

A. gr. a.

438

A. gr. a. 438

DISSERTATIO LITERARIA

SOCRATE ARISTOPHANES.

50B

DISERTATIO LITERARIA INIUGU BALEB

DE

SOCRATE ARISTOPHANIS.

1798.

QUOD DEUS BENE VERTIT.

EX AGGREGATIONE DOCTORUM MAGNETUM

CORNELII ADRIANI BERGSHA

DATE MAY 1798. VOL. 1. NO. 1. 1798. 1798.

DISSERTATIO LITERARIA

INFLUENTIA SENAE DE ACADEMIA CORNELLII

SOCRATE ARISTOPHANIS.

Pro Gradu Doctoratus

IN PHILOSOPHIA THEORETICA ET LINGUA GRÆCIS

CONDUCTUS AC PRÆSENTATUS

IN ACADEMIA GYMNASIO-THAURICENSIS

ANNO MDCCCLXXXVIII.

LECTORUM EXAMINI SUBMITTIT

JACOBUS ANNE GROTHE,

Philosophicus.

AD DIEM XXIX JUNII MDCCCLXXXVIII. ROMA II.

TRAJECTI AD RHENUM,

APUD J. DE KRUMHOLTZ.

50 B

DISSERTATIO LITERARIA

DE

SOCRATE ARISTOPHANIS.

28

DISSERTATIO LITERARIA INAUGURALIS

DE

SOCRATE ARISTOPHANIS,

QUAM,

QUOD DEUS BENE VERTAT,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

CORNELII ADRIANI BERGSMA

MATH. MAG. PHIL. NAT. ET MED. DOCT., PROF. ORD.

NEC NON

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

AC

NOBILISSIMAE FACULTATIS LITERARIAE DECRETO,

Pro Gradu Doctoratus

SUMMISQUE IN PHILOSOPHIA THEORETICA ET LITERIS HUMANIORIBUS

HONORIBUS AC PRIVILEGIIS

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTIT

JACOBUS ANNE GROTHE,

Rheno-Trajectinus.

AD DIEM XXIX JUNII MDCCCXXXIII, HORA II.

TRAJECTI AD RHENUM,

APUD J. DE KRUIJFF.

MDCCCXXXIII.

DISSERTATIO LITERARIA INAEQUALIS

SOCRATE ARISTOPHANIS

QUAE

QUOD DEUS BENE VERBAT

EX AUCTORITATE HECTORIS MAGNITHI

CORNELII ADRIANI BERGSMAN

PRIMUM MAG. RHEI. ET MED. DOCT. PRIMUM ORD.

IN

ACADEMIA SENATUS ACADEMICI CORPORA

ACADEMIAE FACULTATIS LITTERARUM PRIMUM

Pro Graeco Doctoratus

ACADEMIA IN PHILOSOPHIA THEORETICA ET LITTERIS BELGICIS

ACADEMIA AC THEOLOGICA

IN ACADEMIA HUNGARICA LITTERARIA

ACADEMIA

ACADEMIA

JACOBI ADRIANI BERGSMAN

ACADEMIA

ACADEMIA

TRAJECTI AD RHODUM

APUD K. J. GIEBEN.

MDCCCXXXIII

D U U M V I R I S

OPTIME DE SE MERITIS,

LUDOVICO CHRISTIANO CNOPIUS

PUBLICAE LINGUARUM RECENTIORUM AC DISCIPLINARUM SCHOLAE IN URBE
ZWOLLANA MODERATORI

ET

CAROLO HENRICO THIEBOUT

PHIL. THEOR. MAG. LITT. HUM. DOCT. GYMNASII QUOD ZWOLLAE EST RECTORI,

PRAECEPTORIBUS

PIE SEMPER COLENDIS,

S. P. D.

JACOBUS ANNE GROTHE.

Venit tandem ille dies multum exoptatus, quo mihi licet palam repetere, quas toties privatim Vobis significavi, Viri praestantissimi, grati animi testimonies pro innumeris beneficiis, quibus per longam annorum seriem me cumulastis.

Vestris nominibus dum studiorum meorum primitias inscribo, dulcissimarum recordationum turba me circumstat. Cogitatione complector novem annorum spatium ab illo inde die, quo vix decimum aetatis

annum agens paternae Tuae curae, mi CNOPIUS, tradebar, usque ad annum hujus saeculi tricesimum quartum, quo egregia Tua institutione, optime THIEBOUT, praeparatus in Academiam sum dimissus.

Praesens animo obversatur ille dies, quo Isalastadium deductus hospitem Tuam domum primum intrabam, ab omnibus quibus sanguinis amorisque vinculis junctus eram avulsus, et alienorum, quod dolebam, curae committendus. Ab illo inde tempore Tu Uxorque Tua, matris instar colenda, saluti meae, tam corporis valetudine curanda quam animo formando, ita prospexistis, ut mox non alieni cuiusdam magistri sed parentum carissimorum in domo versari mihi viderer. Quodsi, ut gratus recordor, nunquam non abunde Vestrum amorem sum expertus, tum ille maxime eluxit, quoties, adversa valetudine morbove graviore ingruente, materna Uxoris Tuae cura aegrotantem recrearet. Nec minore sollicitudine Tu ingenio meo excolendo et sopitos intelligentiae igniculos, quos tenero animo natura indiderat, suscitando, ad honesta quaeque non tantum verbis sed etiam exemplo eximius mihi exstitisti vitae dux.

Si enim verum est, plurimi interesse, ut puerorum animis mature bona infigantur praecepta, quippe quae salutarem vim per totam deinceps vitam exercere possint, quum teneri animi facillime retineant quam semel impresseris notam; quidni libenter profitear, plurimum me Tibi debere, qui verum illud »mens sana in corpore sano» maxime semper cordi habebas.

Nolim Tuam docendi rationem fuse praedicare, quod non est huius loci; id vero non reticendum est, institutionem Tuam semper mihi visam esse tum ad fructum uberrimam tum ad suavitatem dulcissimam. Quoties temporis in Tua schola transacti subit memoria, et subit saepissime, toties summa voluptate perfundor, hoc imprimis acceptum Tibi referens, quod exhortando, instigando, coërcendo etiam, si opus esset, indefessam laboris industriam, indefessum studiorum amorem in me excitasti. Studiorum enim decursu tantum haec valuerunt, ut nec mentis hebetudo nec memoriae fallacia nec innumerae, quibus quotidie studiorum cursus tardatur, difficultates detertere me potuerint quominus gnaviter et cum voluptate in literas incumberem. In Tua igitur domo, optime CNOPIUS, sic degebam,

ut tenerae aetatis pueruli solent, felix atque securus. Necdum reputabam, quanti sit quotidie cura et caritate paterna frui, quotidie saluberrima ex optimi doctoris ore haurire praecepta, quasi hoc cuivis contingeret nec ita commemoratione dignum esset habendum. Post demum id melius intellexi et sensi, quam arctis Tibi me obligasses benevolentiae vinculis, nullo vitae tempore solvendis. Quumque institutionis praestantiae et suavitati accederet amicitia Tua plurimi semper facienda, debitum erga Te me contraxisse sentio, cui solvendo, eheu! longe sum impar.

Per quinque annos, Te auspice, linguis recentioribus, item RINCKIO duce, linguae Graecae et Latinae rudimentis addiscendis operam navaveram, quum annus huius saeculi instaret tricesimus, memorabilis ille patriae, memorabilis item, si magna parvis componere licet, mihi tum puero, propter mearum rerum commutationem quam in memoriam revocasse juvat.

Anno illo ineunte civitatis Zwollanae magistratus requirebant virum probum et eruditum, quem publicae scholae, in qua praeter linguas recentiores variae quibus adolescentia erudiri solet artes trade-

rentur, praeficerent. Evocatione facta, amicus Tuus CAROLUS HENRICUS THIEBOUT, tum ibi Gymnasii Praeceptoris munere fungens, Te instigavit ut ad munus illud multis nominibus commendabile Te offerres: illo hortante Zwollam proficiscebaris. Magna discipulorum frequentia ex omnibus fere patriae nostrae regionibus eo tempore Isalastadium ad Tuam scholam confluxerat; optima fama gaudebat Tua instituendi ratio, quam ob causam etiam complures nobilissimorum civium Zwollanorum filii illuc migraverant, felici sane successu. Quum igitur Zwollam delatus urbis adires magistratus et salutandi causa viseres plures quos filiorum institutione Tibi devinxeras parentes, quid mirum quod e multis aemulis senatus Zwollanus Te unum elegit quem huic muneri destinaret.

Media igitur aestate Tecum, mi CNOPIUS, Zwollam migravi; noluerant enim parentes a Tuo latere me divelli: gaudebam: idque magis etiam post ea quam intellexi, eo factum esse ut in Tuam, praestantissime THIEBOUT, cognitionem pervenerim.

Libera optione Academiae destinatus, per aliquod

tempus non tantum linguis recentioribus, historiae, geographiae, sed etiam literarum humaniorum, quas vocant, rudimentis operam navaveram; haud magno tamen cum successu. Quamvis enim scriptores, qui ut intellectu faciliores tironibus in manus traduntur, Nepotem dico et Ovidium, non nimia virium intentione intelligere et in vernaculum sermonem vertere coepissem, at in Graecarum literarum limine gravissima obstabant impedimenta, quae quomodo superanda essent non videbam. Grammatices prima lineamenta, quo tanquam fundamento doctrinae aedificium superstruatur, aut nunquam tenueram aut illo jam tempore eram oblitus, et metuendum erat ne, non dicam ad interiorum Graecarum literarum cognitionem unquam pervenissem, sed ullam e Graecorum scriptorum lectione voluptatem et fructum carpsissem, si huic viae diutius institissem.

Ecce mihi Zwollam delato RINCKII disciplina Tuâ, eruditissime THIEBOUT, institutione permutanda erat. Reluctanter sane eo tempore Tuam adibam scholam: non enim facile quem invenisses, qui RINCKIO magis humanitate, facilitate, comitate discipulorum

animos sibi conciliaret; Tu vero mihi videbaris tunc habere potius quo timorem incutereres et reverentiam quam amorem et familiaritatem. Itaque invitus et trepidans accedebam ad Tuum pulpitum. Saepe vero tenera aetate non minus quam provectiore accidit, ut primo impetu vel adspectu capti et abrepti expetamus quae damnum potius quam salutem attulissent; et vicissim quae prima specie nullam suavitatem pollicerentur, ex his uberrimum percipiamus fructum. Quod ego tum expertus sum: quem enim diem puer reformidabam, ejusdem nunc laetus reminiscor; immo haud scio an hac re eximie de me meruisse dicendus sit mei amantissimus CNOPIUS, quod Tuae institutioni erudiendum me tradidit.

Miror quod puer tam inconsiderate de Te, Vir praestantissime, judicium tulerim, eoque magis, quum mox contraria plane de Te sentire coeperim. Namque, ut candide quod sentio fatear, multis e Tua schola prodeuntibus vel doctrinae praestantia vel ingenii acumine conspicuis, hoc mihi vindico ut eorum me adscribas numero, qui Tibi se arctissimo amore devinctos sentiant.

Sunt qui sibi omnia, nulla vel pauca tantum magistro tribuant; sunt plures forsitan etiam, qui existiment, minervali soluto, nullum remanere vinculum magistrum inter et discipulum; quasi medius fidius pauculi nummi taediosos doctoris labores aut perceptos institutionis fructus aequiparent, ac non auro argentoque pretiosius sit habendum, si cui probi et eruditi contigerint magistri. Quid vero Tibi hoc dico, qui ipse, ut saepius libere mihi profitebaris, plus semel acerbam huius rei veritatem expertus es. Ego quid sentiam, quamquam nosti, vetat tamen pietas hic silentio premere. Quod Philippus Macedo dixisse fertur, quum filius ei nasceretur, hoc eximie semper dictum mihi visum est: »non tantas summo »Deo gratias agendas esse quod vitam nobis dedisset, »quam quod nati essemus eo tempore, quo optimi »quique essent doctores, quorum institutione vita »nostra vere vitalis redderetur."

Vix discipulorum Tuorum numero eram adscriptus quum animadverteres, quam infirmis fundamentis mea cognitio niteretur, totumque diruendum Tibi videretur aedificium. Aegre hoc ferebam, quippe inani quadam

cognitionis opinione fretus; quum autem sine ulla acerbitate, Socratico more, animum meum ab arrogantia purgares, ita ut ipse quantum mihi deesset magis etiam intelligerem quam Tu mihi dictitares, ab illo inde tempore summam ex antiquorum lectione voluptatem percipere coepi.

Hucusque enim in uno alterove scriptore tractando ita versatus eram, ut non in ipsam scriptoris intelligentiam penetrare eniterer, sed ut quam citissime pensum absolverem. Quae inspecto scriptore non intelligebam vocabula, haec una serie notabam, ut deinceps sine ullo iudicio quam primam lexica praeberent significationem arriperem; quae ob grammatices imperitiam non statim inveniebam, ad me parum pertinere putabam, confidens magistri auxilio, qui ista mihi facile suppeditaret. Perversam hanc laborandi consuetudinem, e grammatices praesertim inscitia natam, tunc demum deposui quum in Tuam scholam, mi THIEBOUT, transieram. A principio retractanda erat grammaticae, ediscendae denuo declinationes et conjugationes et memoriae inculcandae; fastidioso hoc labore exantlato, ad ulteriorem grammatices cogni-

tionem procedebam jam facilius; mox comperi quam jucundos fructus, quos antea gustu putaveram haud nimis commendabiles, veterum ferat lectio. Summis tantum labiis antiquorum elegantias degustantem incendit me quasi contagio quodam ardens amor, quo Tu antiquitatem amplecteris, ita ut ab eo inde tempore tam poëtis quam pedestris orationis scriptoribus, Graecis praesertim, legendis satiari vix potuerim.

Per tres amplius annos Tua uti institutione Tuaque familiaritate mihi licuit; temporis vero ejus recordatio ad extremum vitae terminum manebit. Legbam Tecum, immo devorabam, optimae notae scriptores, Homerum, Virgilium, aliorum loca selecta, quae venustate vel gravitate se prae caeteris commendarent. Grammatices repetendae ansam quavis pagina praebebat illa lectio. Fit quidem interdum ut grammatica huiusmodi interpretatio tanquam jejuna adolescentibus displiceat; at vero nihil jejuni habebat Tua ἀκριβεία. Quum enim non unice in verbis morari soleres, sed quavis opportunitate vel poëtarum vel scriptorum pedestrium puritatem, venustatem, gravi-

tatem, Homeri nativam simplicitatem, Tragicorum grandiloquam sapientiam, denique nullius non scriptoris proprias dotes digito quasi monstrares; quid mirum quod a Tuo ore pendere solitus, non minorem suavitatem quam fructus ubertatem e Tua consuetudine perciperem.

Hanc docendi suavitatem quum comitaretur affabilitas et humanitas, dubius saepe haesi, utrum magis in Te laudarem simplicem et palmariam docendi rationem an comitatem qua discipulorum exercitiis interdum te immiscens, potius amicus cum amicis quam magister cum discipulis versari videbaris.

Quodsi ingenio excolendo optime de me meriti estis, haud minorem Vobis, Viri praestantissimi, habeo gratiam, quod optima mihi dedistis consilia cum ad studia tum ad vitam quoque recte instituendam. Noverras Tu, mi THIEBOUT, ipse Academiam et varias illecebras, quibus juvenes imperiti e scholarum disciplina in vitae Academicae libertatem evolantes facile sic irretiuntur, ut non ad majorem cognitionem sed ad omnem cognitionis oblivionem perveniant et in

perditam lasciviam praecipites ruant, qua corporis et mentis vires penitus pessumdantur. Comiter autem uterque vestrum me monebat, ut gnaviter in doctrinae studia incumberem, in amicis eligendis versarer prudentissime, tum vero maxime, ne, ut fieri videtur saepissime, existimarem ita tempore fruendum esse quasi, Academia relicta, vitae instaret terminus, ac non potius eo demum tempore vivere inciperemus, et juventutis transactae rationes patriae reddere et institutionis fructus ei referre deberemus. Vestra autem monita recordans oblivisci non possum Viri plurimum Venerandi ROMENII, religionis Christianae in coetu Zwollano interpretis, cuius institutio multum apud me valuit, ut divina Evangelii praecepta amarem et intimo pectore recondere, siquidem ille indefessa cura ad interiorum Christianae religionis cognitionem me adducere, nec magis verbis quam exemplo suo ad virtutem colendam, sine qua omnis vana et sterilis est eruditio, me hortari et instigare studebat. Deo Optimo Maximo gratias ago maximas, quod cum egregii mihi in optimis quibusque disciplinis contigerint doctores, tum fidelissimum dederit ducem,

qui amabilem mihi monstraret viam, qua ad veram felicitatem perveniri queat.

Instabat jam huius saeculi annus tricesimus quartus, quo, vocante Academia, admonente etiam aetate, Vestra consuetudo mihi erat relinquenda. Aegre fere a Vestro latere discedebam, solabatur tamen me cogitatio, locorum distantia nihil mutari Vestrum erga me animum; quosque doctores habueram omni laude maiores, post amicos expertus sum fidelissimos. Amabam saepius feriis ex Academia Zwollam redire, ut pristina revocarem tempora et de rebus meis studiisque Vobiscum confabularer suavissime. Quoties autem redirem, toties utriusque mihi licuit experiri amicitiam. Et non tantum praesentem colloquiis recreare solebatis, sed etiam absentem monere epistolis, saluberrima repetere consilia, interdum despondentem animum sublevare, ad assiduitatem, ut quae impedimenta omnia superaret, comiter et amice impellere. Dici vix potest, quantum haec apud me valuerint et quam fructuosa adeo Vestra amicitia mihi etiam absenti fuerit.

Implebitur mox annus nonus ex quo Academiae civibus sum adscriptus; quid autem multus sim in studiorum meorum cursu, in amicorum, quos tam doctrinae quam voluntatis consensione carissimos habui consuetudine, denique in juventutis meae fatis enarrandis? Sunt haec ejusmodi quae privatim potius, ut saepe solebam, quam palam recolantur. Silentio tamen premere non possum nomina HEUSDII, GOUDOEVERI et KARSTENI, quorum eruditio et humanitas haud minus jucunda mihi quam fructuosa fuit.

Meministi, optime THIEBOUT, Te, appropinquante jam tempore quo Trajectum migraturus eram, saepissime mecum loqui de Academia deque Professoribus quos mox essem aditurus. Cathedras in literis illo tempore tenebant adhuc iidem quos Tu habueras doctores, Viri Clarissimi HEUSDIUS et GOUDOEVERUS. Laudabas huius tersam et classicam latinitatem, grammaticam atque accuratam scriptorum Latinorum interpretationem; illius vero praedicabas Atticam venustatem, quae e Graecarum literarum lectione ducta conspiciebatur non tantum in Atticorum scriptis, maxime Platone suo, elegantissime explicandis, sed unde

totus quasi homo colorem traxerat; utriusque erga discipulos adtollebas humanitatem; quam ipse impense fueras expertus; unde non mirandum quod in talium Virorum disciplinam me conferrem lubentissime. Magna igitur spe erectus Trajectum migravi, ut ad illorum scholas admitterer; nec spem meam fefellit eventus. Exiguæ mihi erant dotes quibus futuris doctoribus me commendarem; negaverat mihi natura ingenii velocitatem, tribuerat autem nimiam aliquam timiditatem quæ interdum negligentiae vel socordiae speciem affert. Istud vero damnum mihi compensarunt literæ Tuæ ad HEUSDIIUM datae, quæ quid continuerint nescio, illud scio multum eas contulisse ad summi Viri gratiam mihi conciliandam. Illorum igitur scholis magna cum voluptate per aliquot annos interfui; incendebatur magis magisque quem Tu suscitaveras et alueras antiquarum literarum amor; mox sentiebam me non nisi refragante natura in alio studiorum genere posse aetatem transigere; huic igitur *ὁρμῇ* non resistendum esse duxi.

Audiebam GOUDOEVERUM, non minore cum studio quam fructu, de Romanis antiquitatibus et lite-

ris Latinis docte commentantem, item exercitationes paedagogicas moderantem, quas haud facile quis frequentavit, quin earum ubertatem agnoverit. Ab HEUSDII ore mirabundus pendere solebam quotidie, sive eum de historia et philosophia antiqua sive de literis Graecis, praesertim de Platone, audirem simpliciter, eleganter, erudite disserentem. Qua vero laude privatam huius consuetudinem et colloquia illa Platonica extollam, quibus per plures annos interfui. Implebitur quartus fere annus ex quo Praeceptor carissimus morte nobis ereptus est; quoties autem illius mihi redit memoria, verborum flumine me abreptum sentio. Sed quid ego multa proferam, ubi tot discipuli HEUSDII manibus parentarunt, praesertim quum Tibi scribam, mi THEOBOUT, qui et ipse τῆς φιλοσοφίας βακχείαν expertus es, quique toties privatim de optimi Viri meritis mecum sermocinatus es: occidit ille multis, haud minimum vero Tibi et mihi lugendus!

Vacuam Graecarum literarum cathedram obtinuit eruditus antiquorum philosophorum commentator KARTENUS, tum gymnasii Amisfurtensis rector. Noveras Virum praestantissimum, Tui fere aequalem; lauda-

bas, quum audiremus illum a Rege designatum esse
 HEUSDII successorem, doctrinam ejus et comitatem;
 suadebas ut ipse eum viderem, haud contemnendum
 mihi pollicitus fructum e privata ejus consuetudine,
 cujus publicis lectionibus interesse non possem. Gratum
 mihi fuit hoc consilium: nam ne dicam quod, quum
 salutatum eum adirem, humanissime me excepit, ma-
 gnam hoc anno expertus sum Viri benevolentiam. A
 quo enim tempore eum rogavi ut promotoris munus
 suscipere vellet, et dissertationis argumentum cum eo
 communicavi, quavis hora aditus ad eum mihi pa-
 tuit liberrime, nec defuerunt consilia fructuosa, qui-
 bus haud semel sublevaret difficultates quae obstare
 solent ei qui imperitus primum se ad scribendum
 accingat. Quid plura? Agnoscitis non immerito me
 laudare fortunam meam, cui e schola Vestra profecto
 tales in Academia doctores et studiorum adjutores
 contigerint. Diu illos incolumes servet Deus Optimus
 Maximus in Academiae huius totiusque civitatis li-
 teratae decus et emolumentum!

Jam tempus est mihi Academiam civili societate
 permutandi: sunt enim plura quae me vocant iisque

lubens obsequor. Quāmcunquē autem felicitatem mihi futurum afferat tempus, nec exiguam sane videtur polliceri, haud contemnendam ejus partem sibi vindicabit dulcis annorum praeteritorum memoria. Suavis enim vitae Academicae recordatio cum plurimis mihi communis erit; sed, quod haud scio an paucis tantum praedicare liceat, non minus suavis semper mihi manebit recordatio pueritiae in Vestra domo et familiaritate transactae: haec jure semper a me habebitur omnis meae, qualiscumque sit, eruditionis, omnis bonarum artium et virtutum amoris fundamentum.

Utinam summus omnium rerum Moderator Vos per longam annorum seriem superstites et felices praestet, et ad ultimum vitae terminum irrupto nos amicitiae vinculo conjunctos servet!

DABAM TRAJECTI AD RHENUM,

M. Aprili, MDCCCXLIII.

L. S.

Si quis huius libelli titulum legens forsitan miretur qui factum sit ut argumentum tam docte ab aliis explicitum denuo retractaverim, equidem quid respondeam paene haereo, nisi aut Nubium famam aut Socratis lumen accusem, quo velut instinctu quodam impulsus hanc materiem arripuerim. Jam aliquot annis abhinc cum primum ad Nubium lectionem accederem eandem quaestionem attigi, et mox eandem comoediam retractanti sic mihi placuit, ut de ea disserendi occasionem avide arripuerim. In legendis autem iis quae viri docti de hoc argumento commentati essent, quum invenirem nonnulla magis adhuc ostensa quam fuse explicita haud ingratum existimabam opus fore, si in his ipsis probandis aut clariori luce illustrandis meam qualemcumque operam ponerem.

Cogitaveram item de diversis virorum doctorum sententiis conferendis et in priori dissertationis

parte breviter exponendis, a quo tamen proposito destitit ne Roetscheri aut Fritzschi opus recoxisse viderer. Hoc igitur misso in argumento tractando sic versatus sum, ut praecipue attenderem ad causam ob quam Comicus fabulam illam scripserit modumque quo philosophum in ea representaverit. Egi igitur

- I. De communi dissensione quae philosophos inter et comicos poëtas fuit: cui accedit
- II. Alienus Aristophanis Socratem erga animus eiusque causae.
- III. Enarrato comoediae argumento, explicuimus quatenus in personato Socrate ipsius philosophi effigies et doctrina agnoscatur.
- IV. Inquisivimus quae aliorum philosophorum aut sophistarum sententiae ac placita in illius personam sint translata.
- V. Quaeritur quam vim Nubes exercuerint.
- VI. Operae pretium duximus iterare rationes quae ostendere videntur Aristophanem cum Socrate in gratiam rediisse.

In his autem exponendis si fortasse videar parum novi exhibuisse, ignoscat benevolus lector, quod talem me natura finxerit, ut potius vetera recudendo quam nova proferendo aptus videar.

I.

DE MUTUA COMICORUM POETARUM ET PHILOSOPHORUM INTER SE DISSENSIONE.

Si causas quaerimus ob quas parens philosophiae a comicorum principe adeo in scena fuerit exagitatus, principium nobis repetendum videtur a communi dissensione, quae fere inter comicos poëtas et philosophos ac sophistas intercessit. Hoc ipsi jam veteres animadverterunt, ut discimus e Nubium argumento VI: *Τὸ δράμα τὸ τῶν Νεφελῶν κατὰ Σωκράτους γέγραπται τοῦ φιλοσόφου ἐπιτηδὲς ὡς κακοδιδασκαλοῦντος τοὺς νέους Ἀθηναίῃν, τῶν κωμικῶν πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἔχόντων τινὰ ἀντιλογίαν.* Huic igitur controversiae jure primas hac in re partes

tribuendas duco; quod quo magis appareat, non alienum putavi totam hanc quaestionem paullo fusius tractare quam hucusque factum video, atque perlustrandis comicorum fabulis ostendere, quam late istud dissidium patuerit.

Initium faciemus a loco notissimo e scholiis ad hos Nubium versus 95 seqq.

*Ψυχῶν σοφῶν τοῦτ' ἐστὶ φροντιστήριον.
ἐνταῦθ' ἐνοικοῦσ' ἄνδρες, οἱ τὸν οὐρανὸν
λέγοντες ἀναπείθουσιν ὥς ἔστιν πνιγεύς
καὶ σὺν περὶ ἡμᾶς οὗτος, ἡμεῖς δ' ἄνθρακες.*

ad quae haec annotata leguntur vs. 97: ταῦτα δὲ πρότερος Κρατῖνος ¹⁾ ἐν Πανόπταις δράματι περὶ Ἰππωνος τοῦ φιλοσόφου κωμωδῶν αὐτὸν λέγει· ἀφ' οὗ στοχαζόμενοί τινες φασιν ὅτι μηδεμιᾶς ἔχθρας χάριν Ἀριστοφάνης ἤκεν ἐπὶ τὴν τῶν Νεφελῶν ποίησιν. Deinde interpositis

¹⁾ Κρατῖνος edidit Guil. Dindorf in edit. Schol. repetita Paris, 1842. Antea vitiose legebatur Κράτης, correctum jam a Meinekio Hist. crit. Comic. p. 55 fin. et Bergkio de Reliquiis Com. Antiq. Attic. p. 164 seqq. adhibitis his verbis Schol. ad Clem. Alex. Protr., p. 103, Lips. τοῦ Ἰππωνος καὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦς γενομένου μέμνηται ὁ Κρατῖνος.

nonnullis, quae infra tangemus, haec addit: οἱ δ', ὅτι ὁλόκληρον εἰς αὐτὸν συνέταξε δράμα, (καὶ) δι' ἔχθραν νομίζουσιν αὐτὸν πεποιηκέναι, οὐκ ὀρθῶς οἴονται ¹⁾. πρῶτον μὲν γὰρ Δίφιλος εἰς Βοῖδαν τὸν φιλόσοφον ὁλόκληρον συνέταξε ποίημα, δι' οὗ καὶ εἰς δουλείαν ἐρῶν-παίνεται ὁ φιλόσοφος, οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἔχθρὸς ἦν· ἔπειτα Εὐπόλις, εἰ καὶ δι' ὀλίγων ἐμνήσθη Σωκράτους, μᾶλλον ἢ Ἀριστοφάνης ἐν ὅλαις ταῖς Νεφέλαις αὐτοῦ καθήψατο· οὐδὲν δὲ χειρὸν ὑπομνησθῆναι τῶν Εὐπόλιδος· »δεξάμενος δὲ Σωκράτης τὴν ἐπίδειξιν Στησιχόρου οἶνοχόην ἔκλεψεν.» οἷον δ' ἦν ὁρᾶν τὸν φιλόσοφον τὸ ἐν φανερῷ μάλιστα σκεῦος κατακείμενον κλέπτοντα καὶ ὑφαιρούμενον. Scholiastes exempla illa affert eo consilio ut probet, Aristophanem communi tantum comicorum more, caeterum nulla inimicitia ductum, Socratem in scena traduxisse, quandoquidem alii item poëtae, tam

¹⁾ In Dindorfii Schol. edit. legitur: οἱ δ' ὅτι . . . δράμα, ὃ δι' ἔχθραν κ. τ. λ. Minus recte; potius vulgatum καὶ deleatur: sensus enim est: *Qui vero ideo quod integram in eum composuerit fabulam, propter inimicitiam credunt illum hanc fecisse, non recte opinantur.*

ante quam post illum, Socratem aliosve philosophos vel strictim vel integris fabulis exagitassent. Quod partim probandum, partim vero inficiandum videtur. Ut enim concedamus, communem hunc fuisse comicorum velut campum, philosophorum exagitationem, tamen quis non videt, et in eligendis personis quas in scenam inducerent, et in harum effigie, moribus, sententiisque informandis et deridendis, privatam quoque obtrectionem magni fuisse momenti? Velut quando illos ut fures, impostores, sacrilegos notent et execrentur, quis hoc consuetudini potius quam invidiae aut simultati tribuat? Sed de Aristophanis in Socratem similitate infra quaedam monituri, prius universe comicorum fabulas, quibus in philosophos sunt invecti, perlustrare lubet.

In his primum in censum venit CRATINUS, praesertim in fabula quae *Πανόπται* inscripta erat; haec quo anno docta sit incertum est, fuit tamen Nubibus antiquior, ut patet e schol. Nubb. vs. 97 modo cit. *ταῦτα δὲ πρότερος Κρατῖνος κ. τ. λ.* Fabulam hanc maximam partem in Hippone philosopho traducendo versatam fuisse putat Bergkii Comment. p. 181; ipsum chorum consti-

tisse credit ex Hipponis discipulis, quos poëta bifrontes et multis oculis instructos finxisset, unde nomen fabulae *Πανόπτας*. Quod etsi non improbabile, minus tamen certum; illud non dubium, Hipponem in eadem fabula propter inane rerum naturalium studium et patriorum deorum neglectum graviter notatum fuisse. Affirmat hoc testimonium scholiastae modo citati ad Nubb. 97, dicentis, crimen istud Socrati imputatum de rebus coelestibus, commune fuisse omnium philosophorum; addit: φαίνεται δὲ καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ Ἰππὼν κωμωδηθῆναι φθάσας. Unde, quod obiter moneam, non temere Runkelius, licet improbante Bergkio p. 177, collegisse videtur, istud quod coelum vocatur *πνιγεύς* (*fornax*) prius a Cratino in Hipponem dictum fuisse. Alterum, deorum neglectum, eidem imputatum fuisse docet schol. ad Clementem Alex. Protr. p. 103: τοῦ Ἰππῶνος καὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦς γενομένου μέμνηται ὁ Κρατῖνος quocum congruit quod saepius *Melii* cognomen ei tribuitur, atque una cum Diagora Melio nominatur: vid. Bergkium l. c. p. 168. Num autem illud *Melii* cognomen, quod ut impietatis notam Socrati inurit Aristo-

phanes, jam a Cratino additum Hipponi fuerit, dubitari posset ob rationes temporum ¹⁾. Praeterea vero foedam libidinem ei objecisse videtur, comparando illum cum Aristodemo, homine impudico ac profligato, cuius nomen in proverbium apud comicos abiit. Vid. Hesychius s. v. Ἀριστόδημος, Θεόδωρος: cf. Bergkii l. c. p. 184. Haec sane ita comparata sunt, ut non per jocum et risum, sed acerbe potius et odiose in Hipponem a Cratino in Panoptis dicta esse videantur; praesertim si reputemus, quam graviter illo tempore impietatis crimen Athenienses tulerint. Quocirca hoc exemplum parum sane valet ad probandum id, quod scholiastes contendit.

Post Cratinum idem citat DIPHILUM, qui Boetiam philosophum integro carmine perstrinxisset, et deinceps EUPOLIN, qui strictim quidem, attamen acerbe Socratem notasset. Hinc Meinekii H. Cr. p. 449. inductus est ut crederet, Diphilum illum non comicum poetam fuisse, sed potius jambicum et ipso Aristophane antiquio-

¹⁾ Vid. Bakhuizen van den Brink, Var. Lect. ex Hist. Phil. Antiq. p. 41—45.

rem ¹⁾: temere, ut videtur: nam quod scholias-
tes Diphilum ante Eupolin nominat, facit hoc
non quod aetate prior ille fuisset, sed quod hic
integro poëmate, Eupolis non nisi carptim phi-
losophum lusisset. Nos quum neminem alium
nisi Diphilum comicum hic intelligi arbitremur,
de hoc suo loco dicemus.

Eupolide vero prior etiam fuit AMIPSIAS, Aristopha-
nis aemulus, cujus fabula *Connus*, Aristophanis
Nubibus praelata est, unde apparet eam Ol. 89. 1,
actam fuisse. Meinekius H. Cr. p. 203. et Fritzscheus
Quaest. Ar. I. p. 243, ex his Athenaei verbis V. p. 218
C: 'Αμειψίας δ' ἐν τῷ Κόννῳ (vulgo Κοινῷ)
δύο πρότερον ἔτεσιν διδαχθέντι οὐ κατὰριθμεῖ
αὐτὸν (Protagoram) ἐν τῷ τῶν φροντιστῶν
χορῷ, collegerunt chorum fabulae compositum
fuisse e φροντίσταις, philosophis in contempla-
tione rerum meditationeque occupatis: quae in-
terpretatio non improbabilis quidem est, attamen
non certum, num haec sit verborum ἐν τῷ τῶν

¹⁾ In eodem errore versatur C. L. Grotefendus apud Ersch und Grüber
Encyclop. voce Diphilus.

φροντιστῶν χορῶν significatio ¹⁾. Quandoquidem autem ex hac fabula colligit Athenaeus, Protagoram eo tempore non fuisse Athenis, quippe quem Amipsias in *Conno* ludibrio non habuisset, apertum est philosophos et sophistas Athenis degentes in hac fabula derisos fuisse. Verbum *καταριθμεῖ* recte ita interpretatur Fritzschi, ut illorum philosophorum recensio facta sit, quod in aliis item fabulis factum esse ostendunt Eupolidis *Urbes*. Vide Raspium de Eup. *Δημ.* et *Πολ.* p. 85, Fritzschi Q. A. p. 245, Meinekium *Fragm. Com.* II, 1, p. 507, et Cobetum *Observ. Crit. in Plat. Com.* p. 189. Huc pertinere videtur fragmentum apud Diogenem Laërtium II. 28. quod Menagius ad *Connum* retulit:

Σώκρατες, ἀνδρῶν βέλτιστ' ὀλίγων, πολλῶν
 δὲ ματαιόταθ', ἥκεις
 καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς, καρτερικός τ' εἶ; πόθεν
 ἂν σοι χλαῖνα γένοιτο;
 τουτὶ τὸ κακὸν τῶν σκυτοτόμων κατ' ἐπὶ
 ρειαν γεγένηται.

¹⁾ Dubitat etiam de eo Roetscherus, *Aristophanes und sein Zeitalter*, p. 333 nota.

οὗτος μέντοι πεινῶν οὕτως οὐπόποτ' ἔτλη
κολακεῦσαι.

apud Mein. Fragm. II. 2. p. 703. Inde illius
recensionis ratio quodammodo perspicui potest.

Amipsiam sequatur *EUPOLIS*, cujus primum me-
moranda est fabula *Αἶγες* inscripta, acta ante
Ol. 89. 1, vid. Meinek. H. Cr. p. 166; in qua
sophistam notatum fuisse, cui nomen *Prodamus*,
legitur apud Quinctilianum; pro quo restituen-
dum esse *Prodicum* conjecit Bergkii Comment.
p. 332 seqq. de *Capris* disputans. Clarior vero
est altera ejus fabula *Κόλακες*, quae acta Olymp.
89. 3. una cum Aristophanis *Pace*, palmam
reportavit: vid. Clarissius Spec. de Thucyd.
Epoch. B. P. p. 65. Mein. H. Cr. p. 201; de
qua res ipsa suadet ut paullo fusius disputemus.
Fabula haec composita fuit in Calliam Hippo-
nici filium: quod probant schol. Aristoph. Av. 283,
ὁ Ἰππονίκου Καλλίας ἐδόκει τὰ πατρῶα διε-
σπαρκεῖν εἰς ἀσέλγειαν, ὥς ληφθεὶς μοιχεύων
καὶ ἀποτίσας χρήματα κεκωμώδηκε δὲ αὐτὸν
ἱκανῶς Εὐπόλις ἐν τοῖς Κόλαξιν. et Maximus
Tyrius XX, 7, ἀλλὰ Καλλίαν μὲν ἐν Διονυ-

οίοις ἐκωμῶδει Εὐπολὶς ἰδιώτην ἄνδρα ἐν συμ-
ποσίοις κολακευόμενον κ. τ. λ. Vid. Meinek. H.
Cr. p. 135 seq. ¹⁾).

Nomen traxit fabula, ut saepissime, a choro ex
adulatoribus composito; quum enim perditam
Calliae luxuriam et pravos mores perstringeret,
haud minus invectus videtur in eos qui, illius
opibus inhiantes, ut ait Groen v. Pr. majus for-
tunarum damnum quam doctrinae prudentiaeve
lucrum ei attulerant. Adulatorum istorum choro
probabiliter Meinekius H. Cr. p. 137, adscripsit
Orestem ²⁾ et Marpsiam ³⁾, quos Suidas, voce
βομβοῦσι, vocat Καλλίου τοῦ Ἀθηναίου κολα-
κας. Melanthium item tragicum, cinaedum, ab
Eupolide tanquam adulatorem fuisse traductum,
ostendit scholiastes ad Aristophan. Pac. vs. 776.

¹⁾ De Callia accurate satis egerunt Perizonius ad Aelianum V. H.
XIV, 16. Heindorfius ad Plat. Protag. p. 465. Groen v. Pr. Prosopogr.
Plat. p. 130 seqq. Schneiderus in Prolegg. ad Xenophontis Sympos.
p. 136 seqq. Meinekius H. Cr. p. 130 fine seqq.

²⁾ Schol. Arist. Av. vs. 712, Ὁρέστης μανίαν ὑποκρινόμενος ἐν
τῷ σκότει τοὺς ἀνθρώπους ἀπέδυνε.

³⁾ Schol. Arist. Acharn. vs. 667, οὗτος ὁ Μαρψίας φιλόναικος καὶ
φλύαρος καὶ θορυβώδης ῥήτωρ.

lisdem forsā Cleocritus etiam annumerandus est :
 Vid. Runkelius Pherecr. et Eupol. p. 128, n°. 137.
 Praeter hos vero, ignobiles homines, etiam sophistas illo tempore Athenis claros in *Adulatoribus* exagitatos fuisse, perquam probabile est, quippe quos Callias, sapientiae speciem sibi comparare studens, largitionibus allicere ad se solebat. De eo testatur Plato Apolog. p. 20, A: ὅς τετέλεκε χρήματα σοφισταῖς πλείω ἢ ξύμπαντες οἱ ἄλλοι. et Cratyl. p. 391 C: σοφισταῖς Καλλίας πολλά τελέσας χρήματα, σοφὸς δοκεῖ εἶναι. Xenophon Symp. I, 5: σὺ μὲν Πρωταγόρα τε πολὺ ἀργύριον δέδωκας ἐπὶ σοφίᾳ καὶ Γοργίᾳ καὶ Προδίκῳ καὶ ἄλλοις πολλοῖς. cf. Geelius Hist. Cr. Sophist. p. 176 seq. Hanc Calliae consuetudinem et liberalitatem in doctis hominibus excipiendis festive pingit exordium Protagorae Platonis p. 314 C, ubi legimus, in domo ejus deversatos fuisse Protagoram, Hippiam, Prodicum, καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ σοφοὺς, ita ut, aedibus non satis spatii praebentibus, coactus fuerit Callias aedificium, quo ejus pater Hipponicus utebatur tanquam horreo, ad magnum devertentium numerum capiendum vacuefacere. Mirum igitur ni Eupolis in eadem

hac fabula in sophistas illos esset invectus; idque ipsius reliquiae haud obscure arguunt. E fragmentis quae servarunt Diogenes Laërtius IX. 50, Eustathius ad Od. p. 1547. 53, apud Meinekium Fragm. Com. II, 1, p. 490, n°. X, et Plutarchus Symp. VII, p. 699, A. apud eundem l. c. n°. XI, patet, ipsum Protagoram in *Adu-latoribus* fuisse irrisum, unde probabile, etiam plures tunc Athenis degentes sophistas in scena traductos fuisse. Fabula ita comparata fuit.

Fingitur Callias Dionysiis magnam convivarum turbam lautissimis excipere epulis, quarum apparatus et luxus repraesentantur, atque convivarum libido et impudentia notantur; qui divitem herum exedunt et bonis spoliant.

Initio fabulae proponitur aedium ornatus, servi domum verrentes: audimus vocem jubentis hoc versu (in Fragm. Mein. IX):

Τουτὶ λαβὼν τὸ κόρημα τὴν αὐλὴν κόρει.

Eodem referenda videtur convivii praeparatio, quo pertinent versus Fragm. XIV et XV; quorum priores

Δραχμῶν ἑκατὸν ἰχθῦς ἐώνημαι μόνον

ὀκτὼ λάβρακας, χρυσόφρους δὲ δώδεκα,

ob *εώνημαι* cum Meinekio a coquo dictos esse censeo. Omitto alia; in his autem mirifice Calliae magnificentia et sumptuosa liberalitas discrepabat a patris ejus frugalitate, quod notatur his versibus, fragm. XVI:

*Ἐκεῖνος ἦν φειδωλός, ὅς ἐπὶ τοῦ βίου
πρὸ τοῦ πολέμου μὲν τριχίδας ὠψώνησ' ἅπαξ,
ὅτε τὰν Σάμῳ δ' ἦν, ἡμιωβολίου κρέα.*

qui versus a Meinekio H. Cr. p. 136, recte ad Hipponicum Calliae patrem referri videntur.

E parabasi autem repetiti videntur versus fragmenti I, ubi eleganter parasiti vitam suam auditoribus pingunt his verbis:

*Ἀλλὰ δίαιταν ἦν ἔχουσ' οἱ κόλακες πρὸς ὑμᾶς
λέξομεν· ἀλλ' ἀκούσαθ' ὥς ἐσμέν ἅπαντα κομποί
ἄνδρες.*

Deinde narrant, quomodo, alieno comitante pedissequo et veste alternis mutata, in forum prodeant, et divitum gratiam aucupentur:

*ἐκεῖ δ' ἐπειδὰν κατίδω τιν' ἄνδρα
ἡλίθιον, πλουτοῦντα δ', εὐθὺς περὶ τοῦτον εἶμι,*

*καὶν τι τύχη λέγων ὁ πλούταξ, πάνν τοῦτ' ἐπαινῶ,
καὶ καταπλήττομαι δοκῶν τοῖσι λόγοισι χαίρειν.*

haec enim dicta quibus parasiti mores suos cum jactatione depingunt, optime congruere videntur choro ex adulatoribus composito. Ad eosdem refero hos versus fragm. II:

*Φημι δὲ βροτοῖσι πολὺ πλεῖστα παρέχειν ἐγὼ
καὶ πολὺ μέγιστ' ἀγαθὰ ταῦτα δ' ἀποδείξομεν.*

quos potius cum Meinekio a choro quam ab Eupolide de semetipso dictos esse censeo, ut Bergkio placet Comment. p. 416 ¹⁾. Versus item hi fragm. III:

*Οὐ πῦρ οὐδὲ σίδηρος
οὐδὲ χαλκὸς ἀπείργει
μὴ φοιτᾶν ἐπὶ δεῖπνον,*

me iudice, ad parabasin pertinent. Versus autem fragm. XVII:

¹⁾ Nulla videtur esse causa cur ἀποδείξομεν in -μαι mutetur, siquidem saepissime chorus e sua persona loquens numeros singularem et pluralem mutare solet, ut in ipso fragmento quod modo citavimus.

*Ὅς χαρίτων μὲν ὄζει,
καλλαβίδας δὲ βαίνει,
σησαμίδας δὲ χέζει,
μῆλα δὲ χρέμπτεται,*

e Meinekii conjectura de Callia dicti, etsi contumeliosiores videri cui possint, non tamen ita compositi sunt, ut a parasitorum moribus alieni videantur.

Epulas in hac fabula actas fuisse ostendit nobis testimonium Maximi Tyrii supra allatum, eoque plura fragmenta pertinent. Has autem poeta non coram spectatoribus, sed intus in Calliae aedibus, in conspectu positis, celebrari finxit (ut indicant fragm. V. XIII. X), ita ut convivantium turba foris exaudiretur, quaecumque autem intus agerentur a praesente aliquo teste spectatoribus narrarentur. Convivii dapes et meretrices memorantur fragm. V:

*Παρά τῷδε Καλλία πολλὴ θυμηδία,
ἵνα πάρα μὲν κάραβοι καὶ βατίδες καὶ λαγῶ,
καὶ γυναῖκες εἰλίποδες.*

Cf. fragm. VI. Assentatorum concertatio, proposita praemia, viles voluptates tanguntur a Maximo

Tyr. XX. 7: τῆς κολακείας τὸ ἄθλον ἦν κύλικες
καὶ ἑταῖραι καὶ ἄλλαι ταπειναὶ καὶ ἀνδραπο-
δώδεις ἡδοναί.

Compotantium tumultum exprimit versus fragm.
XIII, quod Meinekii probabili ratione ad hoc dra-
ma retulit:

Ὅσος δ' ὁ βρυγμὸς καὶ κοπετὸς ἐν τῇ στέγῃ.

Porro singulorum convivarum proterve, libidi-
nose, ridicule dicta vel facta perstringuntur. Sic
in nescio quem strenuum potatorem dicitur:

Λαφύσσεται λαφυγμὸν ἀνδρεῖον πάνυ.

Non semel in reliquiis notatur Protagoras, in quem
leguntur hi vss. fragm. X:

*Ἐνδοθι μὲν ἐστὶ Πρωταγόρας ὁ Τηῖος,
ὅς ἀλαζονεύεται μὲν, ἀλιτήριος,
περὶ τῶν μετεώρων, τὰ δὲ χαμᾶθεν ἐσθίει.*

et fragm. XI:

*Πίνειν γὰρ αὐτὸν Πρωταγόρας ἐκέλευ', ἵνα
πρὸ τοῦ Κυνὸς τὸν πνεῦμον' ἔκλυτον φορῇ.*

Postremo finxit poëta Calliae opes luxurie dele-

pidatas, bona partim ab adulatoribus partim a creditoribus direpta: fragm. XIX:

*Φοροῦσιν ἀρπάζουσιν ἐκ τῆς οἰκίας
τὸ χρυσίον, τὰργύρια πορθεῖται.*

Possessiones ejus, uno recitante, ab altero notantur: fragm. XXV a, b:

*Θὲς νῦν ἀγροὺς καὶ πρόβατα καὶ βοῦς,
ἵππον κέλητ' ἀσκοῦντα θές.*

Plura silentio praeteriimus, quae quorsum spectarent aut obscurius aut satis jam manifestum nobis videretur.

Jam adumbrata dramatis descriptione, de personis quaedam addenda. Praeter adulatorum sive parasitorum vilem catervam et servos et dominum, alios item bene multos in ea fabula in censum venisse probabile est. De Protagora locuti sumus, quem si quis ex adulatorum choro eximat, non invideo. Alcibiades, qui Calliae sororem duxerat uxorem, aperte memoratur fragm. XVIII:

*Ἀλκιβιάδης ἐκ τῶν γυναικῶν ἐξίτω. Τί ληρεῖς;
οὐκοῖκαδ' ἐλθὼν τὴν σεαυτοῦ γυμνάσεις δάμαρτα;*

Interfuit item Chaerephon, quem, teste schol. ad Plat. Apolog. Socr. p. 20, *Εὐπολὶς ἐν Κόλαξιν Καλλίου κόλακα λέγει*, eumque adeo parasitorum choro adscripsit. Hujus mentio sponte ad Socratem ducit, cujus in hac quoque fabula aliquas fuisse partes, sicut Bergkio Comment. p. 352 placuit, firmiter mihi persuasum habeo; atque adeo hos versus Eupolidis huic dramati adungere non dubito, qui sunt apud Meinekium Fragm. Com. II, 1, p. 552:

*Δεξάμενος δὲ Σωκράτης τὴν ἐπιδείξιν, (ἄδων)
Στησιχόρου πρὸς τὴν λύραν, οἶνοχόην ἔκλεψεν,*

et apud eundem ibid. p. 553:

*Μισῶ δ' ἐγὼ καὶ Σωκράτην, τὸν πτωχὸν ἄδο-
λέσχην,
ὃς τᾶλλα μὲν πεφρόντικεν,
ὁπόθεν δὲ καταφαγεῖν ἔχοι; τούτου κατημέληκεν.*

Obstat vero Fritzscheus Quaest. Arist. I, p. 217, qui »penitus intellexit in *Baptis* Socratem ab Eupolide irrisum esse” et ad hanc fabulam fragmenta illa refert, *Κόλακες* vero nominatim excludit, ut quae comoedia a Socratis ingenio quam maxime abhor-

reat ¹⁾. Quum autem Vir eruditus sententiam suam nec Meinekio nec Bergkio probaverit, confidentius afferam, quae me moverunt ut hunc potius quam illum ducem sequerer.

Eupolin in *Adulatoribus* Calliam iridentem, non tantum in hunc, sed maxime etiam in parasitos invectum esse, tam inscriptio fabulae quam fragmenta indicant. Perquam autem probabile est, iis imprimis personis partes quasdam tributas esse, quas ipse comicus et Athenienses sciebant divitis Calliae opibus inhiare solitas aut quadam familiaritate cum eo junctas fuisse. Alcibiadis et Protagorae mentionem diserte faciunt fragmenta; atque si temporum invidia plures nobis servasset reliquias, Prodicti item et Hippiae et aliorum nomina facile memorata inveniremus. Ab his vero Socratem ab-

¹⁾ Sunt haec Fritschii verba: »Porro quum Socrates apud Eupolin in scenam ipse prodierit, necesse est cum argumento personam ejus aliquo vinculo copulatam esse. Atqui reliquae omnes fabulae praeter »*Baptas* a Socrate philosopho longissime abhorrent. Quis enim sibi persuadeat, ut hoc uno utar, in illa fabula quae *Κόλακες* inscribitur »notatum esse Socratem, eum quem Amipsias in *Conno* ita risit, ut tamen »addere non dubitraet, οὐδὲ πώποτ' ἔτλη κολακεῦσαι. Eadem vero »caeterarum Eupolidis fabularum ratio reperietur.»

fuisse vix credibile mihi videtur, si reputemus hunc non solum Calliae notum fuisse, sed etiam in aedes ejus, ut commune doctorum receptaculum, ventitasse, ubi laeta sermocinandi et disputandi occasio ei offerretur. Ita initio Platonis Protagorae, animadvertimus Socratem eas aedes libere intrantem; in Platonis Apologia disserit Socrates cum Callia de filiis ejus instituendis; in Xenophontis Symposio Callias, epulas celebraturus in Autolycei victoriae honorem, Socrati sibi obviam facto dicit: *εἰς καλὸν γε ὑμῖν συντετύχηκα· ἐστὶν γὰρ μέλλω Ἀυτόλυκον καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Οἶμαι οὖν πολὺν ἂν τὴν κατασκευὴν μοι λαμπροτέραν φανῆναι, εἰ ἀνδράσιν ἐκκεκαθαρμένοις τὰς ψυχὰς, ὥσπερ ὑμῖν, ὁ ἀνδρῶν κεκοσμημένος εἶη, μᾶλλον ἢ εἰ στρατηγοῖς καὶ ἱππάρχαις.* Praeterea si reputemus Socratem et cum Alcibiade multum versatum, et Chaerephontem, quod multum valet, Socratis fuisse veluti umbram, vix credibile in doctorum convivio, ubi hi interessent, etiam Socrati non aliquem locum fuisse tributum.

Ipsa etiam fragmenta ita composita sunt, ut commode *Adulatoribus* adscribantur. Priores enim versus, *δεξάμενος δὲ Σωκράτης κ. τ. ε.* referunt

conviviorum morem, in quibus inter pocula scolia cani solebant; et quum Socrates narretur inter canendum poculum subripuisse, haud scio an ad eam fabulae partem referendi sint, ubi, convivis coenantibus, actor coram spectatoribus recenset eos qui epulis intersunt, et quaecunque intus fiant enarrat. Ad eandem fabulae partem referri potest alterum fragmentum, *μισῶ δ' ἐγὼ καὶ Σωκράτην* κ. τ. λ. ubi acerba illa Socratis commemoratio admodum similis est dictis in Protagoram, quae ex eadem comoedia modo attulimus. In his probabile actorem illa dicentem expressisse ipsam poëtae mentem, ita ut inde pateat quid Eupolis de variis personis senserit.

Quae contra attulit clar. Fritzsche ad suam stabiliendam opinionem, haud scio an paullo infirmiora sint argumenta. Nam neque Alcibiades, qui in *Baptis* partes egit, ita cum Socrate fuit conjunctus ut *divelli* ab eo non potuerit; in Nubibus certe Alcibiadis, nisi fortasse Suevernio credas, nulla mentio. Neque juramenta illa in *Baptis* obvia: *ναὶ μὰ τὰς Νύμφας, ναὶ μὰ τὰς κόρυμβας, ναὶ μὰ τὴν ἀμυγδαλὴν*, Socratis aut Socraticorum propria fuerunt: aliud saltem

docet Athenaeus IX, 370 B: καὶ Ἀνάγιος δέ φησι, σὲ πολλῶν ἀνθρώπων ἐγὼ φιλέω μάλιστα, ναὶ μὰ τὴν κράμβην· καὶ Τηλεκλείδης Πρωτάνεσι, ναὶ μὰ τὰς κράμβας ἔφη· καὶ Ἐπιχαρμος ἐν Γᾶ καὶ Θαλάσσᾳ, ναὶ μὰ τὰν κράμβαν. Εὐπολὶς Βάπταις, ναὶ μὰ τὴν κράμβην· ἐδόκει δὲ Ἰωνικὸς εἶναι ὁ ὅρκος. Καὶ οὐ παράδοξον εἰ κατὰ τῆς κράμβης τινὲς ὦμνον, ὅποτε καὶ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ὁ τῆς Στοᾶς κτίστωρ, μιμούμενος τὸν κατὰ τῆς κυνὸς ὅρκον Σωκράτους, καὶ αὐτὸς ὦμνε τὴν κάππαριν. E quo loco patet plures illam jurandi consuetudinem habuisse, atque num unquam per brassicam juraverit Socrates, merito potest dubitari.

Porro Amipsiae dictum de Socrate, οὐ πώποτ' ἔτλη κολακεῦσαι, etsi verum est, non tamen ausim affirmare, comicos omnes tam stricte veritatem servasse, ut hac de caussa Socratis mentio in *Adulatoribus* fieri non potuerit, praesertim quum non fuerit necesse, ut Socrates parasitorum choro adscriptus esset. Denique Socratis partes in *Baptis* e Fritschii sententia *satis magnae* fuerunt; at scholiastes ad Nubb. vs. 97 significat, Eupolin illum acerbe quidem, non tamen nisi *carptim* tetigisse:

ἔπειτα Εὐπολῖς, εἰ καὶ δι' ὀλίγων ἐμνήσθη
Σωκράτους, μᾶλλον ἢ Ἀριστοφάνης ἐν ὅλαις
ταῖς Νεφέλαις αὐτοῦ καθήψατο: quae nostrae
potius quam Fritzschi sententiae favent.

Nimis longe jam in Eupolide morata oratio
nostra redeat, unde eam aberrare fecerunt Calliae
Adulatores.

Praeter Cratinum, Amipsiam et Eupolin in phi-
losophis et sophistis laccessandis versatus etiam
videtur PLATO Comicus in fabula quae Σοφίσται
inscribitur, nomine, ni fallor, a choro ducto.
Fragmenta quae supersunt ad fabulae argumen-
tum illustrandum nihil conferunt; latissimo autem
sensu vocem *Sophista* ab illo acceptam esse in-
dicat scholiastes ad Nubb. vs. 330: Πλάτων γὰρ
οὖν ὁ κωμικὸς ἐν δράματι Σοφισταῖς καὶ τὸν
Ῥοπούντιον αὐλητὴν Βακχυλίδην εἰς τοῦνομα
κατέταξε τῶν σοφιστῶν. cff. Meinek. H. Cr.
p. 184 et Cobetus Obs. Crit. in Plat. Com. p. 187,
188. Nominatim eos, dum in scenam prodirent,
compellatos esse Cobetus nimis acute e verbis
εἰς τοῦνομα κατέταξε τῶν σοφιστῶν efficit, etsi
res ipsa non improbabilis, quemadmodum supra in
Amipsiae *Conno* vidimus. Quamvis autem Bac-

chylides tibicen (schol. Nubb. cit.), forsan etiam Xenocles tragicus (schol. Aristoph. Pac. vs. 769) sophistis accenseantur, haud mirer tamen, si quos proprio sensu sophistas vocant, item in hac fabula ludibrio habiti sint.

E CALLIAE *Πεδήταις* fragmentum servavit Diogenes Laërtius II, 18, apud Meinek. Fragm. Com. II, 2, p. 739, quo aliquis videtur interrogare Euripidem:

Τί δὴ σὺ σεμνοῖ καὶ φρονεῖς οὕτω μέγα;

qui respondet:

ἔξεστι γάρ μοι Σωκράτης γὰρ αἴτιος.

Num praeterea Socratis aliusve philosophi mentio in hac fabula facta sit, incertum. Quum autem praeter Euripidem, Melanthius et Acestor tragici tangantur, videri alicui posset, comoediam in tragicis irridendis versatam esse et Socratem Euripidis tantum gratia memorari.

THEOPOMPI, qui quasi in antiquae et mediae comoediae confiniis versatur, fragmentum exstat e fabula *Ἡδυχάρει*, apud Diogenem Laërtium III, 26. Meinek. Fragm. Com. II, 2, p. 796, hocce:

*Ἐν γάρ ἐστιν οὐδὲ ἓν,
τὰ δὲ δύο μόλις ἓν ἐστιν, ὥς φησιν Πλάτων.*

ubi Platonis locum e Phaedone rideri statuit Meinek. H. Cr. p. 237 seq. et Fragn. Com. II, 2, p. 797. Caeterum de argumento nihil constat: de inscriptione conjecturam facit Meinek. H. Cr. p. 289.

Antiquae comoediae in mediam permutatio etsi eam habuit vim, ut prisca mordacitas a scena detruderetur, efficere tamen nequivit ut leniori animo ergo philosophos essent comici. Quum enim τῆς ἀρχαίας poëtae in Socratem aliosque essent invecti, mediae comoediae scriptores Pythagoreos, Socraticos, maxime vero Academicos et principem horum Platonem, vel integris fabulis vel carptim perstrinxerunt.

Academicorum mollem ac delicatum victum et cultum ridet EPHIPPUS in *Naufragi* fragmento apud Athenaeum XI, p. 509 C:

*Ἐπειτ' ἀναστὰς εὐστοχος νεανίας,
τῶν ἐξ Ἀκαδημίας τις ὑπὸ Πλάτωνα κ. τ. λ.*

Vid. Athen. l. l. cf. Meinek. H. Cr. p. 289 et Fragn. Com. III, p. 332.

Eodem modo ANTIPHANES in *Antaeo* apud Athenaeum XII. p. 544 F:

ὦ τᾶν, κατανοεῖς τίς ποτ' ἐστὶν οὐτοσί
ὁ γέρων; ἀπὸ τῆς μὲν ὄψεως Ἑλληνικός,
λευκὴ χλανίς, φαιὸς χιτωνίσκος καλός,
πυλίδιον ἀπαλόν, εὐρυθμός βακτηρία,
βασιὰ τράπεζα· τί μακρὰ δεῖ λέγειν; ὅλως
αὐτὴν ὁρᾷν γὰρ τὴν Ἀκαδημίαν δοκῶ.

vid. Meinek. H. Cr. p. 289 et Fragm. Com. III, p. 17.

Operae pretium est hic item memorare potius quam describere longum EPICRATIS fragmentum ex incerta fabula, apud Athenaeum II, 59 C:

τί Πλάτων
καὶ Σπεύσιππος καὶ Μενέδημος κ. τ. λ.

vid. Meinek. Fragm. Com. III, p. 370; in quo Academici de cucurbitae natura sedulo disputantes repraesentantur.

Sic hi Academicos, praesertim *Platonem*, saepius irriserunt. Ex ARISTOPHONTIS fabula, quae a Platonis derisione nomen videtur traxisse *Πλάτων*, unicum servavit fragmentum Athenaeus XII, p. 552 C:

Ἐν ἡμέραις τρισὶν
ἰσχνότερον αὐτὸν ἀποφανῶ Φιλίππιδου.

Οὕτως ἐν ἡμέραις ὀλίγαις νεκροὺς ποιεῖς;

Vid. Meinek. Fragm. Com. III, p. 360, qui recte duos priores versus Platonem dicentem facit de discipulo recens adducto. Imitatio fortasse est loci Aristophanei Nubb. vss. 104, 1095 seq. coll. 1153.

In eodem insectando saepissime versatus est ALEXIS: fabularum titulos in hoc argumento magis minusve versantium exhibet Meinek. H. Cr. p. 381 hosce: Ἀγκυλίων, Μεροπὶς, Ὀλυμπιόδωρος, Παράσιτος: e quibus fabulis fragmenta huc spectantia inspicere licet apud Meinek. Fragm. Com. III. p. 383, 451, 455 et 468. His fabulis addas Μίλκωνα, ap. Meinek. Fragm. Com. III, p. 453 et fortasse Ἀσωτοδιδάσκαλον, de cuius auctore dubitant: vid. Meinek. H. Cr. p. 397, adhibito fragmento, quod est apud eundem Fragm. Com. III, p. 394.

Platonem tangit quoque CRATINUS junior in Ψευδυποβολιμαίῳ apud Diog. Laërt. III, 28:

Ἄνθρωπος εἶ δὴλονότι, καὶ ψυχὴν ἔχεις.
κατὰ μὲν Πλάτων' οὐκ οἶδα, ὑπονοῶ δ' ἔχειν.

vid. Meinek. Fragm. Com. III, p. 378.

ΑΜΡΗΣ item, cujus fragmentum ex *Ἀμφικράτει* superest hocce:

*Τὸ δ' ἀγαθὸν, ὃ τι ποτ' ἐστίν, οὐδ' σὺ τυγχάνειν
μέλλεις διὰ ταύτην, ἥττον οἶδα τοῦτ' ἐγώ,
ὦ δέσποτ', ἢ τὸ Πλάτωνος ἀγαθόν.*

cf. Hermannus Plat. Phil. I, p. 711 not. 747.

Eodem spectant hi versus ex ejusdem *Δεξιδη-
μίδῃ* vel *Δεξιμήδῃ*

*ὦ Πλάτων,
ὥς οὐδὲν οἶσθα πλὴν σκυθρωπάζειν μόνον,
ὥπερ κοχλίας σεμνῶς ἐπηρκῶς τὰς ὀφρῶς.*

vid. Meinek. Fragm. Com. III, p. 302, 305. Tan-
dem Diogenes Laërtius III, 26, 27, 28, plurima
fragmenta a nobis citata proferens, narrat Pla-
tonem tribus etiam comoediis, *Βοτρυλίῳ*, *Κίρκῃ*
et *Πλουσίαις* ab ΑΝΑΞΙΛΑ irrisum fuisse, quarum
tamen nil nisi tituli supersunt.

Hi quidem in Platonem et Academicos Athenis
in omnium conspectu degentes adeoque ad populi
hilaritatem excitandam maxime idoneos invecti
sunt; nec tamen in hos tantum comici immiserunt

jacula: *Pythagoreos* item saepius ab iis fuisse petitos, docent paucula quae e tot comoediis supersunt fragmenta. Huc pertinent:

ARISTOPHONTIS comoedia, quae et nomen (*Πυθαγορίστην*) et argumentum ab iis irridendis traxit: vid. apud Meinek. *Fragm. Com. III*, p. 360 seqq. CRATINI *Junioris Ταραντίνοι* et *Πυθαγορίζουσα* eodem spectant: vid. Meinek. *H. Cr.* p. 413 et *Fragm. Com. III*, p. 376. ALEXIDIS fabulae ejusdem nominis (*Πυθαγορίζουσα* inscribitur: Meinek. *H. Cr.* p. 390) fragmenta servarunt Athenaeus et Gellius (vid. Meinek. *Fragm. Com. III*, p. 474), quae in horum victu irridendo versatam fuisse fabulam ostendunt. Idem dicendum esse de ejusdem *Ταραντίνοις* (Meinek. *Fragm. Com. III*, p. 483), nomen indicat et reliquiae primo intuitu confirmant.

ANTIPHANIS tandem *fragm. Νεοττίδος I*, vs. 7, apud Meinek. *Fragm. Com. III*, p. 92, et ex incertis fabulis *fragm. II* apud Meinek. *Fragm. Com. III*, p. 133, idem indicant.

Tot exemplorum e media comoedia agmen claudat ALEXIDIS saepius citati *Γαλατεία*, qua fabula eum *Aristippum Cyrenaicum* ludificatum fuisse, testatur Athenaeus *XII*, p. 544 C., ibidem locum

afferens, quem invenies apud Meinek. Fragm. Com. III, p. 400.

Sub nova comoedia illam philosophos ludificandi consuetudinem perdurasse, declarant Meinekii verba H. Cr. p. 438, quae hic describere sufficiat: »Philosophorum autem tristitiam et superciliosam »arrogantiam in fabulis *Φιλόσοφοι* inscriptis multis »modis exagitasse videntur *Philemon* et *Posidippus*. Epicuri irrisiōnem habemus apud *Bathonem*, Athen. III, p. 102 C. et VII, p. 279 »A C, *Hegesippum* ibid. D; et *Damoxenum* »III, p. 102 A; Zenonis et Stoicorum apud *Theognetum*, Athen. III, p. 104 B, *Posidippum*, »Diogen. Laërt. VII, 17, 27 et *Philemonem* p. »388, Cleanthis apud *Bathonem* Plutarch. Mor. »p. 55 C, Monimi et Cratetis Cynicorum apud »*Menandrum*, p. 46, 89. Platonem, quod per- »rarum apud huius aetatis poëtas, tangit *Philippides*, Stob. Floril. LXVIII, 6. Nec defuisse »qui vivos homines et poëtarum, qui illos luderent, aequales nominatim per totas fabulas »carperent, tum aliis argumentis cognoscitur, »tum ex fabularum indicibus intelligitur, quales »sunt *Diphili* Telesias Tithraustes et Amastris,

»*Posidippi* Myrmex, *Anaxippi* Ceraunus. Sub
»hoc enim nomine Damippum quemdam ab *Anaxip-*
»*po* irrisum fuisse ex Athenaeo X, p. 416 F in-
»telligitur.” His addatur *Diphili Boίδας*, de quo
supra verbo monuimus, nunc paullo fusius de
eodem dicturi.

Revertendum est igitur ad locum scholiastae ad
Nubium vs. 97 quem supra tetigimus, ubi haec
leguntur: *πρῶτον μὲν γὰρ Δίφιλος εἰς Βοίδαν*
τὸν φιλόσοφον ὁλόκληρον συνέταξε ποίημα, δι’
οὗ καὶ εἰς δουλείαν ἐρρύπαίνετο ὁ φιλόσοφος,
οὗ διὰ τοῦτο δὲ ἐχθρὸς ἦν. Quae verba hunc
habent sensum: *Diphilus in Boedam philoso-*
phum integrum scripsit poëma, in quo etiam
propter servitatem philosophus ignominiose
tractabatur, sive servitus ei exprobrabatur.
Boedas philosophus plane ignotus; Diphilus vero
quis hic intelligendus sit, ambigitur; alii comicum
poëtam, alii, ut Meinekius, jambographum signifi-
cari volunt, memoratum a Pindari scholiasta ad
Olymp. XI (X) vs. 84, p. 253 ed. Boeckh. Equi-
dem neminem alium nisi comicum intelligi posse
arbitror: si alium significasset scholiasta, non sim-
pliciter eum *Diphilum* appellasset, sed *jambogra-*

phum, credo, addidisset. Sed praeterea quum interpres exemplis ostendere studeat, non solum Socratem ab Aristophane in scena exagitatum, sed idem ab aliis poëtis factitatum esse, non jambographi alicuius, sed comici poëtae exemplo ad hoc declarandum opus erat. Ne vero quis putet, a novae comoediae, cuius poëta Diphilus fuit, more alienum fuisse personas *nominatim* carpere, constat et alios et ipsum Diphilum interdum *vivos* et *aequales* sive carptim sive totis fabulis exagitasse: vid. Meinekius l. modo cit. Possit vero etiam quis suspicari, quod Bergkio in mentem venit, *Boίδαν* esse fictum nomen, a *βοῦς* derivatum, quo poëta aliquem *obtusi ingenii* philosophum risisset, quo sensu memoratur ὁ παρὰ Μενάνδρῳ βοίδης, ὁ ἐστὶ πρᾶος, εὐήθης καὶ ὁμοιότητα τοῦ ἀμνοκῶν, apud Eustathium, vid. Bergkii Comment. p. 165, nota. Acuta sane conjectura, etsi miranda foret scholiastae inscitia, si fictam personam pro vera habuisset, quod indicant verba εἰς *Boίδαν* τὸν φιλόσοφον: non minus tamen mirandum, Boedam istum philosophum, quem Diphilus dignum habuisset quem tota fabula exagitaret, ab omnibus plane ignorari. Unde mihi verisimile videtur no-

men esse corruptum. Diogenes Laërtius IV, 46, 47, manu nos ducit ad conjecturam, pro *Βοίδαν* forsitan legendum esse *Βίωνα*, nempe *Bionem Borysthenitam*, Diphilo Comico aequalem, qui ipse professus est patrem suum *libertum*, matrem *meretricem*, semetipsum *servum* fuisse. Diogenes de eo tradit IV, 47: καὶ ἦν ὡς ἀληθῶς ὁ Βίων τὰ μὲν ἄλλα πολύτροπος καὶ σοφιστῆς ποίκιλος, καὶ πλείστας ἀφορμὰς δεδωκὼς τοῖς βουλομένοις καθιππάζεσθαι φιλοσοφίας. Mirumne si hic a comicis aequalibus fuerit irrisus? Quidquid est, a Diphilo comico derisum esse credo aliquem e Cynicorum grege, qui tam impudentia quam arrogantia meritum elegantiorum hominum fastidium excitaret.

II.

PRIVATUM ARISTOPHANIS IN SOCRATEM ODIUM, QUIUS CAUSSAE.

Perlustravimus comicorum poëtarum reliquias, quae manifesto indicant, quasi perpetuam fuisse comicos inter et philosophos contentionem, quae ante Socratis tempora coepta diu etiam post eum duravit: simul tamen ex iisdem apparere arbitror, neminem philosophorum crebrius acriusve fuisse exagitatum Socrate, quippe qui et a plerisque aequalium comicorum in scena traductus et a principe illorum integra fabula explosus sit.

Si altercationis istius caussam quaerimus, haec partim e diversa comoediae et philosophiae natura, partim ex ingeniorum diversitate facile explicatur.

Comica Musa non solum erat proterva, dicax, sed etiam vulgi moribus studiisque accommodata, ejus voluntati serviens et popularis imperii vindex. Hinc omnes, qui ingenio, doctrina, auctoritate, opibus supra vulgus excellerent, aut ab eo se sejungerent, libere et acriter cavillabatur. Philosophia contra supra vulgus se efferebat, multitudinis captum superabat, populares opiniones ac superstitiones ridebat atque contemnebat. Praesertim vero quum philosophi sapientiam suam ex umbra et silentio in lucem et populi conspectum proferre, principum animos sibi devincire, divitum gratiam et admirationem aucupari, adolescentes doctrina instituere, de moribus et legibus, de religione et justitia palam disserere, privatam et publicam disciplinam et mores tangere coepissent, ab eo inde tempore magis magisque stimularunt comicorum acumen, qui ut moris et disciplinae antiquae vindices, novos istos magistros ut reipublicae periculosos explodere et ludibrio habere coeperunt. Haec autem contentio nunquam acrior fuit quam tempore Socratis et Aristophanis, quo magna morum ac disciplinae mutatio rempublicam incescit hominesque quasi in duas factiones

divisit, quarum altera veteres mores et instituta revocare ac tueri, altera novam disciplinam promoveri et doctrinam emendare studuit. Inter hos autem nullus fuit qui Aristophane acrius antiqua vindicaret et in novarum rerum auctores inveheretur. Quod quomelius perspiciatur, paucis disserendum de mutatione quae in morali Atheniensium conditione, maxime juventutis institutione, eo tempore invaluit, in quo ipsum Aristophanem ducem secuturi sumus.

Atheniensium mores et victum a pristina integritate ac simplicitate multum descivisse, praeter alia Aristophanis comoediae dilucide ostendunt. Praesentem istam corruptelam poeta patriae amantissimus aegro animo ferens et majorum virtutem sibi in memoriam revocans, nihil antiquius habuit quam ut pristina integritas revocaretur. Quod ut effici posset, causae et indagandae et tollendae erant quae labem istam peperissent; has autem videtur posuisse in magno discrimine, quod antiquam inter et novam institutionem obtinebat; qua de re jam videamus ¹⁾. Antiqui-

¹⁾ Universe de hoc argumento agit CRAMER, Gesch. der Erzieh. I, p. 273 seqq. de Aristophane ibid. p. 299 seq.

tus institutio adolescentiæ talis erat. Pueri primum ad γραμματιστῶν scholas mittebantur (Plato Protag. p. 312 B, de Legg. VII. p. 812 A, B, quos citat Spanhem. ad Nubb. vs. 951), ubi prima literarum rudimenta, legendi et scribendi artem, ediscerent. Deinde paullo adultiores ad citharistam accedebant, ut musicâ erudirentur, quæ quantam vim habuerit ad Graecorum animos formandos, cuique notum est.) Haec antiquitus Aita videtur fuisse composita ut, quemadmodum vult etiam Plato de Rep. III, p. 398, in bello ad fortitudinem et magnanimitatem excitandam, in pace ad temperantiam et moderationem commendandam valeret. Vid. Stallb. l. cit. E. Musica igitur illa fuit simplex: utebantur intenta et mascula harmonia a patribus accepta, Nubb. vs. 955¹⁾; animadvertebatur in illum qui nova, artificiosa, a prisca simplicitate recedentia usurparet, Nubb. vss. 956—959.

¹⁾ Talis fuit Dorica harmonia de qua dicit Plato Lachete p. 188 D: ἡπερ μόνη Ἑλληνικὴ ἐστὶν ἁρμονία. »Doricum modum plurimum »habuisse gravitatis ac severitatis, ideoque ad constantiam, moderationem, »fortitudinem augendam firmandamque aptissimum judicatum esse plures »loci docent." Sunt verba Stallbaumii ad Plat. de Rep. III, 398 E, qui ibidem testimonia addit.

Instrumentis utebantur item simplicioribus, ad masculam harmoniam adaptatis, lyra vel cithara *ἑπταχόρδῳ*, vid. Nubb. vs. 1337 et Spanh. ad Nubb. vs. 956. Cum musica arcte erat conjuncta poësis tractatio: priori tempore canebant vel recitabant carmina principum poëtarum, quae vel virtutem ac pietatem laudarent vel proavorum facta nobilia praedicarent, ut Simonidis, Aeschyli (Nubb. vs. 1338 seqq.), Alcaei, Anacreontis (vid. Daetal. fragm. 13, apud Bergkium Fragm. Arist. p. 142), vel quae libertatis Atheniensibus carissimae altos spirarent sensus, uti scolia de Harmodio et Aristogitone aliave, de quibus Ilgenius Carm. Conviv. Graec. Scol. 10—13 etc. et J. G. Grim de Scol. Graec.

Postquam apud citharistam musica imbuti erant, paedotribam adibant ut arti gymnasticae operam navarent: vid. Nubb. vs. 960, cf. Plato de Legg. VII, 183 A, B, de Republ. III, 403 C, quos citat Spanh. ad Nubb. l. c. Huius artis propositum hoc erat, ut ait Plato Gorg. 452 B, *καλούς τε καὶ ἰσχυροὺς ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους τὰ σώματα*. In gymnasiis autem, ubi nudi se exercebant adollescentes, verecundia regnabat et modestia; flore-

bat *σωφροσύνη*, dos illa antiquae institutionis, praesertim in exercitationibus gymnics: Nubb. vs. 943 et 961 seqq. *Σωφροσύνην* illam quanti fecerint antiqui legislatores, luculenter nobis declarant haec Aeschinis verba, Orat. in Timarch. edit. Dobsonii p. 10: *σκέψασθε γὰρ, ὦ Ἀθηναῖοι, ὅσῃν πρόνοιαν περὶ σωφροσύνης ἐποίησατο Σόλων ἐκεῖνος ὁ παλαιὸς νομοθέτης καὶ ὁ Δράκων καὶ οἱ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους νομοθέται.* quae citavit jam Spanhem. ad Nubb. vs. 916. Huc spectant leges quas ibidem Aeschines affert p. 12. 13: ne gymnasia aperirentur ante solis ortum neve clauderentur post solis occasum, quippe, ut addit ibidem p. 11 extr. *τὰς ἐρημίας καὶ τὸ σκότος ἐν πλείστη ὑποψία ποιούμενος.* Item, ne adultos admitterent magistri, alioquin lege de ingenuorum corruptela tenerentur: qui loci versus Nubb. 960 seqq. illustrant ab iisque vicissim lucem accipiunt. Severa haec exercitatio antiquitus ad valetudinem firmandam, ad juvenes robustos, agiles, ad bellum aptos reddendos valebat quam plurimum, eodemque spectasse balnearum frigidorum usum, colligo e Nubb. vs. 978, coll. vss. 1027, 1028, 1029.

Talem institutionem stipabat amabilis virtutum caterva: temperantia, sobrietas, frugalitas, continentia (Nubb. vss. 968, 969, 983 seqq.), tum etiam capitis cani reverentia (Nubb. vss. 968, 969, 980) et parentum amor ac veneratio (Nubb. vss. 981, 985), quae tanti habebatur, ut lege cautum esset ne ei, qui patrem matremve verberasset vel nutrimenta iis negaret vel domum suam eos non reciperet, coram populo verba facere liceret ¹⁾.

Ab his vero moribus mirum quantum temporis decursu desciverint Athenienses: quod non ita intelligendum quasi antiqua disciplinae forma plane fuerit sublata, aut grammatae, citharistae, paedotribae munus suum omnino neglexerint. Contrarium videtur docere Plato Alcib. I, p. 106 E, et Protag. 312 A. Institutionis species quidem mansit, sed interior vis in pejus mutata est, puero-
rum neglecta est educatio. Ut primum de citharistis videamus: musica colebatur quidem, sed ab antiqua illa plane diversa. Simplex atque virilis harmonia locum cessit modulationi artificiosae, ad aures mulcendos et animos voluptate delinien-

¹⁾ Vide legem apud Aeschinem Orat. cit. ed. Dobs. p. 20.

dos egregie appositae: Nubb. vss. 332, 956 seqq. Magis auribus jucunda quam animis salubris fuit harmonia Lydia, fracta et mollis, quae Doricam, masculam illam et severam, excepit. Molliori illi harmoniae aptatus erat instrumentorum molliorum usus: vid. Daetal. fragm. 17, 43, apud Bergk. Arist. Fragn. p. 149, 158, coll. Plat. de Republ. III, p. 399 C, Pherecrate ap. Plutarch. de Mus. ed. Reiskii vol. X, p. 683, Nubb. vs. 1339¹⁾). Etiam poësis, cum musica arctissime juncta, hujus mutationem experta est. Negligebantur boni et nobiles poëtae, Simonides, Aeschylus, Alcaeus, Anacreon (Nubb. vs. 1342 seqq. Daetal. fragm. 13), quippe qui ut nimis severi hoc tempore non amplius juvenibus placerent; contra lascivis carminibus, pudore vacuis, voluptati gratificantibus, eos maxime gavisos fuisse significare videntur Nubb. vs. 1351 seqq. Ista autem musices depravatio quantum valuerit ad mores corrumpendos, perspicuum erit ei qui

¹⁾ Quanti momenti habita sit illa musices depravatio inde patet, quod teste Plutarcho de Mus. ed. Reisk. vol. X, p. 651 plurimi antiquorum hac de re egerunt, idque pervulgatum fuit, ut ait Meinekius H. Cr. p. 72, antiquae comoediae argumentum: multus imprimis hac in re fuit Pherecrates qui egit de ea in fabulis *Χείρωνι*, *Αυτομόλοις*, *Ἀγρίοις*.

ad magnam musices vim in Graecorum institutione attenderit ¹⁾).

Porro ad paedotribarum quoque scholas, etsi rarius forsā, Nubb. vs. 1037, tamen mittebantur adhuc adolescentes; antiquā autem sublatā *σωφροσύνη*, non roboris, firmitatis ac fortitudinis, sed mollitiae et lasciviae evaderunt palaestrae: Nubb. vs. 960 seqq. Neque hoc mirandum, siquidem salutare Solonis leges adeo sunt neglectae, ut Cratinus apud Plutarchum in Solone, ligneas legum tabulas nullius dicat utilitatis nisi ad hordeum torrendum: cf. Lucas, Cratin. et Eupol. p. 51, 52 ²⁾. Corruptam institutionem plurima sequuta sunt vitia: mollior vivendi modus, in laboris ac frigoris impatientia et balneorum usu conspicuus: Nubb. vss. 952,

¹⁾ Luculenter hoc argumentum tractavit v. cl. C. A. den Tex, Diss. de vi musices. Traj. ad Rhen. 1816.

²⁾ Duo hi Cratini versus a Bergkio comment. p. 139 ad fabulam *Νόμοι* inscriptam referuntur. Putat autem Bergkio in illa fabula, ut in Aristophanis Daetalensibus, duos induci homines, alterum antiquitatis tenacissimum, alterum novis moribus imbutum: quorum ille simplex, leges mente tenebat et in vita agenda exsequebatur; alter vero magis excultus, juris scientiam etiam sibi comparaverat et in causis forensibus erat versatus. Videtur etiam nimiam judicandi libidinem attigisse.

974, 978, coll. 1027 seqq. Daetal. fragm. 20 apud Bergk. Fragm. Arist. p. 151. Frugalis victus cessit deliciis et voluptatibus: lautiores coenas et sumptuosa convivia tangit Nubb. vs. 968 seqq., Daetal. fragm. 18, 19, apud Bergkium Fragm. Arist. p. 150; voluptatum libidinem perstringit Nubb. vss. 960 seqq., 976, 983 seq., 1005—1011, 1055—1057. Abolita est erga parentes reverentia: Nubb. vss. 38, 126, 807, 819, 822, 834 seqq., 981, 985, quo spectat tota disputatio inter patrem et filium vss. 1304—1434, Daetal. fragm. 24, apud Bergkium Fragm. Arist. p. 153. Sublatus omnis pudor et honestas, adeo ut de rebus turpibus etiam gloriarentur: Nubb. vs. 979^a, 979^b, coll. 900 seqq., 1008 seq., 1068. Pro labore increvit ignavia, qua a discendo avocarentur juvenes, et ad vanas occupationes praesertim insanum equitandi studium incitarentur, antiqua illa καλο-καγαθία ita evanuit, ut cum ipsa re etiam vocabuli significatio degeneraret, ut indicat illud festive dictum a Strepsiade:

Ἄλλ' ἔστ' ἔμοιγ' υἱὸς καλὸς τε καγαθός·
ἀλλ' οὐκ ἐθέλει γὰρ μανθάνειν.

Haud ultimo loco habendum insanum quoddam litigandi et disceptandi studium, non ad verum defendendum compositum, sed hoc suminum habens, ut malam rem defendendo bonam reddere posset, vanam aucupans gloriolam contra leges bonosque mores disputando: Nubb. vss. 1167, 1381 seqq. cf. vss. 1402, 1403, quo loco videtur respici ad legem ex Aeschine supra a me allatam. Haec impudentia tam late in civitate serpsit ut quasi propria Atticorum esset, ut dicit Aristophanes Nubb. vs. 1154 seqq.:

*Νῦν μὲν γ' ἰδεῖν εἶ πρῶτον ἐξαρχητικός
κἀντιλογικός καὶ τοῦτο τοῦπιχώριον
ἀτεχνῶς ἐπανθεῖ, τὸ τί λέγεις σὺ; καὶ δοκεῖν
ἀδικοῦντ' ἀδικεῖσθαι καὶ κακουργοῦντ', οἷδ' ὅτι.*

Eo factum ut cives a rebus suis abstraherentur, alienis negotiis se immiscerent, verum animi et corporis cultum negligerent, pravos mores quos induerant strenue defenderent (vid. *Λογ. ἀδικ.* sermones in Nubb. passim), ut jam eo tempore de Atheniensibus valuerit, quod postea dixit Lucas Evangelista *Πραξ. Ἀπ. c. 17, vs. 21, Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι*

εἰς οὐδέν ἕτερον εὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. Spectant huc Nubium versus 978, 985, 990 seq., 1005 seq., 1035 seqq., 1039, unde cognosci licet qui in malam partem bonis abuterentur auctoribus, vs. 1381 seqq: idemque probat totus ὁ ἄδικος λόγος vs. 881 seqq., item Phidippidis sermo, postquam e Socratis schola ad patrem rediit.

Talem igitur corruptelam magis magisque gliscentem vidit Aristophanes; perspexit patriam, quae summum jam attigerat fastigium, mox pravis moribus praecipitem casuram, nisi immoderatae civium libidini et perversae disciplinae modus poneretur; nihil ergo antiquius habuit, quam ut τῶν μαρτυρωνομαχῶν ¹⁾ virtus et vetus institutio revocaretur, et recens morum ac disciplinae labes expelleretur. Juvenis jam patriae amore flagrans comici salis aculeos immisit in istum velut hostem civitati maxime timendum. Prima quam coram populi multitudine scenae ausus est committere fa-

¹⁾ Vid. Nubb. vs. 973: quantopere hac de re gloriati fuerint Athenienses, disci potest e Spanhemio ad h. v. cf. Geelius, Hist. Crit. Soph. p. 20.

bula, Daetalenses, ad ejus ingenium cognoscendum magni est momenti. Ibi duos juvenes, modestum et libidinosum, hunc Athenis illum rure educatos, proposuit tanquam exempla in quibus praesentem morum pravitatem pristinae simplicitati opponeret. Studiosius etiam in Nubibus huius malicaussas et auctores exagitavit, vitiaque quibus adolescentiam corrumperent aperuit. Et haec quidem ad duo potissimum refert capita, deorum neglectum cum studio τῶν μετεωρῶν arcte copulatum, et pravam eloquentiam, quae deteriore causam faceret superiorem. Culpam vero tribuit cum omnibus novarum rerum artiumque auctoribus, poetis, musicis, vatibus, medicis, ut qui artes et disciplinas suas non ad masculam virtutem, non ad animorum corporumque sanitatem promovendam, sed ad juvenes mollitiei illecebris debilitandos ac sibi lucrum aucupandum adhiberent; tum vero maxime insectatus est sophistas. Hi enim, multiplicis doctrinae colore tincti, eloquentiam cum philosophia, politicam prudentiam cum rerum naturalium cognitione conjungebant. Lingua prompti, de omnibus quaestionibus disserere parati erant; tam de diis et rebus coelesti-

bus ¹⁾), quam de juribus et legibus, de artibus et doctrinis libere concionabantur, non ut verum et justum propugnarent, sed ut quaecumque vellent sententiam probabilem redderent, et audientium animos caperent, irretirent, pro arbitrio flecterent. Hoc igitur praecipue sectabantur, quod de iis in Gorgia p. 452 E dicit Plato: τὸ πείθειν οἷόν τ' εἶναι τοῖς λόγοις καὶ ἐν δικαστηρίῳ βουλευτὰς καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐκκλησιαστὰς καὶ ἐν ἄλλῳ συλλόγῳ παντί. Hac arte exercenda et profitenda quid mirum si juvenes et adultos in magnam sui admirationem raperent, a bonis artibus abstraherent, inani loquacitate pro vera sapientia implerent atque ita segetem alerent perniciosam reipublicae futuram. Jam vero si quaeramus, cur in sophistarum ratione impugnanda Socratis personam elegerit et informaverit ut effigiem in qua omnium illius aetatis sophistarum et impostorum artificia, fraudes, impietates repraesentaret? quae causa illum adegerit, ut virum optimum eundemque acerri-

¹⁾ Vid. quae Bergkii de Hippono disputat in Comment. cit. p. 165 seqq. cf. Plato Apol. Socrat. p. 18 C, 23 D.

mum sophistarum adversarium tanquam maximum sophistam in scena traduceret? utrum per risum an serio, ex animi sententia an similitate ductus eum exagitaverit? hac de re jam antiquitus diversae fuerunt sententiae. Alii Aristophanem serio in Socratem invectum esse, alii eum ridendi tantum, non objurgandi aut detrectandi gratia philosophum in scenam induxisse putarunt: posteriorem sententiam memorat et argumentis firmare conatur schol. ad Nubb. vs. 97 post verba supra p. 2. exposita, ταῦτα δὲ..... αὐτὸν λέγει haec addens: ἀφ' οὗ στοχαζόμενοί τινες φασιν ὅτι μηδεμιᾶς ἐχθρας χάριν Ἀριστοφάνης ἤκεν ἐπὶ τὴν τῶν Νεφελῶν ποιήσιν, ὅς γε μήτε (πρὸς) ἰδιόν τι μήτε ἀρμόττον, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς ἓν ἐγκλημα ἦλθε Σωκράτους. δύο γὰρ κατ' αὐτοῦ ταῦτα προθεῖς ἐγκλήματα, τὸ περὶ οὐρανοῦ, ὅτι ἐστὶ πνιγεύς, καὶ ὥς ἱκανός ἐστι τὸν ἥττω λόγον διδάσκειν καὶ τὸν κρείττονα, τὸ μὲν κοινὸν τῶν φιλοσόφων ἀπάντων ἐπήγαγεν ἐγκλημα, φαίνεται δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ὁ Ἰππων κωμωδηθῆναι φθάσας, τὸ δὲ τῶν ἐγκλημάτων οὐδὲ τὸ σύνολον ἐπικοινωνεῖ φιλοσοφία· οὐ γὰρ τοῦτο ἐπαγγέλλονται οἱ φιλόσοφοι, δεινούς ποιήσιν λέγειν.

ἴδιον δὲ τὸ τοιοῦτο μᾶλλον τῆς ῥητορικῆς ὥς
ἐπ' ἀμφοτέροις τὸν φιλόσοφον καθαρύνειν.

Rationes hae scholiastae parvi sane sunt momenti. Quod enim dicit, ambarum illarum accusationum quae Socrati imputantur, alteram in rhetores convenire, non in philosophos, hoc falsum est. Quis enim nescit sophistas utramque artem, rhetoricam cum philosophia copulasse? ¹⁾ Quod autem alteram physicorum potius communem quam propriam Socratis criminationem fuisse dicit, verum quidem est, id tamen multitudinem latebat, quae quid Socratis proprium, quid alienum esset ignorabat nec dijudicare poterat. Quocirca huiusmodi criminationis tantum abest ut risum et jocum referat, ut potius arguat animum infestum, qui Socratem ut malum civem notare et in populi suspicionem adducere studeret.

Si vero miremur, qui fieri potuerit ut vir ille sapiens toties in aequalium reprehensionem inciderit, evolvamus Apologiam Platonis et animum advertamus ad ipsius verba quae coram iudicibus

¹⁾ Recte Philostratus de Vita Soph. Prooëmio ed. Olear. p. 480, τὴν ἀρχαίαν σοφιστικὴν vocat ῥητορικὴν φιλοσοφοῦσαν.

narratur esse locutus. Agnoscit ibi Socrates magnas jamdudum in se conflatas esse inimicitias, odia, invidiam. Invidiae istius originem ducit a quadam sapientiae fama, quam non ipsi sibi paraverat, sed quam deo Delphico debebat acceptam: »Chae-
»rephontem” sic narrat »nostis, sodalem meum
»a teneris inde, — et scitis quam fervido esset
»ingenio in omnibus quaecunque aggrederetur.
»Aliquando Delphos profectus ausus est sciscitari
»oraculum, numquis me esset sapientior? Re-
»spondit Pythia, neminem me esse sapientiore. —
»Videatis jam qua de caussa haec narrem, ut sci-
»licet vos doceam, unde inimicitiae mihi con-
»flatae fuerint. Ego enim haec audiens sic mecum
»reputabam. Quid dicit Deus quidve significat?
»nequaquam ego mihi sapientiae conscius sum:
»quid igitur? mentitur? hoc illi nefas. Diu hae-
»rebam quid diceret, deinde aegre ad talem quan-
»dam oraculi investigationem adductus sum. Ac-
»cedebam ad unum eorum qui sapientes esse
»putabantur, ibi scilicet si uspiam refutaturus
»oraculum et ostensurus illum me esse sapientiore.
»Hunc mihi percontanti — ejus nomen memorare
»non opus est, erat unus e politicis — cumque eo

»sermone instituenti, videbatur ille homo ab
»aliis multis, tum maxime a semetipso sapiens
»haberi, non vero esse: conabar illi ostendere eum
»videri quidem sibi sapientem, at non esse. Inde
»huic invisus factus sum et multis eorum qui
»aderant. Mecum igitur sic cogitabam discedens:
»hoc equidem homine sum sapientior: neutrum
»enim nostrum apparet quidquam pulchri et boni
»scire, sed ille scire se aliquid putat, nescit vero,
»ego contra sicut nescio, ita non existimo me
»scire: mihi igitur videor hoc ipso paullulum esse
»illo sapientior, quod quae nescio ea nec scire
»me arbitror. Inde alterum adii illo, ut videbatur,
»sapientiore; eadem mihi apparuerunt: illum
»quoque aliosque multos mihi reddidi infestos.
»Porro ad alios procedebam, animadvertens autem
»quanto odio me prosequerentur, etsi dolore et
»metu affectus, tamen necessarium duxi dei effa-
»tum maximi facere: eundem igitur, ut explo-
»rem quid significet oraculum, ad eos omnes qui
»aliquid scire videntur: et per canem, o Athe-
»nienses — decet enim verum me vobis narrare —
»tale quid mihi accidit. Qui fama maxime flore-
»rent, hi mihi secundum dei effatum inquirenti

»in plurimis fere laborare visi sunt; alii autem
»minoris habiti propter sapientiam multo erant
»probabiliores. Oportet jam vobis errores meos
»exponere et labores quos tuli, ut dei effatum
»redargui jam inde non posset. Post politicos
»adii poëtas, tragicos, dithyrambicos, alios; illic
»scilicet manifeste deprehensurus me illis esse ru-
»diorem: eorum igitur poëmata suscipiens quae
»maxima cura videbantur elaborata, rogabam ipsos
»quid dicerent, ut simul aliquid ab iis discerem.
»Erubesco, o viri, vobis dicere verum, attamen
»dicendum est: plerique enim qui aderant melius
»paene disseruissent de iis quae illi composuerant,
»quam ipsi poëtae. Cognovi igitur mox poëtas
»non sapientia facere poëmata, sed quadam natu-
»rae vi et divino furore actos, quemadmodum divino
»instinctu vaticinantes: illi enim multa eaque
»praeclara dicunt, at non intelligunt quae pro-
»ferunt. Tale quid etiam poëtis accidere mihi
»visum est, et simul intellexi eos ob poësin pu-
»tare, se etiam aliis in rebus quas nesciunt
»esse hominum sapientissimos. Itaque illinc quoque
»abii, eadem re qua politicis, etiam his superiorem
»me existimans.

»Tandem ad artifices progressus sum: mihi
»enim conscius eram me, ut ita dicam nihil scire,
»illos autem sciebam me inventurum esse multarum
»rerum et pulchrarum peritos, qua in re non de-
»ceptus sum; sciebant enim quae ego nesciebam,
»et hoc nomine me erant sapientiores. Atvero,
»o Athenienses, in eodem boni artifices mihi visi
»sunt versari peccato, in quo poëtae. Eo enim
»quod artem suam pulchre exerceret, eorum
»quisque existimabat se in aliis quoque vel maxi-
»mis rebus esse sapientissimum; qui error eorum
»sapientiam paene obscuravit. Quamobrem me-
»metipsum oraculi nomine interrogans, utrum
»mallem talem me esse qualis sum, id est, nec
»sapientem illorum sapientia nec inscium illorum
»inscitia, an utrumque quod illi habent habere;
»responderem jam mihi ipsi ut etiam oraculo,
»praestare talem me esse, quemadmodum me
»habeo.”

Haec veritatis notam tam clare impressam ha-
bent et tam egregie conveniunt cum iis quae
de Socrate aliunde cognovimus, ut haud facile
quis de huius inquisitionis veritate dubitaverit.
Socratem vero in illa inquisitione, quam non semel

aut brevi temporis spatio, sed identidem et data opportunitate instituit, usum fuisse solita illa ironia et dialectica arte pro certo est. Refert atque exprimit illa exploratio Socraticae plane dialecticae characterem, quippe quae hoc sibi proprium haberet, ut ait Heusdius, praeceptor quondam carissimus, Init. Plat. Phil. II. 2, p. 84: »ut revocatus quis a vanis consiliis propositisque, »quibus esset impar, videret quid deesset sibi nec »susciperet majora illa et praeclara, antequam se »ipsum iis perficiendis idoneum reddidisset.” »Erat »autem,” sic pergit, »haec colloquendi disserendique »ratio ad *τυφὸν* non tantum coërcendum reprimen- »damque arrogantiam, sed etiam, quod deinceps »spectabat dialecticae parens, ad recte de rebus »judicandum accommodata.” Quali autem animo Socraticam hanc dialecticam tulerint homines tumore, vanitate, praejudicatis opinionibus inflati, facile quisque intelligat; quumque discipuli magistri exemplum imitarentur et interdum fortasse petulantius alios insectarentur,¹⁾ non mirum istius rei

¹⁾ Quod dicit ipse Socrates Apol. p. 23 C *αὐτοὶ πολλάκις* etc. Quae res facile in abusum verti potuit, unde Plato in Rep. VII, p. 539 vetat adolescentulos dialecticam edoceri.

culpam magistro imputatam esse magnamque concitasse in illum iram tanquam *μιαρώτατον τινά* καὶ τοὺς νέους διαφθειροῦντα. Verissime igitur dixit Socrates Apolog. p. 22 E: ἐκ ταυτησὶ δὴ τῆς ἐξετάσεως πολλαὶ μὲν ἀπέχθρειαί μοι γεγόνασιν καὶ οἷαι χαλεπώταται καὶ βαρύνονται, ὥστε πολλὰς διαβολὰς ἀπ' αὐτῶν γεγονέναι.

Haec reputantes agnoscamus profecto, Socratem vix potuisse comicorum aculeos effugere, sive quod illo deridendo et carpendo multis se scirent placere, sive quod ipsi ab illo lacesiti et male habiti dialectices tela comico sale repellerent. Vix enim potest dubitari quin, ut alii multi, sic etiam comici poëtae Socraticis interrogatiunculis petiti et confutati fuerint: ad quos potissimum spectare videntur verba καὶ τοὺς ἄλλους in hoc Apologiae loco, p. 22 A, B: Μετὰ γὰρ τοὺς πολιτικούς ἦα ἐπὶ τοὺς ποιητὰς τοὺς τε τῶν τραγωιδιῶν καὶ τοὺς τῶν διθυράμβων καὶ τοὺς ἄλλους, cum quibus dictis conferatur Aristophanis mentio facta ibid. p. 18. Quid quod multi, in his ipse Aristophanes, Socratis illum percunctandi et disputandi morem ut curiosam sedulitatem et importunam cavillationem exosi, facile eum noxium juventuti

exemplum et corruptelae auctorem habere poterint. Injustum enim foret existimare, eodem modo judicasse vel judicare potuisse de Socrate Aristophanem atque ipsius viri discipulos qui viginti amplius annos ejus consuetudine usi multa de eo scriptis prodiderunt. Multi aequalium, qui Socratem non penitus haberent cognitum, specie decepti cum sophistis eum confuderunt¹⁾, de quo infra: quo magis comico poëtae condonandum, si plura ei affinxit quae ab interiore Socratis philosophia essent aliena.

Attamen quaeratur, cur Socrati in hac fabula primas, sophistis vero nullas vel exiguas tantum tribuerit partes? Responsum in promptu est: celeberrimi sophistae non tam facile cuivis doctrinae suae copiam faciebant; intra parietes artem suam ostentantes, minus in populi oculos incurrebant, adeoque minus aptum erant comoediae argumentum. Socrates contra in omnium conspectu vivebat; quotidie in foro versabatur, sermones cum quovis instituebat, itaque omni populo facile notus erat; accedebat ejus vivendi ratio et mores:

¹⁾ Cf. Hermann, *Gesch. d. Plat. Phil.* I. p. 320. not. 270.—272.

victus sobrius, vultus severus, animus contemnens ea omnia quae vulgus magni faciebat, caeteris rebus omnibus posthabitis uni philosophiae vacans. Praeterea, quod minime omittendum, cum reliqui sophistae essent peregrini et hospites qui famae aut lucri aucupandi gratia Athenas tanquam in forum quoddam doctrinae et eloquentiae aliquantisper deverterent, Socrates primus fere fuit civis Atheniensis, qui philosophiam profiteretur eamque exemplo et praeceptis propagaret in civitate. Si ergo reputemus quam invisa res multis esset philosophia, quantopere non solum vulgo sed etiam a cultioribus multis spreta, et simul recordemur reliqua illa quibus Socrates in multorum venit offensionem, non erit opinor quod miremur, hunc tanquam caput habitum esse illius mali, quod ne latius glisceret tam severe coërcendum putavit Aristophanes. Ut igitur concludam, sic arbitror: Comicum in Nubibus non ridendi tantum gratia Socratem traduxisse ut huius sub persona sophistarum placita et praecepta perstringeret, sed ipsum petivisse philosophiae parentem, quem ut perversi exempli magistrum sugillaret; caeterum in huius persona informanda alia ex ipsius Socratis imagine

comice expressisse, alia e communi sophistarum exemplo et more deprompsisse et in illum quasi perversae doctrinae effigiem contulisse. De quibus deinde singulatim disserere nobis proposuimus, indagaturi, quatenus in hac fabula ad ipsum Socratem, quae ad alios sophistas potius referenda videantur.

III.

PERSONATA SOCRATIS IMAGO. DE NUBIBUS ADUMBRATUR
ET QUATENUS IPSIUS EFFIGIEM REFERAT INQUIRITUR.

Quum igitur Socratem ipsum in scena exagitan-
dum sibi sumsisset Aristophanes, opus jam erit con-
siderare, quomodo hoc munere functus sit: quam-
obrem primum comoediae argumentum leviter adum-
brare lubet.

Comicus proponit nobis Strepsiadem rusticum di-
vitem, affinitate junctum nobilissimae Alcmaeoni-
darum genti; filium ex eo matrimonio natum
Phidippidem, qui materno quam paterno generi
similior equos alendo bonis patriis perniciem
attulerat. Pater a creditoribus obsessus, omni

modo remedium quaerit se aere alieno liberandi quo obrutus erat. Multa secum voluntans, tandem eximiam sibi videtur invenisse viam, qua possit effugere angustias quibus premitur. Proxime adest Socratis schola, in qua cum de rebus physicis, tum praesertim de illa loquendi arte agitur cuius consilium est malam causam reddere bonam. Haec igitur schola ad-eunda est: quumque filio persuadere non possit ut disciplinae Socratis se tradat, jam pater ipse τὸν ἥπτονα λόγον ediscere decernit. Senex portam pulsat, discipulumque se professus subtilissima cognoscit problemata in quibus solvendis modo occupati erant Socratis discipuli, etiam recentem magistri machinationem ad coenam suis emendam vss. 144—180. His auditis, in tantam scilicet abripitur admirationem Strepsiades, ut admitti ad interiorem doctrinam vehementer cupiat. Mox variis rebus intentos videt discipulos, videt varia instrumenta sibi incognita, geometrica et astronomica, comperitur eos in rerum subterranearum indagatione occupatos esse, vss. 185—217. Tandem ipsum animadvertit Socratem sublimem crati insidentem, coeloque observando intentum;

obsecrat eum ut in humum descendat doceatque τὸν ἕτερον τοῖν λόγοιν, τὸν μηδὲν ἀποδιδόντα, cuius auxilio debitae pecuniae solutionem possit recusare, *per deos* sancte promittens, se datum esse quodcunque pro institutione exigat pretium vss. 218—247. Occasionem hinc arripit Socrates senis credulitatem irridendi; Nubes jactat tanquam numina sancte colenda solenni prece eas invocat, mox ipsas in scenam descendentes solas praedicat esse deas, caeteros quos vulgus colat deos, nihili esse vss. 248—364. Obstupescit bonus senex et rogat, an Jupiter Olympius non sit diis accensendus. Ad haec ita respondet Socrates ut primum Jovem esse neget, deinde doctrinam suam exponat, secundum quam pluviae, tonitru, fulminis Nubes habet auctores, quae non Jovis numine sed turbinis seu vorticis aetherii ope moveantur et ferantur. Quum patriae religionis fundamenta ita labefactasset Socrates, Strepsiadi facile persuadet ut antiquos illos deos prae novis parvi faciat vss. 365—425. Mox Nubes pollicentur se Socratis opera ei esse monstraturas effugium quod quaerat angustiarum quibus premitur. Haec tanto senem afficiunt gaudio, ut

lubens quamlibet molestiam subire paratus sit. Laudat chorus ejus fortitudinem et jubet Socratem initium facere institutionis. Obsequitur Socrates et incipit explorando ejus ingenio, memoria, intelligentia; mox vero comperit discipulum esse perquam rudem et obliviosum vss. 426—500 et 617 seqq. Tamen erudiendus est; quaerit igitur ex eo, numquid de metris, rythmo vel versibus audire velit; quae quum Strepsiadi minus placeant ut nullius pretii ad creditores eludendos, ad alia transit Socrates prius cognoscenda quam τὸν ἀδικώτατον λόγον tradere possit. Sermocinatur multa cum sene de nominum terminatione secundum eorum genus refingenda, in quibus Comicus simul occasionem sumit plures spectatorum festive irridendi. Ista autem accepta quidem sunt seni, at vero, ejus desiderio non sufficiunt vss. 625—683. Porro discipulo magistri hortatu incumbendum est in artem cogitandi; notiones animo concipiendae et volvendae sunt, ut partiendo et copulando eas penitus exploret atque ita ad sermonem injustum ediscendum aptus evadat. Res minus bene procedit, quandoquidem de remediis tantum cogitat senex aes

alienum a se avertendi, atque ea de re, quae scilicet summa ei est, plura lepide nugatur. Quum praeterea memoria sit perquam fallaci, monet eum Socrates ut ipsius loco filium Phidippidem instituendum sibi tradat vss. 685—786. Aegre filius a patre (qui coram eo profert quaecunque in schola audivit) permovetur ut ejus obsequatur voluntati; tamen, licet invitus, disciplinae Socraticae subjicitur. vss. 804—875. Jam accedimus ad partem comoediae longe gravissimam: Socrates patri promittit, filium institutum iri ab ipsis Sermonibus: ambo igitur ὁ ἥττων et ὁ κρείττων Λόγος tanquam personae in scenam prodeunt, uterque suae institutionis praestantiam laudans, ut in suas partes juvenem trahat; alter antiquos mores et priscam simplicitatem ut saluberrima commendans, alter illa ut absoleta contemnens, novam institutionem ac vitam voluptariam laudans: inter ambos acerrimum existit certamen, acerrimae altercationes, tandem Injustus, cui patrocinator Socrates, victor evadit. vss. 879—1088. Filius a patre cum gaudio Socrati traditur: pollicetur magister se Λόγου illius ἀδίκου ope sophistam versutum eum facturum esse. Itaque fit. Mox Strepsiades filii

e schola reversi habitum, gestum, prima doctrinae specimina laetus percipit, cito vero disciplinae Socraticae vim miser melius cognoscit. Nam ut a sermone injusto institutus, ita etiam injusti characterem plane refert filius: verberat patrem, omnem erga eum reverentiam exuit, antiquis moribus insultat, gloriatur se injusti sermonis ope novas res moliri, constitutas contemnere leges et probaturum quo jure haec fiant: qua in re argutissima exprimit sophismata. vss. 1089—1430. Sero senex stultitiam suam agnoscit, filium cum magistro in malam rem abire jubet, denique Socratis scholam incendit, ut de ipso ejusque discipulis supplicium sumat.

Adumbravimus fabulae argumentum, unde jam facile perspicui potest, quantum Socratis persona in Nubibus expressa a vera ipsius imagine, praesertim quantum stultitiae et perversitates a Comico illi tributae a germana philosophi doctrina distent. Jam quum supra ostenderimus, Aristophanem non per jocum in scena derisisse Socratem, sed serio animo et offenso eum exagitasse, quaeramus jam unde talem illam Socratis imaginem hauserit et expresserit Comicus? Num arbitremur eum optimi

et sapientissimi viri effigiem aut malevolentia aut ignorantia plane deformasse? Concedamus quidem comicos magnam sibi sumsisse in traducendis personis licentiam, credamus etiam Aristophanem Socraticae philosophiae voluntatem mentemque parum perspectam habuisse, haud tamen diffitendum multa inesse in comica illa imagine, quae a philosophi habitu et disciplinae forma haud aliena sunt, immo manifesto ipsius speciem et figuram referunt. Quid igitur? Distinguenda est nimirum externa Socratis forma ab interiore eius philosophia: nota est festiva illa Socratis imago ab Alcibiade in Symposio adumbrata, ubi illum comparat cum Silenis illis in quibus statuarii signa deorum inclusa servabant. Ut hi extrinsecus erant ridiculi, intus vero divinam artem ostendebant, sic ille non solum specie et habitu erat deformis, sed etiam protervus, simulator (*εἰρων*), ludibundus; si vero intus spectaretur, *σπουδάσαντος δὲ αὐτοῦ καὶ ἀνοιχθέντος, οὐκ οἶδα εἴ τις εἶρακε τὰ ἐντὸς ἀγάλματα* (p. 216 E.). Et sane ut Socratis vultus, gestus, habitus, ironia omni populo facile nota erant, sic interiorem viri sensum, voluntatem, mentem non solum vulgus sed etiam eruditiores multi parum animad-

vertisse videntur. Itaque cum viderent eum adversus quosvis ironice disserentem vel cum sophistis ita disceptantem ut ipsos suis laqueis irretiret, quemadmodum saepe apud Platonem disputans inducitur, mirumne si multis sophistarum omnium argutissimus et τοῦ ἥττονος λόγου maximus artifex visus sit? Sic igitur Aristophanes externam philosophi speciem potius quam internam virtutem videtur attendisse: nam et habitus ejus et victus et disputandi forma comice quidem, sed tamen ita repraesentata sunt, ut cum Xenophontis et Platonis Socrate multis partibus concinant; admiscuit his alia a sophistis generatim petita, idque jure suo, si quidem illo tanquam exemplo omnem magistrorum illorum gregem notare et ludibrio habere constituisset. Quod ut exponamus propositum est nobis indagare, quaenam propria Socratis indicia in hac comoedia appareant, quae vero ab aliis desumta ei adscribantur; quibus expositis melius veritas eorum quae modo diximus perspicietur. Initium faciamus a Socratis imagine et videamus primum de iis quae ad ejus habitum, deinde de iis quae philosophiam ejus et institutionem spectent.

De ridicula Socratis facie nullam in Nubibus

mentionem factam esse aliquis forsitan miretur; nisi enim τοὺς ὀχριῶντας vs. 104 huc trahas, frustra huiusmodi quid in hac fabula invenias: nam quae scholiastes ad vs. 224 et post eum Berglerus ad h. vs. et Schneiderus ad Xenophontis Symposium IV, 19, ad Socratis vultum Sileno quam homini similiorem referunt, doctius quam verius dicta videntur. At talem mentionem eo minus desideramus, quum ipsa qua philosophus in scenam prodibat persona faciem ejus et vultum satis festive repraesentaret. Victus vero ejus et consuetudo a poëta ad vitam sunt depicta.

Socratis vivendi rationem simplicissimam fuisse nimis notum est, quam ut magno testimoniorum apparatu a me probetur; quare unum alterumve locum attulisse sufficiet. Lectu dignissima est hac de re illius disputatio cum Antiphonte sophista apud Xenophontem Memorab. I, c. VI, § 2. Miratur ibi Antiphon quod tam tenui victu et habitu sit contentus: ὦ Ζεῦ Σώκρατες, inquit, ἐγὼ μὲν ὥμην τοὺς φιλοσοφοῦντας εὐδαιμονεστέρους χρῆναι γίγνεσθαι, σὺ δέ μοι δοκεῖς τὰναντία τῆς φιλοσοφίας ἀπολελανκέναι· ζῆς γοῦν οὕτως, ὥς οὐδ' ἂν εἷς δοῦλος ὑπὸ δεσπότη διαιτώμε-

νος μείνειε, σῖτα τε σιτῇ καὶ ποτὰ πίνεις τὰ
φανλότατα, καὶ ἱμάτιον ἡμφίεσαι οὐ μόνον
φαῦλον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ θέρους τε καὶ χειμῶ-
νος, ἀνυπόδητός τε καὶ ἀχίτων διατελεῖς. Vi-
demus ex hoc loco Socratem haud splendido sane
vestium ornatu usum fuisse. Semper fere nudis
pedibus incedebat per nivem et glaciem etiam, ac
non nisi raro, velut quando elegans ad elegantem
Agathonem coenatum iret, calceatus conspicieba-
tur. In Nubibus Strepsiade de Socratis schola
ad filium loquente, hic eos ita describit vs. 104:

*Τοὺς ἀνυποδήτους λέγεις
ὧν ὁ κακοδαίμων Σωκράτης καὶ Χαιρεφῶν;*

et chorus Socratem salutans dicit vs. 362:

καὶ ἀνυπόδητος κακὰ πολλὰ ἀνέχει ¹⁾.

Alibi simplicem et neglectum Socratis cultum
et habitum aperte tangit. Strepsiade filio suadente
ut Socratem adeat, hoc minus placet Phidippidi
qui ex patre quaerit vs. 822:

¹⁾ De ἀνυποδησία, severioris vitae indicio, operae pretium est consulere
doctam Spanhemii annotationem ad Callim. Hymn. in Cer. vs. 125.

Σὺ δ' εἰς τοσοῦτο τῶν μανιῶν ἐλήλυθας,
ὥστ' ἀνδράσιν πείθει χολῶσιν ¹⁾;

Tum pater:

Εὐστόμει

καὶ μηδὲν εἶπης φλαῦρον ἄνδρας δεξιούς
καὶ νοῦν ἔχοντας, ὧν ὑπὸ τῆς φειδωλίας
ἀπεκείρατ' οὐδεὶς πώποτ' οὐδ' ἠλείψατο
οὐδ' εἰς βαλανεῖον ἦλθε λουσόμενος.

ad quem locum pauca sunt animadvertenda. Istud ὑπὸ φειδωλίας e sensu Strepsiadis, prodigo filio parsimoniam commendare studentis, additum esse palam est; ἀπεκείρατ' οὐδεὶς non simpliciter de barba radenda, sed potius intelligo de cura quam habuerunt Athenienses barbam et capillos tonsoris ministerio tondendi et comendi ²⁾:

¹⁾ Chaerephontis habitum non tantum irridet Nubb. vs. 496 et alibi, sed etiam hoc loco ejus characterem ad vivum depingit; fuit enim σφόδρος ἐφ' ὅτι ὀρμήσειε (Plat. Apol. p. 21 A), perquam alacer et fervidus. Plat. Charmid. p. 153 B: Χαιρεφῶν καὶ μανικὸς ὢν. Carpit igitur philosophorum tristitiam et morositatem, nimiumque illorum contemplandi studium, quo ab omnibus aliis rebus abstraherentur, uni philosophiae vacarent.

²⁾ Vid. Becker Charikles II, p. 380 seqq.

βαλανεῖον accipio de thermis (quemadmodum supra conjeceram, nunc autem ex iisdem Nubium locis vs. 978, coll. 1027 seqq. probatum video Beckero Op. cit. II, p. 136), in quae Phidippidem e patris sententia nimios sumtus impendisse credibile est.

Hos autem versus cum Socratis more optime congruere statim patet: quippe corporis ille cultum parvi fecit; barbam habuit, credo, promissam, non arte instructam ¹⁾; balneis et unguentis parcius eum usum fuisse diserte ostendit Platonis locus Symp. 174 A: *Ἔφη γάρ οἱ Σωκράτη ἐντυχεῖν λελουμένον τε καὶ τὰς βλαύτας ὑποδεδεμένον ἃ ἐκεῖνος ὀλιγάκις ἐποίει, καὶ ἐρέσθαι αὐτὸν, ὅποι ἴοι οὕτω καλὸς γεγεννημένος.* quae verba item de lavatione in *βαλανείῳ* cum unguenti usu, ni fallor, intelligenda sunt.

Eandem frugalitatem animadvertere licet in Socratis cibi et potionis usu; sobrietatem ejus indicat hoc Antiphontis dictum ad Socratem e Xenophonte supra allatum: *σῖτα τε σιτῇ καὶ ποτὰ πίνεις τὰ φανλότεα*: vino videtur rarissime usus

¹⁾ Talis etiam est in effigie antiqua e gemma expressa.

esse; si tamen cogeretur largius bibere, nunquam inebriebatur: qua de re luculentum nobis testimonium exhibet Plato Symp. p. 220 A: *ἐν τ' αὐταῖς εὐωχίαις μόνος ἀπολαύειν οἷός τ' ἦν, τὰ τ' ἄλλα καὶ πίνειν οὐκ ἐθέλων, ὅπότ' ἀναγκασθεῖη, πάντας ἐκράτει, καὶ ὁ πάντων θαυμαστότατον, Σωκράτη μεθύοντα οὐδεὶς πώποτε ἑώρακεν ἀνθρώπων.* Quare et recte de eo praedicat scholiastes ad Nubb. vs. 416, *αὐτόν νήφειν καὶ τὰ συνήθη πράττειν.* Quid de indulgendo voluptatibus senserit, cum plurimi apud Xenophontem ostendunt loci, tum Socratis cum Aristippo Cyrenaïco disputatio de voluptate et temperantia manifesto declarat, Memorab. II, 1.

Ad hanc sobrietatem spectant versus Nubium ubi chorus felicem praedicat Strepsiadem, si sapientis imitetur exemplum, his usus verbis: vs. 411 seqq.:

*ὦ τῆς μεγάλης ἐπιθυμήσας σοφίας ὦ ἄνθρωπε
παρ' ἡμῶν,
ὥς εὐδαίμων ἐν Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Ἑλλησι
γενήσῃ,
εἰ μήτ' ἀριστᾶν ἐπιθυμεῖς,*

οἶνον τ' ἀπέχει καὶ γυμνασίων καὶ τῶν ἄλλων
ἀνοήτων

Apud Diogenem Laërtium II, 27, in hoc versu pro γυμνασίων legitur ἀδδηφαγίας, quod unde traxerit nescio, constans enim codicum lectio est καὶ γυμνασίων: at vitiosum esse non dubito, quum ἀδδηφαγίας notio jam insit in voce ἀριστᾶν, quam bene explicat Victor. glossa: εὖωχεῖσθαι, τρυφᾶν. Profecta vero videtur ista lectio a correctoris manu, qui vocem γυμνασίων perperam acciperet de *palaestrae exercitationibus*, quibus non modo non abstinuisse sed favisce potius videtur philosophus, quemadmodum annotavit Reisigius ad vs. 411 aliique alibi. Meliorem interpretationem suppeditat scholiastes ad h. v. verba τῶν ἄλλων ἀνοήτων interpretans τῶν ἀφροδισίων, τῆς τοιαύτης λαγνείας ¹⁾. Obstat quidem Berglerus haec annotans: »non sum secutus scholiasten,

¹⁾ Scholiastae concinit Etymolog. Magn. ed Sylb. p. 394, s. v. Εὐνοῦχος, ad hunc locum respiciens: οἱ γὰρ ἀρχαῖοι τὰ ἀφροδίσια ἀνόητα ἐκάλουν, ὡς παρὰ Ἀριστοφάνη. sequitur hic versus: eadem fere narrat Suidas v. ἀνόητα. cf. Kuster ad h. v.

»qui dicit v. *ἀνόητα* hic notare *τὰ ἀφροδίσια*
 »nam si haec verba comici vertas, *si abstines a*
»gymnicis exercitiis et ab aliis rebus venereis,
»illa exercitia etiam videbuntur esse res venereae.”

Atqui non dubium jam est, quin *γυμνασία* quoque
 hic in malam partem accipienda sint. Gymnasia
 enim, ut supra p. 42 vidimus, evaserant potius
 libidinis, quam roboris et agilitatis palaestrae.
 Recte de his Becker Charicles I, p. 355, eodem
 loco allato: »Man wird nicht daran zweifeln kön-
 »nen, dass die Gymnasien der eigentliche Ort
 »der Verführung, der Heerd waren, auf dem die
 »Flamme unreiner Leidenschaft entzündet und
 »angefacht wurde.” Quae si vera sint, et quis
 dubitabit, *γυμνασία* hoc loco bene cum Baccho,
 Libero et Venere copulantur.

Ad locum magis expeditum transeo, de Socra-
 tis *καρτερία* dicturus. Laboris et aerumnarum
 patientiam laudat chorus his verbis vs. 412 seqq:

Ὡς εὐδαίμων ἐν Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Ἑλλησι
 γενήσεται,
 εἰ μνήμων εἴ καὶ φροντιστής, καὶ τὸ ταλαι-
 πωρον ἔνεστιν

ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ μὴ κάμνεις μήθ' ἐστὼς μήτε
βαδιζων,
μήτε ῥυγῶν ἄχθει λίαν.

Haec optime conveniunt in virum illum, qui tam cogitandi meditandique intentione quam laboris patientia unus maxime erat insignis. Καρτερίαν Socratis testatur Alcibiades in Symposio p. 219 E, ubi de expeditione adversus Potidaeam loquens dicit: Ὅποτε γοῦν ἀναγκασθεῖνμεν ἀποληφθέντες πον, οἷα δὴ ἐπὶ στρατείας, ἀσιτεῖν, οὐδὲν ἦσαν οἱ ἄλλοι πρὸς τὸ καρτερεῖν. Ut famis sic frigoris quoque patientem fuisse testatur idem l. l. p. 220 A, B: Πρὸς δὲ αὖ τας τοῦ χειμῶνος καρτερήσεις — δεινοί γὰρ αὐτόθι χειμῶνες — θαυμάσια εἰργάζετο τὰ τε ἄλλα, καὶ ποτε ὄντος πάγου οἷου δεινοτάτου, καὶ πάντων ἢ οὐκ ἐξιόντων ἐνδοθεν ἢ, εἴ τις ἐξίοι, ἡμφιεσμένων τε θαυμαστὰ δὴ ὅσα καὶ ὑποδεδεμένων καὶ ἐνειλιγμένων τοὺς πόδας εἰς πῖλους καὶ ἀρνακίδας, οὗτος δ' ἐν τούτοις ἐξήει ἔχων ἱμάτιον μὲν τοιοῦτον, οἷόνπερ καὶ πρότερον εἰώθει φορεῖν, ἀνυπόδητος δὲ διὰ τοῦ κρυστάλλου ῥᾶον ἐπορεύετο ἢ οἱ ἄλλοι ὑποδεδεμένοι.

Neque solum militiae, sed domi quoque tenui vestitu fuisse contentum ostendit Xenophon Memorab. I, 6, 2, ubi Antiphonti dicenti: Ἱμάτιον ἡμφίεσαι οὐ μόνον φαῦλον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ θέρους τε καὶ χειμῶνος, ἀνυπόδητός τε καὶ ἀχίτων διατελεῖς, haec respondet Socrates: Τά γε μὴν ἱμάτια οἶσθ' ὅτι οἱ μεταβαλλόμενοι ψυχους καὶ θάλπους ἔνεκα μεταβάλλονται, καὶ ὑποδήματα ὑποδοῦνται, ὅπως μὴ διὰ τὰ λυποῦντα τοὺς πόδας κωλύωνται πορεύεσθαι· ἤδη οὖν ποτὲ ἦσθου ἐμὲ ἢ διὰ ψυχος μᾶλλον τοῦ ἔνδον μένοντα, ἢ διὰ θάλπος μαχόμενόν τῳ περὶ σκιᾶς, ἢ διὰ τὸ ἀλγεῖν τοὺς πόδας οὐ βαδίζοντα ὅπου ἂν βούλωμαι;

Maxime autem insignis in Socrate erat cogitandi contentio ac perseverantia, quae in Symposio pulcre describitur ab Alcibiade, haec de illo dicente p. 220 C: »Οἶον δ' αὖ τόδ' ἔρεξε καὶ ἔτλη καρτεροῦς ἀνὴρ» ἐκεῖ ποτε ἐπὶ στρατείας, ἄξιον ἀκοῦσαι. ξυννοήσας γὰρ αὐτόθι ἔωθεν τι εἰστήκει σκοπῶν, καὶ ἐπειδὴ οὐ προὔχῳρει αὐτῷ, οὐκ ἀνίει, ἀλλὰ εἰστήκει ζητῶν. καὶ ἤδη ἦν μεσημβρία, καὶ ἄνθρωποι ἦσθάνοντο καὶ θαυμάζοντες ἄλλος ἄλλῳ ἔλεγεν,

ὅτι Σωκράτης ἐξ ἐωθινοῦ φροντίζων τι ἔστηκε
τελευτῶντες δὲ τινες τῶν Ἰώνων, ἐπειδὴ ἐσπε-
ρα ἦν, δειπνήσαντες, καὶ γὰρ θέρος τότε γε
ἦν, χαμεύνια ἐξενεγκάμενοι ἅμα μὲν ἐν τῷ
ψύχει καθηῦδον, ἅμα δὲ ἐφύλαττον αὐτόν, εἰ
καὶ τὴν νύκτα ἐστήξοι· ὁ δὲ εἰστήκει μέχρι
ἕως ἐγένετο καὶ ἥλιος ἀνέσχεν. Haec meditandi
perseverantia, quae Socratem non prius a pro-
posito desistere sinebat quam consecutus esset
quod cogitando persequeretur, non semel aut
bis observatur, sed potius solita ei fuisse vide-
tur, ut ostendit Symposii initium p. 174 D, E,
175 A, B, ubi Apollodorus narrat se audivisse ex
Aristodemo (cui suaserat Socrates ut eum ad coe-
nam Agathonis sequeretur) τὸν Σωκράτη ἐαυτῷ
πῶς προσέχοντα τὸν νοῦν κατὰ τὴν ὁδὸν πο-
ρεύεσθαι ὑπολειπόμενον, καὶ περιμένοντος οὗ
(Aristodemo), κελεύειν προϊέναι εἰς τὸ πρόσθεν·
quum igitur solus Aristodemus ad Agathonem
venisset, hic puerum mittit ad Socratem arces-
sendum; ille vero meditabundus invenitur stans in
vicini vestibulo; tum, Agathone mandata iterante,
Aristodemus: μηδαμῶς, ἀλλ' ἔατε αὐτόν· ἔθος
γὰρ τι τοῦτ' ἔχει· ἐνίστε ἀποστάς ὅποι ἂν τύχη

ἔστηκεν. Ad hunc igitur morem nescio an respexerit Aristophanes locis infra describendis, ubi Socrates Strepsiadi, cuius ingenium cogitando erat informandum et excolendum, haec praecipit, vs. 730 seqq:

Ἴθι νῦν, καλύπτου, καὶ σχάσας τὴν φροντίδα
λεπτὴν κατὰ μικρὸν περιφρόνει τὰ πράγματα,
ὀρθῶς διαιρῶν καὶ σκοπῶν.
ἔχ' ἀτρέμα· κἂν ἀπορῆς τι τῶν νοημάτων,
ἀφείς ἀπελθε, κἄτα τὴν γνώμην πάλιν
κίνησον αὐθις εἰς αὐτὸ καὶ ζυγώθρισον.

et vs. 751 seqq:

Μὴ νῦν περὶ σαυτὸν εἴλλε τὴν γνώμην αἰεί,
ἀλλ' ἀποχάλα τὴν φροντίδ' εἰς τὸν αἴερα,
λινόδετον ὥσπερ μηλολόνθην τοῦ ποδός.

Eodem pertinent haec chori verba vs. 690 seqq:

Φρόντιζε δὴ καὶ διάθρει,
πάντα τρόπον τε σαυτὸν
στρόβει πυκνώσας·
ταχὺς δ', ὅταν εἰς ἀπορον πέσης,
ἐπ' ἄλλο πῆδα

νόημα φρενός· ὕπνος δ' ἀπέ-
στα γλυκύθυμος ὁμμάτων.

Etsi huiusmodi consuetudinem multis philoso-
phis communem fuisse dicamus, Socratem tamen
unum in paucis hoc sibi proprium habuisse, ut
meditabundus cogitationibus inhaereret, mentem a
sensibus avocaret et secum colligeret, satis constat.

His addo mentionem Nubium vs. 361 :

βρενθύει τ' ἐν ταῖσιν ὁδοῖς καὶ τῷ φθαλμῷ
παραβάλλει·

cuius dicti veritatem arguunt haec item Alcibia-
dis in Symposio p. 221 B: ἔπειτα ἔμοιγε ἐδόκει,
ὦ Ἀριστόφανες, τὸ σὸν δὴ τοῦτο, καὶ ἐκεῖ (ad
Potideam) διαπορεύεσθαι ὥσπερ καὶ ἐνθάδε,
βρενθυόμενος καὶ τῷ φθαλμῷ παραβάλλων κ.
τ. ε. et Plato Phaedon. p. 117 B, ubi de Socrate
cicutam bibente: οὐδὲν τρέσας οὐδὲ διαφθείρας
οὔτε τοῦ χρώματος οὔτε τοῦ προσώπου, ἀλλ',
ὥσπερ εἰώθει, ταυρηδὸν ὑποβλέψας πρὸς
τὸν ἄνθρωπον κ. τ. λ.

In his quum veram Socratis imaginem sub co-
mica persona facile agnoscamus, mirum profecto

videatur, qui fieri potuerit ut ille ab Aristophane dicatur mercedem a discipulis exegisse: nam, ut recte ait scholiastes ad vs. 99: *οὐδεὶς μισθὸν ἐτέλει Σωκράτει* nec quidquam a Socratis consuetudine magis alienum, quod testimoniis probat Spanhemius ad h. vs. quibus addas Xenoph. Memorab. I, 2, 60. cf. Bergler. ad vs. 246. Re autem accuratius perpensa, probabilem mihi visus sum invenisse istius loci explicationem.

Versus, in quibus omnes interpretes offenderunt, sic se habent:

*Οὔτοι διδάσκουσ', ἀργύριον ἦν τις διδῶ,
λέγοντα νικᾶν καὶ δίκαια καὶ δίκαια.*

Quisnam hoc dicit? Strepsiades, qui sollicitus ob aes alienum diemque reformidans quo fenus creditoribus solvendum sit, insomnis effugium quaerit ex angustiis quibus premitur. Postquam diu huc illuc se volutaverat, tandem exsiliens haec dicit vs. 75:

*Νῦν οὖν ὅλην τὴν νύκτα φροντίζων, ὁδοῦ
μίαν εὖρον ἀτραπὸν δαιμονίως ὑπερφυᾶ,
ἦν ἦν ἀναπείσω τουτονί, σωθήσομαι.*

Cogitat senex de adeunda sophistae alicuius schola, non expresse de *Socratis* schola. Audiverit quippe artem de quacunque re dicendi et in utramque partem disputandi, accepta mercede, tradi a sophistis. Haec ars simplici rustico arridet quam maxime; cupit eam discere, cuius vero magistri operâ ea erudiatur, minus curasse videtur. At in conspectu est Socratis schola, vs. 92:

Δεῦρό νῦν ἀπόβλεπε.

Ὅρᾳς τὸ θύριον τοῦτο καὶ τῶκιδίον;

Hac igitur de caussa, non quod aliqua Socratis fama moveretur, eam adire filio suadet. Filio enim quaerenti, quinam sint illi? respondet pater:

οὐκ οἶδ' ἀκριβῶς τοῦνομα·

μεριμνοφροντισταὶ καλοὶ τε καὶ γαθοί.

Ex his colligi potest Strepsiadis illud dictum de doctrina pretio emenda, potius communem sophistarum consuetudinem spectare quam ad ipsum Socratem pertinere. Eodem valet quod mox Socrati institutionis mercedem pollicetur vs. 245:

Ἀλλὰ με δίδαξον τὸν ἕτερον τοῖν σοῖν λόγοιν,

τὸν μηδὲν ἀποδιδόντα· μισθὸν δ' ὅν τιν' ἄν
πράττῃ μ', ὁμοῦμαί σοι καταθήσειν τοὺς θεούς.

et quod deinceps ridicule pro mercede saccum
farinae ei offert vs. 657:

Ἀντὶ τούτου τοῦ διδάγματος μόνου
διαλφιδώσω σου κύκλω τὴν κάρδοπον.

et vs. 1130:

ἀλλὰ τουτονὶ πρῶτον λαβέ·
χρὴ γὰρ ἐπιθαιμάζειν τι τὸν διδάσκαλον.

Commode haec ab Aristophane rustico homini
tributa videntur, qui Socratis nomen ne fando qui-
dem cognitum habens, aegre eum hac in parte
a caeteris sophistis discernere potuit.

Caeterum ut Strepsiades, sic multi aequalium
credidisse videntur, Socratem sicut reliquos sapien-
tiae magistros artem suam pecunia tradere solitum.
Ipse pauper erat, in discipulis autem ejus erant
nonnulli qui a magistri latere non discederent,
in his ditiores qui facile sumtus ei suppeditarent.
Hinc igitur multi opinati esse videntur, eum pro
doctrina mercedem exegisse; Aeschines certe pau-

per Socrati se docendum tradens dixisse ei fertur:

Πένης εἰμι καὶ ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔχω, δίδωμι δὲ σοι ἐμαυτόν. Hinc quod coram iudicibus non supervacuum duxit Platonis Socrates dicere in Apol. p. 19 D: *οὐδέ γ' εἰ τινος ἀκηκόατε, ὥς ἐγὼ παιδεύειν ἐπιχειρῶ ἀνθρώπους καὶ χρήματα πράττομαι, οὐδὲ τοῦτο ἀληθές.* Atta-

men Aristophanes accuratius Socratem cognovisse videtur quam ut τὸ χρήματα πράττειν ei insimularet. Certe in omni colloquio nusquam Socrates, quamquam identidem oblata opportunitate, ex. gr. vss. 246, 659, cum Strepsiade de institutionis mercede agit, nusquam ullum ostendit *φιλαργυρίας* vestigium.

Attigimus hactenus Socratem tanquam hominem, praesertim formam ejus et figuram, vivendi agendique modum, quae a Comico rite adumbrata agnovimus. Jam agendum nobis est de Socrate philosopho, ut videamus quatenus ejus philosophandi et docendi ratio Aristophani innotuerit.

Versabatur Socratis philosophia in vera scientia et virtute juvenibus commendanda, eorum ingeniis et animis ad vera et honesta incitandis, ab arro-

gantia falsisque opinionibus liberandis. Temere ad reipublicae administrationem prosilientibus frenum imponendo, subtimidis vero iisdemque aptis calcaria adhibendo, philosophiam ad vitam revocando patriae bene consuluisse dicendus est. Hoc vero propositum quominus a multitudine intelligeretur, oberat externa philosophandi forma, haudquaquam illa quidem contemnenda, attamen ita composita ut multis Atheniensium risum potius quam admirationem excitaret. Sophistis doctrinam suam in juvenum animos infundentibus, diversam plane viam ingressus est Socrates. Adolescentium animos explorare et quidquid pulchri bonique ibi latebat elicere, hoc ei erat propositum. Quemadmodum autem corpus accepto cibo nutriri nequit, nisi prius impedimenta auferantur, sic etiam animus nullum ex adhibitis disciplinis fructum percipere poterit, priusquam, vanis opinionibus sublatis, purus evaserit. Perspiciebat hoc Socrates, itaque sermones instituendo sciscitabatur animos quid in iis lateret, sublatisque falsis et praejudicatis opinionibus, sublata omni doctrinae specie, sapientiae et virtutis viam adolescentibus aperuit, in qua

sic liberati ab arrogantia caeterisque doctrinae et virtutis impedimentis strenue progredierentur. Haec erat celebrata illa *μαιευτική*, quam a matre sibi traditam perhibere solebat Socrates. Istam vero obstetriciam artem, per se fructuosam, risum tamen aequalium movisse mirum non videbitur. Eo spectare videtur Aristophanes vs. 138:

*Ἀμαθὴς γε νῆ Δί' ὅστις οὕτως σφόδρα
ἀπεριμερίμνως τὴν θύραν λελάκτικας,
καὶ φροντίδ' ἐξήμβλωκας ἐξευρημένην.*

Loci explicationem hanc praebet scholiastes: τοῦ δὲ Σωκράτους λέγοντος ὅτι τέχνην ἔχω τὴν *μαιευτικὴν* καὶ διὰ ταύτης ποιῶ τοὺς νέους ἀποτίκτειν τὰ νοήματα ἐν τῇ ἐαυτῶν ψυχῇ, τοῦτο νῦν κωμωδεῖ Ἀριστοφάνης διὰ τοῦ ἐξήμβλωκας. quem secuti sunt omnes fere interpretes ¹⁾. *Μαιευτική* autem illa hoc proprium habebat ut statim ad sui cognitionem adducerentur adolescentes: Delphicum enim illud *γνῶθι σεαυτὸν* primarius erat Socrati sapientiae fons, quemad-

¹⁾ Classicus hac in re est locus Platonis Theaetet. p. 149 seqq.

modum satis ostendit Platonis Apologia. Ipse de arte sua haec praedicat Socrates in Theaetet. p. 150 C, μέγιστον δὲ τοῦτ' ἐνὶ τῇ ἡμετέρᾳ τέχνῃ, βασανίζειν δυνατόν εἶναι παντὶ τρόπῳ, πότερον εἰδωλὸν καὶ ψεῦδος ἀποτίκτει τοῦ νέου ἢ διάνοια ἢ γόνιμόν τε καὶ ἀληθές. Jam quum simulacra illa et mendacia, id est omnis inanis doctrinae species, amoverentur, discentes sibi-metipsis statim πάννυ ἀμαθεῖς videri debebant et fateri nullam sibi esse veram doctrinam: hoc est celebratum illud Socratis *nihil scire*, quo tanquam fundamento posito, bona indole praediti et Socratica τοῦ προτρέπεσθαι facultate adjuti magnos progressus faciebant discentes. Leviter tamen spectata ista disciplina, quae efficiebat non ut sapientiores sed contra omnis sapientiae expertes viderentur discipuli, risum facile movebat iis qui rei propositum non bene perspectum haberent. Huc referendi videntur loci Nubium in quibus Socrates inducitur festive ingenium Strepsiadis explorans eumque proclamans hominem stultissimum; tum imprimis vs. 830 seqq. Ibi pater filio suadet, ut ipsius loco scholam Socratis adeat; rogante filio:

Τί δ' ἂν παρ' ἐκείνων καὶ μάθοι χρηστόν τις ἄν;

respondet pater:

Ἀληθες; ὅσα περ ἔστ' ἐν ἀνθρώποις σοφά·

γνώσει δὲ σαυτὸν ὥς ἀμαθὴς εἶ καὶ παχύς.

Primarium quo utebatur Socrates quasi docendi instrumentum fuit simplex illa dialectices via quae interrogando a rebus cuique notis ad minus nota minusve intellecta adduceret. »Quoscunque »habebat Socrates cum quibuscunque hominibus »sermone, tum etiam, quum iudices alloquebatur »publice ut persuaderet illis, a rebus tenuissimis et »vilissimis exempla petebat: sutores loquebatur, »fabros, rusticos, eorumque artes et instrumenta. »Haec scilicet omnibus erant nota, non cultis tantum, sed rudibus etiam et agrestibus, pueris adeo: »sed ducens ille a sordidis his et abjectis sermones, »res declarabat facillime, de quibus cultissimi viri »omni tempore vix quidquam proferre, quod probabile esset, potuerunt. Ab Aristotele haec »ratio ἐπαγωγή dicta est, a Cicerone et Latinis »*inductio*.” Sic Heusdius Initia Phil. Plat. II, 2. p. 88. Plura de hac dicere Xenophontis Me-

morabilia, quae quis non legit, me non sinunt. Haec vero methodus multis nominibus sese commendans, prima specie habuit, quo in vituperationem, certe in irrisionem aequalium incideret. Multa hoc probant veterum testimonia, e quibus pauca attulisse sufficiat. Alcibiades in Platonis Symposio, ubi Socratem cum Silenorum imaginibus comparavit, quibusdam interpositis sic pergit p. 221 E: ὅτι καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ ὁμοιότατοί εἰσι τοῖς Σειληνοῖς τοῖς διοιγμένοις· εἰ γὰρ ἐθέλει τις τῶν Σωκράτους ἀκούειν λόγων, φανεῖεν ἂν πάννυ γελοῖοι τὸ πρῶτον· τοιαῦτα καὶ ὀνόματα καὶ ῥήματα ἔξωθεν περιαμπέχονται Σατύρου ἂν τινὰ ὑβριστοῦ δορὰν· ὄνους γὰρ κανθηλίους λέγει καὶ χαλκίας τινὰς καὶ σκυτοτόμους καὶ βυρσοδέψας, καὶ αἰεὶ διὰ τῶν αὐτῶν ταῦτ' αἰνέται λέγειν, ὥστε ἄπειρος καὶ ἀνόητος ἄνθρωπος πᾶς ἂν τῶν λόγων καταγελάσειε· διοιγμένους δὲ ἰδὼν ἂν τις καὶ ἐντὸς αὐτῶν γιγνόμενος πρῶτον μὲν νοῦν ἔχοντας ἐνδον μόνους εὐρήσει τῶν λόγων, ἔπειτα θειοτάτους καὶ πλεῖστα ἀγάλματα ἀρετῆς ἐν αὐτοῖς ἔχοντας καὶ ἐπὶ πλεῖστον τεύγοντας, μᾶλλον δὲ ἐπὶ πᾶν ὅσον προσήκει σκεπεῖν τῷ

μέλλοντι καλῶ καὶ γαθῶ ἔσεσθαι. Hic locus inter-
nam Socraticae rationis virtutem externae ejus sermo-
num formae tanquam ridiculae oppositam ostendit,
unde non mirum illum in multorum incidisse vi-
tuperationem. Qua mente istam disserendi con-
suetudinem tulerint ampullantes sophistae, appa-
ret e Platonis Gorgia, ubi Callicles p. 490 C: *περὶ*
σιτία σὺ λέγεις καὶ ποτὰ καὶ ἰατροὺς καὶ φλυ-
αρίας: et 491 A: *νῆ τοὺς θεοὺς, ἀτεχνῶς γε*
ἀεὶ σκυτέας τε καὶ κναφέας καὶ μαγείρους λέ-
γων καὶ ἰατροὺς οὐδὲν παύει, ὥς περὶ τούτων
ἡμῖν ὄντα τὸν λόγον. Plura e Platone afferrem,
si opus esset; sufficiat vero unum item Xenophon-
tis hac de re addere testimonium Memorab. Lib. I,
2, § 32—38, ubi non de sophistis sermo est, sed
de politicis, Critia et Charicle, qui tam aegre
illam tulerunt dialecticam, ipsi ea vulnerati, ut
jusserint eum *ἀπέχεσθαι τῶν σκυτέων καὶ τῶν*
τεκτόνων καὶ τῶν χαλκέων καὶ τῶν βουκόλων,
addentes: *καὶ γὰρ οἶμαι αὐτοὺς ἤδη κατατε-*
τριφθαι διαθρουλουμένους ὑπὸ σοῦ.

Hanc igitur Socratis consuetudinem Aristophani
non incognitam fuisse, plura mihi videntur indi-
care vestigia, quae philosophi morem ridicule

imitantur. Loca huc spectantia jam afferam. Strepsiades Socratis scholam intrans videt ipsum sublimem crati insidentem, in sole observando defixum. Miratur senex cur sublimis non humi stans hoc faciat; respondet Socrates praeter alia haecce vs. 232:

*Εἰ δ' ὦν χαμαὶ τ' ἄνω κάτωθεν ἐσκόπουν,
οὐκ ἂν ποθ' εὖρον· οὐ γὰρ ἄλλ' ἢ γῆ βία
ἔλκει πρὸς αὐτὴν τὴν ἱκμάδα τῆς φροντίδος.*

idque porro exemplo de vita desumto illustrat tali:

πάσχει δὲ ταυτὸ τοῦτο καὶ τὰ κάρδαμα.

cf. Wielandus Att. Mus. II, 2, 92.

Socrates Jovem e mundo tollens, quaecumque in coelo fiunt, tribuit Nubibus; harum ope pluviam, tonitrua, fulmina oriri narrat. Tonitruum autem causam hanc dicit, quod Nubes aqua repletae et expansae vi per aërem ferantur, et in se invicem illisae frangantur strepitumque edant. Senex hoc nondum satis intelligit, rogat vs. 384:

φέρε τουτὶ τῷ χρή πιστεύειν;

respondet Socrates:

ἀπὸ σαυτοῦ ἄγω σε διδάξω.
 ἤδη ζῶμοῦ Παναθηναίοις ἐμπλησθεὶς εἴτ' ἐτα-
 ράχθης
 τὴν γαστέρα, καὶ κλόνος ἐξαίφνης αὐτὴν διε-
 κοροκορύγησεν;

Assentitur Strepsiades; tum Socrates vs. 391:

σκέψαι τοίνυν ἀπὸ γαστριδίου τυννουτοῦ οἷα
 πέπορδας
 τὸν δ' αἴρα τόνδ', ὄντ' ἀπέραντον, πῶς οὐκ
 εἰκὸς μέγα βροντᾶν;

Porro lepidè hoc imitatur ipse Strepsiades, qui,
 Socrate fulminis originem narrante, ipse tali com-
 paratione rem illustrat vs. 407:

Νὴ Δί' ἐγὼ γοῦν ἀτεχνῶς ἔπαθον ταυτί ποτε
 Διασίοισιν.
 ὥπτων γαστέρα τοῖς συγγενέσιν, κατ' οὐκ ἔσχων
 ἀμελήσας.
 ἢ δ' ἄρ' ἐφυσᾶτ', εἴτ' ἐξαίφνης διαλακήσασα
 πρὸς αὐτῷ
 τῷφθαλμῷ μου προσετίλησεν, καὶ κατέκλυσεν
 τὸ πρόσωπον.

Ad eandem consuetudinem irridendam compositum esse censeo locum vs. 1409, ubi Phidippides, patre verberato, probare conatur se hoc jure fecisse, exemplo e vita communi allato hocce:

*Σκέψαι δὲ τοὺς ἀλεκτρούνας καὶ τᾶλλα τὰ βοτὰ
ταυτί,
ὥς τοὺς πατέρας ἀμύνεται· καίτοι τί διαφέρουσιν
ἡμῶν ἐκεῖνοι, πλὴν ὅτι ψηφίσματ' οὐ γράφου-
σιν;*

Nimis diu forsitan in Socratis imagine e Nubibus eruenda versati sumus. Ex iis vero quae attulimus jure effici posse mihi videtur, Aristophani non solum Socratis figuram et habitum et victum, sed etiam disserendi et philosophandi formam et cognitam et in hac fabula adumbratam esse, interiori vero doctrinae Socraticae vim et medullam ab eo haud perceptam fuisse. Quod manifestius etiam apparebit, si jam attenderimus, quaenam in hac comoedia Socrati tribuantur dicta et placita ab ipsius mente aliena; in quibus exponendis simul indagemus, quibusnam sophistis aut physicis ea adjudicanda aut saltem quorum doctrinae con-

grua sint. Haec autem pertinent ad interiorem philosophiam quam Comico, quum Nubes scriberet, minus exploratam et perspectam fuisse arbitror.

— 49 —

IV.

SENTENTIAE SOCRATI ADSCRIPTAE QUAE SOPHISTARUM

VEL PHYSICORUM DOCTRINAM REFERUNT.

Primum hic se nobis offert quaestio, an Socrates unquam physica docuerit. Ut omittam quod Wolfius, Kangiesserus et aliqui nostratium contendunt, illum quo tempore Nubes editae sunt inanibus adhuc naturae perscrutationibus deditum fuisse; illud videamus, num priore vitae tempore aliquando physicorum placita palam professus fuerit. Ad hanc quaestionem aliquid momenti habet locus in Platonis Phaedone p. 96 B seqq. Narrat ibi Socrates se adolescentem magnopere admiratum fuisse eam philosophiae partem, quam *περὶ φύσεως ἰστορίαν* vocarent. Sed variis placitis adeo

huc illucque tractum fuisse, ut inops consilii tandem sibi videretur *πρὸς ταύτην τὴν σκέψιν ἀφυῆς εἶναι ὥς οὐδὲν χρῆμα*. Profitetur se magno cum gaudio magnaue expectatione in manus sumsisse Anaxagorae *Φυσικά*, in quo libro expositum audivisset, *ὥς ἄρα νοῦς ἐστὶν ὁ διακοσμῶν τε καὶ πάντων αἴτιος*. Credebat igitur ad mentem illam omnium rerum causas relatas fore; quamvis vero a magna spe subito dejiceretur, tamen librum summo studio se arripuisse et percurrisse narrat. Praeterea Diog. Laërt. II, 21, tradit Socratem ad moralem philosophiam accessisse, postquam animadvertisset naturalis contemplationis fructum nullum esse. Idem narrat illum secundum quosdam Anaxagorae et Archelai physici fuisse auditorem ¹⁾ II, 16, 19: item Heracliti opera eum pertractasse II, 22. Socrates ipse, quamvis cum quadam irrisione, discipulum se profitetur Prodici sophistae (Plat. Protag. p. 341 A, Menon. p. 96 D, Cratyl. 384 B, Charmid. 163 D), quem physicis

¹⁾ Idem tradit Cic. Tusc. V. 4, Sext. Emp. adv. Math. IX. Ed. Bekk. p. 461. Alia testimonia addit Schaubach Anaxag. fragm. p. 23 sq. quibus Socratis cum Anaxagora consuetudinem probare studet.

adscribere quodammodo licet: nam, ut tradit Philostratus de Vit. Soph. ed. Olear p. 481: διελέγετο ὅπη ἀπασχημάτισται ἡ ἰδέα τοῦ κόσμου¹⁾).

His perpensis, aliquatenus saltem vera videntur haec Wolfii verba (praefat. ad Nubb. Vers. p. 11:) »In-
»dess nur ein aufmerksamer Blick auf die wissen-
»schaftlichen Zustände, unter deren Einfluss der
»Mann sich bildete, liesse schon nicht anderes
»erwarten, als dass er eine Reihe Jahre durch
»*Ionische, Pythagorische, Eleatische, Hera-*
»*clitische, Anaxagorische* und andere Weishei-
»ten sich durcharbeiten musste, ehe er in seiner
»bekannten Unwissenheit ausruhen konnte.” Quum
enim ante Socratem philosophia versaretur fere in
rerum natura indaganda, atque ille jure moralis
philosophiae parens habitus sit, perquam proba-
bile est prius eum in physica incubuisse, ad ethica
vero se convertisse postquam perspexisset, ut dicit
Laërtius, τὴν φυσικὴν θεωρίαν μηδὲν εἶναι
πρὸς ἡμᾶς. Haec quae memoravimus si quid lucis
afferant priori Socratis vitae et conferre forsitan
aliquid potuerint ut a nonnullis cum physicis confun-

¹⁾ De Prodicō vid. Welcker Rhein. Mus. Vol. I.

deretur, inde tamen neutiquam effici potest, Socratem τὰ φυσικὰ umquam palam professum fuisse. Contrarium demonstrat Platonis Apologia, ubi postquam priorum accusatorum recitaverat criminationes de physica ab eo pertractata, addit haec p. 19 D: μάρτυρας δ' αὐτοὺς ὑμῶν τοὺς πολλοὺς παρέχομαι, καὶ ἀξιῶ ὑμᾶς ἀλλήλους διδάσκειν τε καὶ φράζειν, ὅσοι ἐμοῦ πώποτε ἀκηκόατε διαλεγομένου. πολλοὶ δὲ ὑμῶν οἱ τοιοῦτοι εἰσὶ· φράζετε οὖν ἀλλήλοις, εἰ πώποτε ἢ σμικρὸν ἢ μέγα ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου. Cum quibus concinit Xenophontis locus Memorab. I, 2, 11: οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς τῶν πάντων φύσεως, ἥπερ τῶν ἄλλων οἱ πλεῖστοι, διελέγετο σκοπῶν ὅπως ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν κόσμος ἔχει καὶ τίσιν ἀνάγκαις ἕκαστα γίγνεται τῶν οὐρανίων, ἀλλὰ καὶ τοὺς φροντίζοντας τὰ τοιαῦτα μωραίνοντας ἀπεδείκνυεν. Quae igitur in priore Nubium parte de rebus physicis Socrati tribuuntur non ad ipsum, sed ad alios pertinent.

Comoediam perlustrantibus primum occurrit locus hicce vs. 96:

ἐνταῦθ' ἐνοικοῦσ' ἄνδρες, οἱ τὸν οὐρανὸν
λέγοντες ἀναπεύθουσιν ὥς ἔστιν πνιγεύς,
καὶ σὺν περὶ ἡμᾶς οὗτος, ἡμεῖς δ' ἀνθρώποι.

ad quem locum scholiastes annotat, ut supra p. 3 seqq. vidimus, idem prius a Cratino dictum esse de Hipponie philosopho, qui an revera senserit quod ei tribuit Comicus necne, dissentientibus Bergkio et Runkelio, decernere nolim: illud vero apertum est, placitum istud ad Socratem nihil pertinere, sed physicos spectare.

Antiquissimi enim physici cum mundi figuram talem fere sibi informarent qualem oculis cernerent, non mirum si coelum *fornacis* instar concameratum finxerint: quam sententiam etiam apud alios veteres reperimus, ut apud Jesaiam XL, 22: ὁ στήσας ὥς καμάραν τὸν οὐρανὸν ¹⁾. Ab illa opinione non multum certe distat illud Anaximenis placitum, censentis terram sicut latum orbem in media coeli sphaera sitam supposito aëre inniti,

¹⁾ Quod contulit jam Spanh. ad Nubb. vs. 97. Cf. Cosmas Indopleustes, Christiana Topographia, in Montfaucon Nova Collect. Patr. et Script. Graec. vol. 2.

vel ut festive Plato Phaed. p. 99 B: (τῇ γῇ) ὥσπερ καρδόπῳ πλατεία βάθρον τὸν αἶρα ὑπερείδει.

Quod placitum huic cum Democrito et Anaxagora fuit commune, ut Aristoteles narrat de Coelo II, 13.

ed. Du Val. Tom. I, p. 467 D: Ἀναξιμένης δὲ καὶ Ἀναξαγόρας καὶ Δημόκριτος τὸ πλάτος αἴτιον εἶναί φασιν τοῦ μένειν αὐτήν· οὐ γὰρ τέμνειν, ἀλλ' ἐπιπωματίζειν τὸν αἶρα τὸν κάτωθεν. Talem igitur aliquam sententiam spectans

Aristophanes comice τὸν οὐρανὸν vocat πνιγέα.

Idem dicit Av. vs. 1000 de Metone:

Αὐτίκα γὰρ αἶρ ἐστὶ τὴν ἰδέαν ὅλος
κατὰ πνιγέα μάλιστα.

Addit in Nubium versu citato festive: ἡμεῖς δ' ἄνθρακες: fortasse hoc item translatum a philosophis, qui stellas et sidera sicut *carbones* modo exstingui, modo rursus accendi putarent. Vid. Plutarch. Placit. Phil. II, 13¹⁾.

Physicorum quos modo memoravi, Anaximenes et Anaxagorae, placitis congruit etiam versus Nubb. 265:

Ἀμέτρον ἂν αἶρ ὅς ἔχεις τὴν γῆν μετέωρον

¹⁾ Cf. tamen Sext. Emp. adv. Mathem. VI., 130.

ubi recte annotat scholiastes: ὅς παρείληφας τὴν γῆν καὶ βαστάξεις· δόξα γάρ τις ἐθρυνλλεῖτο τῶν φυσικῶν, ὅτι πλατεῖα οὖσα ἡ γῆ ὀχεῖται ἐν τῷ αἰέρι.

Transeo ad versum 228 seqq. qui sic sese habent:

οὐ γὰρ ἂν ποτε
ἐξεῦρον ὀρθῶς τὰ μετέωρα πράγματα,
εἰ μὴ κρεμάσας τὸ νόημα καὶ τὴν φροντίδα
λεπτὴν καταμίξας εἰς τὸν ὅμοιον αἶερα.
εἰ δ' ὦν χαμαὶ τᾶν κατὰ πῦρ ἐσκόπουν,
οὐκ ἂν ποθ' εὔρον· οὐ γὰρ ἄλλ' ἢ γῆ βία
ἔλκει πρὸς αὐτὴν τὴν ἰκμάδα τῆς φροντίδος·
πάσχει δὲ ταυτὸ τοῦτο καὶ τὰ κάρδαμα.

Locus compositus est ad philosophorum de anima sententiam irridendam. Inde a Thalete inquisiverunt philosophi in principium unde omnia originem duxissent, quod alii in alio, multi in aëre se invenisse putarunt, sive materiae tantum loco illum habentes, sive eidem aëri vim quandam divinam tribuentes. Porro de animae natura philosophantes hanc ut universo cognatam multi etiam αἰεροειδῆ esse censuerunt. Pluribus tribuitur hoc placitum, Anaximeni, Anaxagorae, Archelao,

praesertim vero Diogeni Apolloniatae, de quo Theophrastus de Sensu § 39: *Διογένης ὥσπερ τὸ ζῆν, καὶ τὸ φρονεῖν τῷ αἵρι καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀνάπτει.* Hic igitur tum vitam tum sensum et cogitationem tribuit aeri, quem idem totius mundi statuebat principium. Distinxit autem in animo duplicem aërem, alterum puriorem, alterum humidiores. Cogitare nos et sapere dixit aëre illo puriore, contra humidum vaporem hebetare mentis aciem, unde etiam bruta in terram prona animos hebetiores habere. Theophr. l. c. § 44: *φρονεῖν τῷ αἵρι καθαρῷ καὶ ξηρῷ, κωλύειν γὰρ τὴν ἰκμάδα τὸν νοῦν κ. τ. λ.* Hoc placitum tangit hoc loco Comicus, quum Socratem facit dicentem, in contemplandis rebus coelestibus oportere *τὴν φροντίδα λεπτήν*, hoc est puriorem animi partem, sublime ad cognatum ipsi aërem attollere, quoniam, si humi collocatus sis, terra *τὴν ἰκμάδα τῆς φροντίδος*, hoc est humidiores et crassiores animi partem, ut sibi cognatam ad se trahat et cogitandi facultati officiat. Perperam igitur scholiastes *τὴν ἰκμάδα* interpretatur *τὸ νοητικὸν καὶ γονιμώτατον τῆς ψυχῆς*, quod non solum Diogenis Apolloniatae, sed etiam

aliorum physicorum placitis contrarium est, velut Heracliti, qui statuit τὴν αὔην ψυχὴν σοφώτατην, hoc est siccam animam esse sapientissimam ¹⁾).

Pergimus ad alium Nubium locum agentem de rerum coelestium studio cum deorum neglectu fere conjuncto vss. 248—410. Modo vidimus eos ab Aristophane tangi, qui ut omnium rerum sic animi quoque elementum aërem esse statuerent: ad hos ipsos longiorem hanc de physicis disputationem referendam esse, manifesta vestigia mihi videntur indicare. Nam primum chorus ipse, a quo fabula nomen habet, Nubibus constat; has autem saepius ipse Socrates cum Aëre et Nebula jungit hisque omnibus divinam tribuit naturam; ut vs. 251 dicens:

Σω. Βούλει τὰ θεῖα πράγματ' εἰδέναι σαφῶς,
 ἅττ' ἐστὶν ὁρθῶς; Στρ. Νὴ Δί', εἴπερ ἔστι γε.
 Σω. καὶ ξυγγενέσθαι ταῖς Νεφέλαισιν ἐς λόγους,
 ταῖς ἡμετέραισι δαίμοσιν;

¹⁾ Verba Heracliti refert Stobaeus in Floril. Tit. V, 120.

Paullo post invocat eas his verbis vs. 265:

ὦ δέσποτ' ἄναξ, ἀμέτρητ' Ἀήρ, ὃς ἔχεις τὴν
γῆν μετέωρον,
λαμπρός τ' Αἰθήρ, σεμναί τε θεαὶ Νεφέλαι
βροντησικέραυνοι.

Porro vs. 617 haec obtestatur numina:

Μὰ τὴν Ἀναπνοήν, μὰ τὸ Χάος, μὰ τὸν Ἀέρα.

in quo magistrum imitatur Strepsiades ad filium
dicens vs. 804:

Οὐ τοι, μὰ τὴν Ὀμίχλην, ἐτ' ἐνταυθοῖ μενεῖς.

Disputatio autem Strepsiadem inter et Socratem de
pluviae, tonitru et fulminis origine vss. 367—410,
qua omnis naturae imperium Jovi adimitur et
Nubes solae harum rerum statuuntur auctores,
haec certe ex eorum mente composita videtur
qui Aëri maximam in natura vim tribuebant.

Quaerentibus jam, unde tanta physices invidia
exstiterit, satis superque respondent loci illi in
quibus physicorum ἀθεότης notatur: velut col-
loquium hoc inter Socratem et Strepsiadem vs.
364 seqq:

Σω. *Αὐται (αἱ Νεφέλαι) γάρ τοι μόναι εἰσι θεαί·
τᾶλλα δὲ πάντ' ἐστὶ φλύαρος·*

Στρ. *Ὁ Ζεὺς δ' ἡμῖν, φέρε πρὸς τῆς Γῆς,
οὐλύμπιος οὐ θεός ἐστι;*

Σω. *Ποῖος Ζεὺς; οὐ μὴ ληρήσεις· οὐδ' ἐστὶ Ζεὺς.*

cf. vss. 248 et 422 seq.

Caeterum hanc impietatis criminationem non plane injustam fuisse, multa probant argumenta. Negari enim nequit, philosophos multos, cum mundi fabricam indagarent certumque ordinem quo omnia in coelo gerantur animadverterent, haec omnia naturalibus quibusdam ἀναγκαῖς tribuisse, et spreta vulgari theologia, plena illa ineptis commentis et fabulis, simul omnem divini numinis vim e mundo sustulisse. Hinc odium illud adversus omnes philosophos et physicos, quod tangit Plato Apolog. Socr. p. 23 D, de Legg. XII, p. 967, et Plutarchus in Nicia c. 23: *Οὐ γὰρ ἠνείχοντο τοὺς φυσικοὺς καὶ μετεωρολέσχας τότε καλουμένους, ὥς εἰς αἰτίας ἀλόγους καὶ δυνάμεις ἀπρονοήτους καὶ κατηναγκασμένα πάθη διατρίβοντας τὸ θεῖον.* Hoc ipsum, quod illi secundariis caussis omne naturae imperium tri-

buentes summi dei vim plane tollerent, exponitur in illo Socratis et Strepsiadis colloquio, quo pluviae, tonitru et fulminis natura explicatur. Simplex rusticus antiquam et vulgarem obtinet opinionem, qua summus Jupiter credebatur tonitrua et fulmina mittere ut impios terreret; philosophus vero haec omnia Nubibus tribuit hasque necessitate quadam, nullo Jovis numine impelli et moveri docet vs. 375:

ὅταν ἐμπλησθῶσ' ὕδατος πολλοῦ καὶ ἀναγκασθῶσι φέρεσθαι,
κατακρημνόμεναι πλήρεις ὀμβροῦ δι' ἀνάγκην
εἰς ἀλλήλας ἐμπίπτουσιν ῥήγνυνται καὶ παταγοῦσιν.

Strepsiadi autem ingenua simplicitate quaerenti vs. 378:

Ὁ δ' ἀναγκάζων ἐστὶ τίς αὐτάς, οὐχ ὁ Ζεὺς,
ὥστε φέρεσθαι;

respondet ille vs. 379:

Ἦκιστ' ἀλλ' αἰθέριος δῖνος.

Ista autem physicorum sive impietas sive impie-

tatis criminatio in Aristophanis tempora maxime incidit, quod ea aetate physica philosophia, auctoribus Anaxagora, Archelao, Diogene Appolloniata aliisque Athenas transportata ibi viguit magnamque vim adepta est. Vid. Bergkium Comment. p. 168 seqq. Hac aetate plurimi notantur tanquam ἄθεοι, iique omnes fere Athenis degentes: ut *Protagoras*, cuius celebrata est sententia: περὶ δὲ θεῶν οὔτε εἰ εἰσὶν οὔθ' ὅποιοί τινές εἰσι δύναμαι λέγειν· πολλὰ γάρ ἐστι τὰ κωλύοντά με. apud Sext. Emp. adv. Math. IX ed Bekk. p. 404. cf. Diog. Laërt. IX, 51. Geel. Hist. Crit Sophist. p. 98. Bergk. Comment. p. 173; ob quod effatum morte damnatus ejusque libri in foro cremati sunt. Porro *Anaxagoras* (Diog. Laërt. II, 12 seqq.), *Diagoras Melius* (Bergk. Comment. p. 171 seqq.), *Hippo* (Bergk. Comment. p. 168 seqq.), *Prodicus Ceus*, καὶ ἄλλοι παμπληθεῖς, ut dicit Sextus Emp. adv. Math. IX ed. Bekk. p. 394, 402. Horum in numero fuere item multi politici ut *Alcibiades*, praesertim vero *Critias*, unus ille e triginta, qui deos nil nisi commentum esse dicebat antiqui cuiusdam legislatoris, qui quum vidisset homines judiciis et poenis coërceri ab

injuriis non posse, iniecisset eorum mentibus metum divini numinis, quod in coelo degens omnia, etiam occulta, cerneret et impios fulmine puniret. Quae sententia exposita legitur ipsius versibus apud Sextum Empiricum ed. Bekk. p. 403; sunt tamen longiores, quam qui hic describantur ¹⁾. Eandem accusationem putamus *Diogeni Apolloniatae* esse illatam, cui aër pro deo fuit, testante Cicerone Nat. D. I, 12: hunc Athenis in magnam invidiam incurrisse narrat Diogenes Laërtius IX, 57, quae invidia unde potius quam a communi illa impietatis suspicione repetatur?

Elucet ex his quam late Aristophanis tempore inter doctos patuerit ἀθεότης illa, quam sub Socratis persona exagitavit. Jam etsi Socrates multo quidem meliora quam vulgus de divina natura saperet, quin etiam a multis facile crederetur ejusdem impietatis esse affinis, idem tamen a physica illa doctrina rationibusque, quae in Nubibus perstringuntur, erat sane alienior; magis haec quadrant in alios quosdam, de quibus singulatim videamus.

Attendamus igitur primo loco ad vs. 378 seqq.

¹⁾ Cf. Critiae fragmenta ed. Bachii.

Στρ. Ὁ δ' ἀναγκάζων ἐστὶ τίς αὐτάς, οὐχ ὁ

Ζεὺς, ὥστε φέρεσθαι;

Σω. Ἡκίστ' ἀλλ' αἰθέριος δῖνος. Στρ. Δῖ-

νος; τουτί μ' ἐλελήθει,

ὁ Ζεὺς οὐκ ὢν, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ Δῖνος νυνὶ

βασιλεύων.

Wielandus Att. Mus. II, 3, p. 60 seqq. existimat hoc dictum pertinere ad Democritum, cuius placitum est apud Diog. Laërt. IX, 44: τὰς ἀτόμους φέρεσθαι ἐν τῷ ὅλῳ διγνουμένας, καὶ οὕτω πάντα τὰ συγκρίματα γεννᾶν, πῦρ, ὕδωρ, αἶρα, γῆν: huius doctrinam a discipulo Protagora Athenas translata esse. Fieri potest. Mundi et elementorum vorticem agnovit etiam Empedocles vs. 167 seq. ed. Karsten. Hic tamen neminem potius tangi credam quam Anaxagoram, quod etiam scholiastae visum est annotanti ad h. vs. Δῖνος, τουτέστι δίνησις ἢ αἰθερία ταῦτα δὲ ἐκ τῶν Ἀναξαγορείων λαμβάνει. cui calculus adjicit Wyttenb. in Phaedon. edit. p. 68. Etiam Clemens Alexandr. Strom. II, p. 364 D, Anaxagoram vituperat, quod δίνους τινὰς ἀνοήτους praecipuas fecerit mundi et rerum creanda-

rum causas. Et qui ex ejus philosophia multa hausit et in scenam induxit, Euripides etiam αἰθερίῳ ῥύμβῳ magnam vim in natura tribuit. Vid. Valcken. Diatrib. p. 39 seqq. Quodsi reputemus Anaxagoram inter physicos unum in paucis Athenis inclaruisse et apud principes viros, ut Periclem, magno in honore fuisse, huius doctrina imbutum fuisse Aristophanis adversarium Euripidem, etiam Socratem a multis habitum esse illius auditorem, non improbabile profecto, sub Socratis persona illius doctrinam fuisse traductam. Ne vero quis objiciat Anaxagoram non Δῖνον sed Νοῦν mundi rectorem fecisse; Socrates ipse in Phaedone p. 98 B, C, nos docet illum in explicanda rerum natura τῷ μὲν νῷ οὐδὲν χρώμενον. αἴρας δὲ καὶ αἰθέρας καὶ ὕδατα αἰτιώμενον καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἄτοπα ¹⁾). Certe licet in principio naturae *Menti* aliquas tribuerit partes, tamen in explicanda causa, qua Nubes agantur et moveantur, eum τῇ περιχώρησει sive δύνῃ plurimum tribuisse, vix est quod dubitemus ²⁾).

¹⁾ Cf. Schaubach Anaxagorae Clazom. fragm. p. 105.

²⁾ Cff. de hac quaestione Süvern Arist. Wolken, p. 9, 10, Reisigius praef. ad Nubb. p. 15.

In alio Nubium loco deprehendere mihi videor obscuram allusionem ad Diagorae Melii ἀσεβείαν. De illo scholiastes ad Nubb. vs. 820 haec narrat: διεβέβληντο δὲ ἐπὶ ἀθεΐα οἱ Μήλιοι ἀπὸ Διαγόρου, ὃς χρήματα παραθέμενός τινι καὶ ἀποστερηθεὶς εἰς ἀθεΐαν ἐτράπη. et alius schol. ibid. Διαγόρας ὁ Μήλιος ὃς τὸ πρότερον ἦν θεοσεβής παρακαταθήκην ὑπὸ τινος ἀποστερηθεὶς ἐπὶ τὸ ἄθεον ἐξέδραμεν. Suidas apud Bergk. Comment. p. 175: ἐπεκλήθη δὲ ἄθεος διότι τοῦτο ἐδόξαζεν, ἀφ' οὗ τις ὁμότεχνος αἰτιαθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ὡς παιᾶνα ἀφελόμενος, ὃν αὐτός ἐπεποιήκει, ἐξωμόσατο μὴ κεκλοφέναι τοῦτον, μῖκρόν δὲ ὕστερον ἐπιδειξάμενος αὐτόν εὐημέρησεν· ἐντεῦθεν ὁ Διαγόρας λυπηθεὶς ἔγραψε τοὺς καλουμένους ἀποπυργίζοντας λόγους: Sextus Empiricus adv. Math. IX ex ed. Bekk. p. 402: Διαγόρας ὁ Μήλιος, διθυραμβοποιός, ὡς φασί, τὸ πρῶτον γενόμενος ὡς εἴ τις καὶ ἄλλος δεισιδαίμων..... ἀδικηθεὶς ὑπὸ τινος ἐπιорκήσαντος καὶ μηδὲν ἔνεκα τούτου παθόντος, μεθηρμόσατο εἰς τὸ λέγειν μὴ εἶναι θεόν ¹⁾).

¹⁾ Hanc ἀθεΐας causam a Diagora in libro obscurius ἀποπυργίζον-

Ex his locis videmus, Diagoram, quum ab aliquo perjuro re deposita esset defraudatus atque hunc videret perjurii fructu impune gaudentem nec Jovis fulmine ictum, de deorum numine dubitasse atque scripsisse λόγους ἀποπυργίζοντας, quibus deos Olympios plane tolleret. Jam compara cum his quae Strepsiades cum Socrate de Jovis numine loquitur. Quaerit senex e Socrate vs. 394:

ἀλλ' ὁ κεραυνὸς πόθεν αὖ φέρεται λάμπων πυρί,
τοῦτο δίδαξόν·
καὶ καταφρύγει βάλλων ἡμᾶς, τοὺς δὲ ζῶντας
περιφλύει·
τοῦτον γὰρ δὴ φανερώς ὁ Ζεὺς ἱήσ' ἐπὶ τοὺς
ἐπιόρκους·

Socratis responsum tale est quod egregie Diagorae mentem exprimere videatur vs. 396 seqq:

καὶ πῶς, ὦ μῶρε σὺ καὶ Κρονίων ὄζων καὶ
βεκκεσέληνε,

τες λόγοι inscripto (cf. Bergkii Comment. p. 173) notatam fuisse conjicio e Suida s. v. ἀποπυργίζοντας λόγους· οὓς ἔγραψε Διαγόρας ὁ ἄθεος, ἀναχώρησιν αὐτοῦ καὶ ἔκπτωσιν τῆς περὶ τὸ θεῖον δόξης ἔχοντας· cf. eundem s. v. Διαγόρας.

εἵπερ βάλλει τοὺς ἐπιόρκους, πῶς οὐχὶ Σίμων
ἐνέπρησεν
οὐδὲ Κλεώνυμον οὐδὲ Θέωρον; καίτοι σφόδρα
γ' εἶς' ἐπιόρκοι.
ἀλλὰ τὸν αὐτοῦ γε νεὼν βάλλει καὶ Σούνιον
ἄκρον Ἀθηνέων
καὶ τὰς δρῦς τὰς μεγάλας, τι μαθών; οὐ γὰρ
δὴ δρῦς ἐπιόρκεϊ ¹⁾).

Jam si reputemus, Diagorae factum hominum ore pervulgatum fuisse atque ipsum non semel a Comico nostro notari (Nubb. vs. 820, Av. vs. 1073, Ran. 318), non improbable sane videatur etiam ipsum Diagorae librum Aristophani co-

¹⁾ Conferatur cum his acerba Jovis derisio apud Lucianum Timone init. Rogat Timon a Jove: ποῦ σοι νῦν ἡ ἐρισμάραγος ἀστραπή καὶ ἡ βαρύβρομος βροντή καὶ ὁ αἰθαλόεις καὶ ἀργήεις καὶ σμερδαλέος κεραυνός; ἅπαντα γὰρ ταῦτα λῆρος ἤδη ἀναπέφηνε καὶ καπνὸς ποιητικὸς ἀτεχνῶς ἔξω τοῦ πατάγου τῶν ὀνομάτων· τὸ δὲ αἰοίδιμόν σου καὶ ἐκηβόλον ὄπλον καὶ πρόχειρον, οὐκ οἶδ' ὅπως, τελέως ἀπέσβη καὶ ψυχρόν ἐστι, μηδὲ ὀλίγον σπινθήρα ὀργῆς κατὰ τῶν ἀδικούντων διαφυλάττον. Θᾶττον γοῦν τῶν ἐπιόρκεϊν τις ἐπιχειρούντων ἔωλον θρυαλλίδα φοβηθεῖη ἢ τὴν τοῦ πανδαμάτορος κεραυνοῦ φλόγα.

gnitum atque inde rationes illas, quibus Socrates Jovis numen tollit, depromptas fuisse.

Praeter physicos proprie sic dictos etiam alii in hac fabula carpuntur quorum studia aliquam cum iis habuerunt conjunctionem, quos festive Aristophanes dicit a Nubibus ali, utpote ex inanium rerum contemplatione et doctrina lucrum sibi quaerentes. Locus quem spectamus est vs. 330 seqq :

οὐ γὰρ μὰ Δί' οἶσθ' ὅτι ἡ πλείστους αὐται βό-
σκουσι σοφιστάς,
θουριομάντεις, ἰατροτέχνας, σφραγιδονυχαρ-
γοκομήτας,
κυκλίων τε χορῶν ἀσματοκάμπτας, ἄνδρας με-
τεωροφένοντας·
οὐδὲν δρῶντας βόσκουσ' ἀργούς, ὅτι ταύτας
μουσοποιοῦσι.

In his versibus certas quasdam personas spectasse poëtam non dubium est, de quibus quae scholia vel interpretes annotant, succincte exponemus. Voce *θουριομάντεις* praecipue Lamponem vatem significari, quem cum aliis coloniae Thurios deducendae praefecerant Athenienses, notant scholia et

Berglerus ad h. l. Quum autem vates coelo contemplando auspicia caperent atque ipse Lampo, (schol. ad Av. vs. 521) item Hierocles (Pac. vs. 1050) in Prytaneo publice alerentur, intelligitur qui dici potuerit, ut scholiastae ad h. vs. verbis utar, *τρέφεσθαι ἐκ τῶν Νεφελῶν*. Si autem quaeras, quo jure *ἰατροτέχνη* a Nubibus ali dicantur, animadvertendum eos non tantum in corpore et natura humana, sed etiam in natura coeli mundique observanda occupatos fuisse. Quo spectat nota illa Hippocratis sententia laudata a Platone Phaedr. p. 270 C: corporis naturam recte cognosci non posse *ἄνευ τῆς τοῦ ὅλου φύσεως*, et quod ipse dicit in libro *de aëre, aquis et locis*: *οὐκ ἐλάχιστον μέρος συμβάλλεται ἀστρονομίῃ ἐς ἰητρικὴν*. Hanc meteorologiam ut vanam in iis ridet Aristophanes; num vero ad singulos quosdam respexerit, Hippocratem an Herodicum Selymbrianum, quem Plato Protag. p. 316 E *σοφιστὴν* vocat, an potius totum genus tetigerit, non ausim definire. Caeterum ex horum quoque numero unum alterumve in Prytaneo alimentum cepisse suspicari licet; Hippocrati certe ejusque posteris id contigisse a Sorano (Vita Hippocr.) traditur.

Κυκλίων χορῶν ἄσματοκάμπται, notantibus interpretibus, sunt *διθυραμβοποιοί*, quos ut musices corruptores invisos fuisse Aristophani supra vidimus. Ad Cinesiam, Philoxenum, Cleomenem aliosque id genus dithyrambicos locum refert scholiastes; de Philoxeno maxime cogitat Spanhemius, allato Plutarch. de Mus. p. 1142, et Athenaeo Deipnos. VIII, p. 341, ubi Macho comicus narrat, illum ob nimiam voracitatem mortem sibi contraxisse: quocum convenirent certe Nubium vss. 337, 338 ¹⁾). Dithyrambicos autem illos a Nubibus alii dicit propter tumidam dictionem et sesquipedalia verba (cujus generis exempla, ex ipsorum forsitan carminibus petita, quibus res sublimes sonare solebant, adsunt Nubb. vs. 334 seqq.) ut monet Berglerus h. l. quemadmodum Cinesian dithyrambicum Aristophanes dicentem facit Av. vs. 1387:

¹⁾ In dubium autem vocat scholii auctoritatem Meinekius Hist. Cr. p. 89 ob rationes chronologicas: fragmentum Machonis citatum ad eius *χρείας*, non ad fabulas referre videtur idem Hist. Cr. p. 480, coll. eiusdem Fragm. Com. IV, p. 496 seqq.

κρέματαί μὲν οὖν ἐν τεῦθ' ἐν ἡμῶν ἡ τέχνη.

id est, ἐκ τῶν νεφελῶν, ut indicant vss. seqq.

Hos igitur omnes, quos dixi, vates, medicos, poëtas, ob inane studium et ventosam sapientiam tanquam Nubium cultores carpit eosque communi nomine vocat σοφιστάς, hac appellatione ipsos hos sapientiae professores cum illa artificum et cantorum turba confundens et ambos pariter perstringens ¹⁾. Etiam cognomina quae addit, non magis in hos quam in ipsos *sophistas* quadrant, velut quum vocat eos ἄνδρας ἀργούς, h. e. publicis negotiis vacuos, in domesticis tantum studiis occupatos; μετεωροφένικας, quod nomen aequae ac μετεωρολόσχης, μετεωροσοφιστής, maxime ad philosophos pertinet; σφραγιδονυχαραγοκομήτας, quo inanis ornatus in vestitu et cultu notatur, quem multos etiam sophistarum, sicut Gorgiam aliosque, affectasse notum est ²⁾. In so-

¹⁾ Similiter Plato comicus: vid. supra p. 23.

²⁾ De Gorgia vid. Aelianus V. H. XII, 32, qui hac in re imitatus videtur magistrum suum Empedoclem. Emped. Karst. p. 30 et 56. Etiam Hippia corporis ornatu insignem fuisse, colligi potest ex hominis jactantia, qua professus est se non tantum omnium disciplinarum sed etiam

phistas item congruunt quae de istis Nubium cultoribus paullo superius dicit vs. 315 seqq.

οὐράνιαι Νεφέλαι, μεγάλαι θεαὶ ἀνδρά-
 σιν ἀργοῖς,
 αἵπερ γνώμην καὶ διάλεξιν καὶ νοῦν ἡμῖν παρ-
 έχουσι
 καὶ τερατείαν καὶ περίλεξιν καὶ κροῦσιν καὶ
 κατάληψιν.

Quae dicta in quos melius quadrant quam in sophistas, qui sapientia, disserendi acumine, orationis ornatu insignes, hac facultate homines quasi fasci- narent et percellerent?

De singulis autem sophistis si quaerimus, no-

artium ambitum tenere, quum et vestimenta et annulos sibi ipsi con- fecisset. Sophistas tangit, opinor, Socrates in Phaedone p. 64 D, ubi inanem hunc comtum philosopho indignum judicat: *Τί δαί; τὰς ἄλλας τὰς περὶ τὸ σῶμα θεραπείας δοκεῖ σοι ἐντίμους ἡγεῖσθαι ὁ τοιοῦτος; οἷον ἱματίων διαφερόντων κτήσεις καὶ ὑποδημάτων καὶ τοὺς ἄλλους καλλωπισμοὺς τοὺς περὶ τὸ σῶμα πότερον τιμᾶν σοι δοκεῖ ἢ ἀτιμάζειν, καθ' ὅσον μὴ πολλὴ ἀνάγκη μετ- ἔχειν αὐτῶν;* *Ἀτιμάζειν ἔμοιγε δοκεῖ, ἔφη, ὅ γε ὡς ἀληθῶς φιλοσόφος.* Unde colligi potest istud vocabulum non unice ad poëtas dithyrambicos spectare, ut putat Bergkii comment. p. 383, aut ad solum Hippiam, ut Droysen. putat ad vs. 331.

minatim unus memoratur Prodicus vs. 360, ubi Nubium chorus Socratem sic alloquitur:

οὐ γὰρ ἂν ἄλλω γ' ὑπακούσαιμεν τῶν νῦν
μετεωροσοφιστῶν
πλὴν ἢ Προδίκῳ, τῷ μὲν σοφίας καὶ γνώ-
μης οὖνεκα, σοὶ δὲ,
ὅτι βρενθύει τ' ἐν ταῖσιν ὁδοῖς καὶ τῷ φθαλ-
μῷ παραβάλλει,
κάνυπύδητος κακὰ πόλλ' ἀνέχει, καὶ φ' ἡμῖν
σεμνοπροσωπεῖς.

Sunt qui putant, ut Berglerus, Prodicti honorificam hoc loco fieri mentionem eiusque sapientiam Socratis supercilio opponi; nos potius putamus utrumque pariter irrideri. Quod σοφίαν eius memorat, tangit in eo Prodicti cognomen qui σοφός appellari solitus erat: schol. ad Nubb. vs. 360: μέμνηται δὲ νῦν τοῦ Προδίκου διασύρων ὅτι μεγίστην δόξαν εἶχε περὶ αὐτοῦ ὥς ὑπὲρ πάντας ὧν τῇ σοφίᾳ. cf. Geel. Hist. Crit. Soph. p. 129 et Xenoph. Mem. II, 1, 21. γνώμη autem spectare videtur ad verborum et sententiarum ornatum et magnificentiam, quem tangit Socrates

Memorab. II, 1, 34: οὕτω πως διώκει Πρόδικος τὴν ὑπὸ Ἀρετῆς Ἡρακλέους παιδευσιν, ἐκόσμησε μέντοι τὰς γνώμας ἔτι μεγαλειότεροις ῥήμασιν, ἢ ἐγὼ νῦν. Ipsam Prodici orationem interdum in hac fabula ridicule imitatus videtur Aristophanes. Ne dicam disputationem inter Justum et Injustum quodammodo ad Prodici fabulae de Hercule similitudinem compositam esse, etiam dictio et sententiae interdum Prodiceae orationis vestigia referunt, velut quum chorus Strepsiadem ad discendi constantiam hortatur dicens vs. 457:

ταῦτα μαθὼν παρ' ἐμοῦ κλέος οὐρανόμηκες
ἐν βροτοῖσιν ἔξεις.

et quum Strepsiadi roganti: τί πείσομαι; respondet vs. 461:

τὸν πάντα χρόνον μετ' ἐμοῦ
ζηλωτότατον βίον ἀνθρώπων διάξεις.

Haec dicta μεγαλειότερα similem habent colorem atque in Prodici fabula Virtutis oratio qua Her-

culem hortatur, apud Xenoph. Memor. II, 1, 33: δι' ἐμὲ φίλοι μὲν θεοῖς ὄντες μετὰ μνήμης τὸν αἰεὶ χρόνον ὑμνούμενοι θάλλουσι. Τοιαῦτά σοι, ὦ παῖ τοκέων ἀγαθῶν Ἡράκλεις, ἔξεστι διαπονησαμένῳ τὴν μακαριστοτάτην εὐδαιμονίαν κερτῆσθαι. Ne vero miremur, Aristophanem pulcherrimae illi narrationi non pepercisse, recordemur, quod monet Geelius Hist. Cr. Soph. p. 132, Prodicum hanc fabulam mercede in variis civitatibus declamitasse et sic suae potius gloriae quam juventuti erudiendae prospexisse. Denique quo magis credamus hoc loco Prodicum ab Aristophane perstringi, facit quod eundem Comicus tangit in Avibus vs. 693, maxime vero in *Ταγηνίσταῖς*, unde hoc fragmentum nobis servatum est:

*Τοῦτον τὸν ἄνδρ' ἢ βιβλίον διέφθορεν
ἢ Πρόδικος ἢ τῶν ἀδολεσχῶν εἰς γέ τις.*

Vid. Bergk. Fragm. Arist. p. 261.

Reliqui sophistae illis temporibus clari, ut Protagoras, Hippias, alii, in Nubibus non nominantur; tamen et hos et quem modo tetigi Prodicum

saepius a Comico tacite sub Socratis persona notari aut significari, sequens nostra disputatio declarabit.

Saepius Aristophanes futes philosophorum quaestiunculas tangit. Ita Strepsiadem ad Socratis scholam accedentem discipulus aliquis edocet subtiles scilicet quaestiones, quae ibi a Chaerephonte et Socrate agitantur: quot sui ipsius pedes emetiatur pulicis saltus? utrum ore an podice cantum edant culices? vs. 145—165; tum astutiam qua nuper furto coenam sibi parasset Socrates vs. 176 seqq. Ut illud de furto omittam, de quo Scholiastes ad Nubes vs. 97, et Suevernius Arist. Wolken, p. 17 sq. et Fritzschi, Quaestt. Aristoph. I, p. 220, et alii alibi satis egerunt; priora illa quae attuli exempla festive repraesentant curiosam sedulitatem, qua philosophi tum in aliis rebus tum in animalium hominumque structura et viribus explorandis essent occupati, et minutas quaestiunculas, quas de rebus quae nihil ad nos attinent agitare soleant, ut recte Schol. ad vs. 145: διαβάλλει δὲ τοὺς φιλοσόφους, ὥς εὐτελῇ ζητοῦντας. Schol.

ad vs. 146: δῆλον δὲ, ὅτι ταῦτά φησι διασῦραι
βουλόμενος τὰ τῶν φιλοσόφων ζητήματα, ὡς
ἰσχνά καὶ λόγου μηδενὸς ἐχόμενα. Eandem
μικρολόγιαν lepide notat hoc Strepsiadis dictum,
qui Nubium quasi numine adflatus exclamat
vs. 318:

ταῦτ' ἄρ' ἀκούσας' αὐτῶν τὸ φθέγμ' ἢ ψυ-
χή μου πεπόνηται,
καὶ λεπτολογεῖν ἤδη ζητεῖ, καὶ περὶ καπνοῦ
στενολεσχεῖν,
καὶ γνωμιδίῳ γνώμην νύξας' ἑτέρῳ λόγῳ
ἀντιλογῆσαι.

ubi rursus Schol. διασυρμου λέγει χάριν ὡς
ἰσχνὰ τῶν φιλοσόφων ζητούντων ζητήματα. cf.
Suidas s. v. στενολεσχεῖν περὶ καπνοῦ.

Hoc autem inanium quaestionum aucupium in
multos tam physicos quam sophistas congruit et
ab aliis item reprehensum est, velut ab Isocrate
Encom. Helen. initio: Εἰσὶ τινες οἱ μέγα φρο-
νοῦσι, ἣν ὑπόθεσιν ἄτοπον καὶ παράδοξον
ποιησάμενοι, περὶ ταύτης ἀνεκτῶς εἰπεῖν δύνη-
θῶσι. Quantopere hoc studium illo tempore homi-
nes teneret, ostendit id quod Plutarchus in Vita

Periclis cap. 36 narrat: quum aliquando equus in quinquertio imprudenter necatus esset, illum cum Protagora totum diem insumsisse quaerendo, quae esset necis causa, jaculum, jaculator an agono-thetae: de cuius narratiunculae fide quamquam dubitari potest, jure tamen Geelius Hist. Crit. Soph. p. 114, 115, eam alicuius momenti esse ducit ad futes sophistarum disputationes cognoscendas.

Progredimur ad eam Nubium partem, in qua disciplinae, quibus formandus vel potius praeparandus sit orator, tanguntur, incipientem inde a vs. 617, ubi Socrates Strepsiadem disciplinae suae traditum strenue erudire conatur. In hoc autem loco tractando propositum nobis est strictim potius quam fuse exponere ad quosnam sophistas respexisse Aristophanes videatur.

Rogat igitur philosophus senem vs. 626:

*ἄγε δὴ, τί βούλει πρῶτα νυνὶ μανθάνειν
ὧν οὐκ' ἐδιδάχθης πώποτ' οὐδέν; εἰπέ μοι.
πότερά περὶ μέτρων ἢ περὶ ἐπῶν ἢ ῥυθμῶν;*

Tria hic enumerat quae oratoris quasi προπαιδείαν efficiunt; horum duo, περὶ μέτρων et περὶ ῥυθμῶν, quid significant manifestum est; de ter-

tio *περὶ ἐπῶν* ambigitur utrum de *versibus* an de *verbis* intelligendum sit. Primo quidem ad-
spectu tam propter usum illius vocabuli quam ob proxima quibuscum copulatur, *versus* signifi-
cari putes, idque eo affirmari quod sophistae in poëtarum versibus interpretendis multum solerent versari, ita ut a Platone in Lachete poëtae dicantur illis ὥσπερ πατέρες τῆς σοφίας εἶναι καὶ ἡγε-
μόνες. Si tamen ad sequentia attendas exem-
pla quae Socrates affert, potius de *verbis* agi putes. Ita Spengel *Συναγ. Τεχν.* p. 43: »ἐπη-
»vero non sunt ut putant versus et carmina, sed,
»ut sequentia docent, singula vocabula. Strepsia-
»dem enim, qui primum *περὶ μέτρων* elegit,
»quum in hoc minus bene esse versatum Socra-
»tes perspexisset, ad alterum transit *περὶ ῥυθ-
»μῶν*, vs. 642, (637), quod ipsum cum male seni
»succederet, ad postremum denique venit so-
»phista supra nominatum, nomina genere suo
»recte distincta, vs. 655 (648):

»ἄλλ' ἕτερα δεῖ σε πρότερα τούτων μανθάνειν
»τῶν τετραπόδων ἅττ' ἐστὶν ὀρθῶς ἄρῳνα."

Sunt haec sane probabiliter animadversa, ean-

demque sententiam sequitur Bergkius l. l. p. 333
»dicens: errant autem qui ista verba *περὶ ἐπῶν* ad
»poesin referunt, de qua nihil omnino dicit Socra-
»tes, immo respiciunt grammaticam illam doc-
»trinam, quam Protagoras *ὀρθοέπειαν* appellavit,
»quamque illustrat Socrates inde a vs. 648 seqq.”
cui calculum adjicit Lersch. Sprachphil. der Alt.
I, p. 22.

Re vero accuratius examinata, ambo ista, quae
illi ut diversa distinguunt, facile videntur pos-
se copulari. Nimirum utrumque studium, ver-
borum cognitio et poëtarum interpretatio, arctis-
sime erat copulatum. A poëtarum enim lectione
exorsi, ex his materiem petebant de verbis et
grammatica arte disserendi: quo factum ut dis-
quisitio illa *περὶ ἐπῶν* proprie de *versibus* in-
stituta dein latiore sensu de verbis et gramma-
tice usurpata sit. Declarat hoc locus Platonici
Protagorae p. 338 E, 339 A: *Ἡγοῦμαι ἐγὼ ἀνδρὶ
παιδείας μέγιστον μέρος εἶναι περὶ ἐπῶν
δεινὸν εἶναι· ἔστι δὲ τοῦτο τὰ ὑπὸ τῶν
ποιητῶν λεγόμενα οἷόν τ' εἶναι ξυνιέναι ἅ τε
ὀρθῶς πεποιήται καὶ ἐρωτώμενον λόγον δοῦναι.*
Manifestum est *περὶ ἐπῶν* hoc loco de *versibus*

sive poëtarum interpretatione dici eamque interpretationem praecipue in *verborum* usu et potestate examinanda constituisse. Sic plerique sophistae vel philosophi ambas has eruditionis partes conjunxerunt, ut DEMOCRITUS, quod indicat libri titulus inscripti: *περὶ Ὀμήρου ἢ ὀρθοεπείης καὶ γλωσσέων*. Protagoras item, ut ostendunt exempla ex eo relata ab Aristotele de Soph. Elench. c. 14, ubi de Soloecismo loquitur, et de Arte Poëtic. c. 21, quae manifesto ad Iliadis initium spectant. Similiter reliquos sophistas, Prodicum, Hippiam, alios, literarum et grammatices cognitionem cum *ποιητῶν ἐξήγησει* copulasse, non est quod dubitemus ¹⁾. Hinc intelligitur quomodo verba *περὶ ἐπῶν* a carminum interpretatione ad grammaticen sint translata; ipsam atque hanc quoque artem ab Aristophane hic significari, omnino constat. Appellabatur illa proprio vo-

¹⁾ De Prodicō recte Lersch Sprachphil. I, p. 15: »Mit dieser Unterscheidung der Synonyma scheint auch zusammenzuhängen seine Erklärung der Dichter, wodurch er einen Haupttheil der Hellenischen Grammatik, die *ἐξήγησις τῶν ποιητῶν*, begündete." Eodem spectat quod inter artes, quas Hippias professus est conjunctim memoratur *literarum cognitio et poëtarum*. Cic. Or. III, 32.

cabulo ὀρθοέπεια, *recta locutio*, quae omnem linguae cognitionem, tam formam quam originem et potestatem verborum, complectebatur, quo saepius respicit Aristophanis Socrates, ubique ὀρθὸν illud servandum praecipiens, ut vs. 649:

τῶν τετραπόδων ἅττ' ἐστὶν ὀρθὸς ἄρρενα.

cf. vss. 669, 732. Lersch, Sprachphil. I, p. 23.

Jam eo venimus ut quaeramus, num ea quae Socrates hic περὶ ἐπῶν Strepsiadi se traditurum profitetur, huius personae convenient, an a sophistis in illum sint translata. Si quaeritur, an Socrates disciplinas illas attigerit, id quidem vix potest negari, quum non solum Plato in Cratylo eum inducat de linguae natura subtiliter disserentem, sed, quod majoris est momenti, ipsum in Memorab. IV, 14, § 2, invenimus in eruditorum convivio miscentem se sermonibus περὶ ὀνομάτων, ἐφ' οἷῳ ἕργῳ ἕκαστον εἴη, ut dicit Xenophon.

Et profecto quum Socrates studiose operam daret rebus accurate definiendis (Aristot. Metaph. M, 4), non mirum, eum rerum quoque nomina diligentius attendisse, ea praesertim quae ad in-

genii animique artes et hominum mores pertinerent; illum tamen de industria in his elaborasse et de vocabulorum genere et terminatione argute disseruisse eamque cognitionem existimasse *παιδείας μέγιστον μέρος*, hoc a viri ingenio et doctrina plane abhorret ¹⁾).

Melius haec quadrant in sophistas: hi *ὀρθοέπειαν* artis in modum tractarunt et tanquam omnis eruditionis principium adolescentibus commendarunt. Hac arte factitanda Prodicus, Protagoras, Hippias Athenis famam et lucrum tibi quaesiverant. Horum igitur institutionem universe sub Socratis persona a Comico perstringi manifestum est; quo melius autem judicetur in quemnam illorum haec conveniant, de singulis breviter videamus.

Primum in censum venit Prodicus, qui, teste Platone Euthyd. p. 277 E censuit, ab hac arte esse incipiendum: *πρῶτον γὰρ περὶ ὀνομάτων*

¹⁾ Quaestionem hanc tangit Lersch II. I, p. 22, cuius haec est conclusio: »Dass auch Sokrates *περὶ ἐπῶν* gehandelt, und zwar so, »dass er die *φύσεις* der Dinge beachtend die Sprache analogistisch zu »rechtsetzen wollte.“ ibid. p. 24.

ὀρθότητος μαθεῖν δεῖ. plane sicut comicus Socrates praecipit Strepsiadi, antequam eloquentiam discat, vs. 648:

*ἕτερα δεῖ σε πρότερα τούτων μανθάνειν,
τῶν τετραπόδων ἅττ' ἐστὶν ὀρθῶς ἄρρενα.*

De hac arte Prodicum scholas habuisse patet e Platonis Cratyl. p. 384 B: quum vero illam ὀρθότητα nimis subtiliter persequeretur eoque sermonem impediret potius quam illustraret, non mirum si, quemadmodum in Platonis incidit reprehensionem, ita etiam comicorum poëtarum aculeis pungeretur. Prodici autem diligentia versata est maxime in propria verborum singulorum potestate definienda et in iis, quae vulgo synonyma habentur, subtiliter discernendis: sic voluptatis varias species accurate distinxit, teste Aristotele, Top. II, 6 (cit. Spengel. *Συναγ. Τεχν.* p. 46): *Πρόδικος διηγεῖτο τὰς ἡδονὰς εἰς χαρὰν καὶ τέρψιν καὶ εὐφροσύνην.* Hanc Prodici ἀκριβολογίαν festive perstrinxit Plato praesertim in Protagora, hanc artem appellans Prodici Musi- cam, p. 340 A B: *δεῖται τὸ ὑπὲρ Σιμωνίδου ἐπανόρθωμα τῆς σῆς μουσικῆς, ἥ τό τε βού-*

λεσθαι καὶ ἐπιθυμεῖν διαιρεῖς ὥς οὐ
ταῦτόν ὄν, καὶ ἄ νῦν δὴ εἶπες πολλά τε καὶ
καλά· et mox: ταῦτόν σοι δοκεῖ εἶναι τὸ γενέ-
σθαι καὶ τὸ εἶναι ἢ ἄλλο; "Ἄλλο νῆ Δί",
ἔφη ὁ Πρόδικος. Omitto alia quae larga manu
congressit Spengel. l. l. Satis inde apparet, quale
Prodici studium fuerit, unde colligi potest in
illum minus convenire quaestiones illas περὶ ἐπῶν,
quas Comicus tangit.

Diversa a Prodico fuit *Protagorae* ὀρθοέπεια,
quae ei tribuitur a Platone Phaedr. 267 C: ΦΑΙ.
Πρωταγόρεια δέ, ὧ Σωκράτες, οὐκ ἦν μέντοι
τοιαῦτ' ἅττα; ΣΩ. Ὀρθοέπειά γέ τις, ὧ παῖ,
καὶ ἄλλα πολλά καὶ καλά. Haec qualis fuerit
declarant duo Aristotelis loci (cf. Spengel. p.
42); unus Rhetor. III, c. 5, § 5: ὥς Πρωταγό-
ρας τὰ γένη τῶν ὀνομάτων διήρει ἄρρενα καὶ
θήλεα καὶ σκεύη· δεῖ γὰρ ἀποδιδόναι καὶ ταῦ-
τα ὀρθῶς· praesertim vero alter, de Soph. Elench.
c. 14, ubi haec de soloecismo dicit: Σολοικισμὸς
δὲ οἷον μὲν ἐστίν, εἴρηται πρότερον. "Ἐστι
δὲ τοῦτο καὶ ποιεῖν, καὶ μὴ ποιοῦντα φαίνε-
σθαι, καὶ ποιοῦντα μὴ δοκεῖν· καθάπερ Πρω-
ταγόρας ἔλεγεν, εἰ ὁ μῆνις καὶ ὁ πῆληξ

ἄρρεν ἐστίν, ὁ μὲν γὰρ λέγων οὐλομένην σο-
λοικίζει μὲν κατ' ἐκεῖνον, οὐ φαίνεται δὲ τοῖς
ἄλλοις. ὁ δὲ οὐλόμενον φαίνεται μὲν, ἀλλ'
οὐ σολοικίζει. Discimus inde Protagoram, sicut
Socrates facit in Nubibus, inquisivisse in nominum
genera, eaque certa ratione, sive secundum ter-
minationem sive secundum ipsorum potestatem,
distinxisse, in eoque a communi consuetudine
interdum recessisse, siquidem ὁ μῆνις et ὁ πῆ-
ληξ dixit. Jam vero quis non sponte agnoscit,
quam plane cum his convenient quae Socratem
quaerentem facit Comicus vs. 649:

τῶν τετραπόδων ἅττ' ἐστὶν ὀρθῶς ἄρρενα.

item festiva illa disputatio de vocabulis ἀλεκ-
τροῶν et ἀλεκτρούαινα, κάρδοπος et καρδόπη,
quae, auctore Spengelio l. l. p. 43, facile adducor
ut credam non temere et fortuito ab Aristophane
arrepta, sed ex ipsa Protagorae schola esse de-
sumta.

Porro memorandus est hoc loco *Hippias Eleus*,
quem sedulo item in literarum et syllabarum
cognitione elaborasse notum est. Praecipue vero
attendendum est nobis hoc Platonis testimonium

Hipp. Maj. p. 285 C, ubi Socrates illi dicit: *σὺ ἀκριβέστατα ἐπίστασαι ἀνθρώπων διαιρεῖν περὶ τε γραμμάτων δυνάμεως καὶ συλλαβῶν καὶ ἁρμονιῶν καὶ ῥυθμῶν* cum quibus ad verbum paene concinit locus in Hipp. Min. p. 368 D, ubi dicitur peritus esse et multarum aliarum artium *καὶ περὶ ῥυθμῶν καὶ ἁρμονιῶν καὶ γραμμάτων ὀρθότητος*. Uterque hic locus cum Aristophaneo illo versu ita concinit, ut alter altero illustretur. Inde enim manifesto apparet sophistas, praecipue Hippiam, cum grammaticae etiam harmoniae et rhythmici cognitionem conjunxisse, neque ulla est causa cur cum Geelio (Hist. Crit. p. 187) arbitremur, hanc Hippiae diligentiam restringendam esse ad prosam orationem secundum quasdam metri et rhythmici leges instruendam, ita ut in vocabulis ordinandis, in periodis incipiendis et absolvendis, quo magis soni consuleretur suavitati, quaedam metrorum genera fugienda, alia sedulo usurpanda praescriberet. Potius ex Aristophane apparet, eos de ipsa metrorum et rhythmorum vi ac compositione quae-

sivisse; exempli gratia e vs. 631:

ὅ τι κάλλιστον μέτρον
ἡγεῖ; πότερον τὸ τρίμετρον ἢ τὸ τετράμετρον;

item e vs. 640:

ὁποῖός ἐστι τῶν ῥυθμῶν
κατ' ἐνόπλιον, χῶποῖος αὖ κατὰ δάκτυλον.

Et quidni credamus sophistas musicam tractasse, quum constet plures musicos doctrinae copia sophistas aequiparasse, ut Agathoclem et Damonem, de quo Plutarchus Pericl. c. 4 scribit: *Ὁ Δάμων ἔοικεν ἄκρος ὢν σοφιστῆς καταδύεσθαι μὲν εἰς τὸ τῆς μουσικῆς ὄνομα πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐπικρυπτόμενος τὴν δεινότητα, τῷ δὲ Περικλεῖ συνῆν καθάπερ ἀθλητῇ τῶν πολιτικῶν ἀλείπτῃ καὶ διδάσκαλος.* cf. Groen v. Prinst. Prosop. Plat. p. 186. Quid quod ipse etiam Socrates musicam attigit, ut ridens de se profitetur in Menex. p. 236 A, ubi de Aspasia et Conno: *οὗτοι γάρ μοι δύο εἰσὶ διδάσκαλοι, ὁ μὲν μουσικῆς, ἡ δὲ ῥητορικῆς.* Unde non injuria Platoni licuit illum in Politiae libro III his de rebus breviter quidem, attamen scite disserentem inducere. Quae tamen nequaquam valent ut

opinemur Socratem, sicut Aristophanes fingit, juventutem his artibus erudivisse; potius statuamus, Comicum haec ab Hippia aliove sophista, qui artes illas profiteretur, sumsisse et Socratis personae accommodasse.

Ad grammaticas philosophorum argutias spectat etiam vs. 393:

ταῦτ' ἄρα καὶ τῶνόματ' ἀλλήλοιν βροντῇ καὶ
πορδῇ ὁμοίῳ

ubi ridicule e simili sono vocabulorum βροντῇ et πορδῇ ipsarum quoque rerum quae his significantur similitudo declaratur. Non dubito, quin hoc dicto perstringatur multorum tam philosophorum quam poëtarum sententia, qui vocabula putantes esse rerum simulacra, ex illorum etymologia ipsarum quoque rerum cognitionem hauriri posse crederent. Vid. Lehrsch. Sprachphil. d. Alt. Part. III princ. Ab hac sententia non alienus fuit ille, cuius placita saepius hic tanguntur, Anaxagoras, qui exempli gratia αἰθέρα igneo ardore esse declarabat eo, quod ab αἶθειν, *ardere*, esset derivatum. Simplic. ad Aristot. de Coel. I, 3: ἐπιλαμβάνεται δὲ Ἀναξαγόρου οὐ καλῶς ἐτυ-

μολογοῦντος τὸ τοῦ αἰθέρος ὄνομα ἀπὸ τοῦ αἰθεῖν. cf. Anaxag. fragm. ed. Schaub. p. 73. Praecipue vero Heracliti haec fuit ratio et Heracliteorum, quorum in numero censendus Cratylus Platonico dialogo nobilitatus: quem dialogum legentibus multa passim occurrunt cum Aristophaneo versu congruentia. Recordemur tantum quae de litera ρ dicuntur p. 426 D: τὸ δ' οὖν ῥῶ τὸ στοιχεῖον καλὸν ἔδοξεν ὄργανον εἶναι τῆς κινήσεως τῷ τὰ ὀνόματα τιθεμένῳ πρὸς τὸ ἀφομοιοῦν τῇ φορᾷ, ut in ῥεῖν, ῥόος, τρόμος aliisque, quibus a Comico facile addi possent ipsa illa βροντὴ et πορδῇ. Caeterum quum illud etymologiae studium eo tempore satis esset pervulgatum, non est quod quaeramus ad quemnam jocus ille potissimum spectet.

Haec de eloquentiae et sapientiae προπαιδεία. Ipsa vero illa facultas qualis in Nubibus adumbratur in disceptatione inter Justum et Injustum habita, tam perspicue ad sophistarum artem explodendam composita est, ut paucis verbis eum locum attigisse sufficiat. Tota haec fabulae pars a versu 879, argumento concinit fere cum eo quod Strepsiades jam initio de schola Socratis

dixerat vs. 100, doceri ibi

λέγοντα νικᾶν καὶ δίκαια καὶ δίκαια.

idque ὁ ἄδικος Λόγος gloriabundus de se profi-
tetur vs. 1021:

ἐγὼ γὰρ ἦν μὲν λόγος δι' αὐτὸ τοῦτ' ἐκλήθην
ἐν τοῖσι φροντισταῖσιν, ὅτι πρῶτιστος ἐπενόησα
τοῖσιν νόμοις καὶ ταῖς δίκαις τὰναντί' ἀντι-
λέξαι.

nec veretur contra τὸν δίκαιον antiquos mores et
leges ridere, pro continentia voluptatem, pro
modestia impudentiam laudare et juventuti com-
mendare. E tali institutione quales prodeant di-
scipuli, ostendit Phidippidis persona, qui, exuta
deorum religione, legum reverentia, pietate erga
parentes, armatus vero linguae volubilitate et
disputandi versutia, in omnia scelera ruit et maxi-
mum nefas tanquam justum defendit.

Talia autem ut jure miramur Socrati tribui,
viro illi, qui in omnibus sermonibus et factis talem
se praestitit, ut Xenophon de eo palam pos-
set praedicare Mem. I, 1, § 11: οὐδεὶς πώ-
ποτε Σωκράτους οὐδὲν ἀσεβὲς οὐδὲ ἀνόσιον

οὔτε πράττοντος εἶδεν οὔτε λέγοντος ἤκουσεν
 ita conveniunt plane in sophistas eorumque disci-
 pulos, quorum perversitatem et licentiam vivido
 colore hic repraesentatam cernimus. Etsi enim
 contendere nolumus, sophistas, saltem principes
 eorum, ita aperte in virtutem insultasse, illud
 tamen luce clarius, eos partim argutis cavilla-
 tionibus partim perversis morum praeceptis veri
 honestique fundamenta labefactasse et januam
 aperuisse turpissimae nequitiae.

In his primus nominandus *Protagoras*, cuius
 fuit famosa illa formula τὸν ἥττω λόγον κρείτ-
 τονα ποιεῖν, quam Aristophanes tangit et no-
 minatim perstringit vs. 873 et alibi. Huic
 affine est quod de eo tradit Diog. Laërt. IX, 51:
 πρῶτος ἔφη δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς
 πράγματος, ἀντικειμένους ἀλλήλοις. et § 52:
 σοφίσμα τοῖς πραγματολογοῦσι προσήγαγε, καὶ
 τὴν διάνοιαν ἀφείς πρὸς τοῦνομα διέλεχθη.
 Neque sermonibus tantum Protagoras haec tradi-
 dit, sed scripsit etiam ἀντιλογικά, in quibus
 de eadem re contraria argumenta expromeret.
 Hunc Protagorae librum a Platone in Politia ex-
 pressum esse narraverunt Aristoxenus et Phavo-

rinus apud Diogenem Laërtium III, 37 et 57: ἦν πολιτείαν φησι πᾶσαν σχεδὸν ἐν τοῖς Πρωταγόρου γεγράφθαι ἀντιλογικοῖς: quod testimonium quum in initium tantum Platonicae Reipublicae quadret, ut Hermannus Gesch. der Platon. Phil. p. 694 recte animadvertit, inde colligi potest, Protagoram in ἀντιλογικοῖς praeter alia etiam rationes pro justitia et contra justitiam exposuisse. Unde probabili sane conjectura effici mihi posse videtur, Aristophanem, quum ambos hos Λόγους, justum et injustum, personatos in scenam inducat, ad Protagoram potissimum spectasse illiusque exemplum comica imitatione expressisse. Neque tamen ille unus erat qui Aristophani praeberet exagitandae philosophiae materiem. Quid *Gorgiam* memorem, qui in adolescentum institutione illud unice spectabat, ut redderet eos λέγειν δεινούς (Plat. Menon. p. 95 C); atque hanc dicendi vim non ponebat in vero et justo explicando ac tuendo, sed πρὸ τῶν ἀληθῶν τὰ εἰκότα τιμητέα μᾶλλον, *probabilia* potius quam vera sectanda arbitrabatur (Plat. Phaedr. p. 267 A), hoc est, ea quae ad vulgi captum accommodata et ad multitudinis gratiam venandam idonea essent.

Idem summam viri virtutem, cui eloquentia serviret, ponebat esse ἀρχεῖν οἷόν τ' εἶναι τῶν ἀνθρώπων, quod Meno Thessalus se ab illo accepisse narrat in Plat. Menon. p. 73 C. Quid de huius discipulo *Polo* dicam, qui non dissimulabat, malle se ἀδικεῖν quam ἀδικεῖσθαι (Plat. Gorg. p. 469 B) et tyranni vitam, quamvis injusti et crudelis, beatissimam praedicabat: ibid. p. 471 A—D. Quid de *Thrasymacho*, qui aperte se praebet injustitiae patronum, nec justitiam aliud quid esse contendit quam τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον (Plat. de Rep. I, p. 338 C), plane ut Strepsiades Nubb. vs. 1183 homines innocentes vocat ἀβέλτερους, ἡμέτερα κέρδη τῶν σοφῶν, *stolidos, lucrum et praedam prudentum*. Mirumne igitur, si ex illorum exemplo et disciplina adolescentes prodirent omnibus vitiis cumulati, quales Aristophanes sub Phidippidis persona nobis exhibet. Illud certe vitio illis vertendum, quod juventuti arma praebuerunt quibus commissa facinora speciose defenderent, ῥημάτια καινά, γνώμας καινάς, λεπτάς, h. e. sententias et argumenta nova et spinosa, quibus fucum facerent audientibus et jura legesque perverterent; quodque

adolescentiam formarunt non ad *καλοκαγαθίαν*, sed potius ad *δεξιότητα* et *κομψότητα*, quae videri potius quam esse boni studerent: quae vitia ut saepissime ab Aristophane notantur (Vid. Nubb. vss. 427, 639, 747, 824, 842, 939, 1095, 1381), ita a Platone crebro sophistis tribui solent: vid. Ruhnken. ad Timaei Lexic. s. v. *κομψὸς λόγος*.

Quae attuli satis ostendunt ea, quae Socraticae disciplinae in Nubibus tribuit Aristophanes, plane convenire in acerrimos Socratis adversarios, sophistas, a quorum cogitandi et sentiendi ratione ille maxime abhorrebat. Jure miremur, quae causa Comicus tam injuste in justissimum hominem sit invectus, nisi dicamus, illum perversae sui temporis doctrinae et insanae sapientiae odium in sapientum principem convertisse, nec vidisse, sive ignorantia seu simultate fuerit prohibitus, quantum huius viri virtus a plerorumque pravitate distaret.

V.

QUAM VIM NUBES IN POPULI DE SOCRATE OPINIONEM

AUT IN IPSUM SOCRATEM HABUERUNT ?

Si quaeramus, an Aristophanes Socrate in scena traducendo consequutus sit quod sibi proposuisset, id omnino videtur negandum. Quam parum enim efficax fuerit ejus opera, quam parvam laudem sibi inde pepererit, vel ex eo intelligitur, quod in certamine primas tulit Cratinus Pytinâ, secundas Amipsias Conno, Aristophani tertius demum locus sit assignatus. Vid. Nubb. Argum. V. Hanc repulsam quam aegre tulerit, satis demonstrat Nubium Parabasis vs. 510 seqq. item Vesp. vs. 1016 seqq. 1044 seqq. Qui mirarentur, quomodo fieri potuerit ut fabula tam egregia non merito ornata

sit praemio, hi de Nubibus nostris cogitarunt nec reputarunt duplicem fuisse eius comoediae editionem, quarum prior, hodie perdita, scenae fuerit commissa, quam ab altera nobis superstite aliquantum fuisse diversam recte nonnulli videntur ostendisse interpretes, quibus nunquam Esserus in disputatione: *de prima et altera Nubium quae fertur editione*, obloqui debuisset. De caussa ejus rei varia narrantur.

Fuerunt qui narrarent victoriae palmam Aristophani, invito populo, adjudicatam esse a judicibus, ut Aelianus V. H. II, 13, referens: ὥς ἀκουσµα ἔδοξεν ἡδιστον αἶδε αἰ Νεφέλαι, καὶ ἐκρότουν τὸν ποιητὴν ὥς οὐποτε ἄλλοτε, καὶ ἐβόων νικᾶν, καὶ προσέταττον τοῖς κριταῖς ἄνωθεν Ἀριστοφάνην ἀλλὰ μὴ ἄλλον γράφειν. At tamen si id vere factum esset, vix credibile, ut recte animadvertit Fritzscheus Quaest. Arist. I, p. 137, poëtam tam commodum defendendi sui locum in Parabasi Nubium secundarum vel Vesparum plane praeteritum fuisse. Alia fertur narratio secundum quam judices ob Alcibiadis aliorumque Socratis amicorum metum Aristophani palmam adjudicare non ausi essent, ut in Nubium Argum. II

legitur: ἡλᾶβοῦντο γὰρ, ὅτι πολλοὺς εἶχεν ἐρα-
 στὰς καὶ μάλιστα τοὺς περὶ Ἀλκιβιάδην, οἱ
 καὶ ἐπὶ τοῦ δράματος τούτου μηδὲ νι-
 κῆσαι ἐποίησαν τὸν ποιητήν. In hoc
 testimonio esse quidem aliquid veri, non tamen
 omne verum videtur. Si enim certum est, in
 prioribus Nubibus discipulos Socratis, in his Al-
 cibiadem nominatim exagitatum fuisse, haud
 improbabile, hunc in Aristophanem vehementer
 iratum, omnia movisse, ne primus Nubibus da-
 retur locus; eius tamen opera effectum esse ut
 poëta votis exciderit, non verisimile est. Num
 credamus, Comicum hanc injuriam tam molliter
 laturum fuisse, ut auctorem ejus inultum dimi-
 sisset, quin illius nomen in altera fabulae editione
 plane delevisset? Fabulam non iniquis judicum
 suffragiis damnatam, sed populi judicio minus
 comprobata fuisse, ex ipsius poëtae verbis
 colligi posse videtur. In Nubium parabasi vs. 513
 haec dicit: ὥς ὑμᾶς ἡγούμενος εἶναι θεατὰς δεξιούς
 καὶ ταύτην σοφώτατ' ἔχειν τῶν ἐμῶν κωμωδιῶν,
 ἢ παρέσχε μοι

ἔργον πλεῖστον· εἴτ' ἀνεχώρουν ὑπ' ἀνδρῶν φορ-
 τικῶν
 ἡττηθεῖς, οὐκ ἄξιός ὢν· ταῦτ' οὖν ὑμῖν μέμφομαι
 τοῖς σοφοῖς, ὧν οὔνεκ' ἐγὼ ταῦτ' ἐπραγματεύομην.

Dicit haec ad spectatores, quos reprehendit, quod
 fabulam tam docte elaboratam postposuerint
 aemulorum nugis. Similiter in Vespis vs. 1043:

τοῖόνδ' εὐρόντες ἀλεξίκακον, τῆς χώρας τῆσδε
 καθαρτήν,
 πέρουσι καταπροῦδοτε, καινοτάταις σπείραντ'
 αὐτὸν διανοίαις,
 ἅς ὑπὸ τοῦ μὴ γνῶναι καθαρῶς ὑμεῖς
 ἐποιήσατ' ἀναλδεῖς·
 καί τοι σπένδων πόλλ' ἐπὶ πολλοῖς ὁμνυσιν
 τὸν Διονύσον
 μὴ πώποτ' ἀμείνον' ἔπη τούτων κωμωδικὰ μη-
 δέν' ἀκοῦσαι·
 τοῦτο μὲν οὖν ἔσθ' ὑμῖν αἰσχρὸν τοῖς μὴ γνοῦ-
 σιν παραχρῆμα.

Etiam hic obtestatur Dionysum, se nunquam me-
 liores his composuisse versus, et Atheniensibus
 objicit quod id non statim perspexerint, quodque

rejecerint quae non satis intellexissent. Jam e Socratis Apologia p. 18 B patet, in prioribus Nubibus Socratem τὰ ὑπὸ γῆς καὶ τὰ ἐπουράνια sedulo perscrutatum esse: unde cum Fritzsche aliisque colligo poëtam, in rebus illis sublimibus, spectatorum captum magna ex parte superantibus, nimium operae posuisse; ideo fabulam, ut doctius compositam, minus placuisse spectatoribus.

Postquam vidimus haud multum valuisse Nubes apud populum, quaeramus jam num forsitan in ipsum Socratem aliquam vim habuerint. Sunt qui existiment fabulam id effecisse, ut philosophus, quum adhuc in rerum physicarum perscrutatione fuisset intentus, ad meliorem mentem et moralem philosophiam tractandam converteretur. Quae tamen sententia non potest probari, siquidem constat, Socratem, quo tempore Nubes docerentur, non in physicis versatum fuisse, sed morali philosophiae jam operam dedisse; quod ex ipsa Nubium fabula, quam hodie legimus, satis demonstrasse mihi videor. Sed fortasse objiciat quis, argumenta illa ex altera Nubium editione deprompta parum valere, alia requiri quibus adfirmetur, Socratem, quum primum ederentur

Nubes, jam ethicae philosophiae operam navasse. Hoc igitur ut probemus, primum ad Platoniam Apologiam animum advertamus. Socrates coram iudicibus se defensurus (p. 18 A, B) duas ponit accusatorum classes, quorum priores, eosque maxime metuendos dicit eos qui mendaces de se rumores sparsissent, Socratem esse sophistam, in abstrusis investigationibus occupatum, et versutum oratorem. Spectat hoc ad comicos, praesertim Aristophanem ¹⁾. Deinde in odii illorum causam inquirens, hanc ponit (p. 21 B sqq.) in *ζητήσει* illa de qua supra pag. 50 seqq. exposuimus. Jam quis est qui non statim agnoscat Socratem tum, quum hominum animos interrogaret, intellectum exploraret, vanas opiniones redargueret, penitus jam occupatum fuisse in illa philosophia, quae ab ipso nomen et celebritatem est adepta.

Aliud argumentum idque forsitan etiam ad probandum efficacius suppeditat nobis notus ille Alcibiadis sermo in Symposio, qui licet a Platone

¹⁾ Vid. inferius Disp. nostr. p. 154 sqq. ubi ad eundem Platonis locum revertemur.

fictus sit, tamen tam egregie cum Socratis et Alcibiadis moribus factisque congruit, ut, si non verax, vero certe similis sit habendus. Atque quo plus ponderis habeat eius oratio, Plato ipsum identidem facit affirmantem ea quae narrat, et convivas provocantem ut se redarguant, si falsi quid dicat.

Alcibiades igitur, quem adolescentulum a Socrate amatum esse constat (Plutarch. Alcib. c. 4. Nepos Vitâ c. 2), narrat in hoc sermone, quam ob causam et quo modo se in Socratis amicitiam insinuare studuerit, praeter alia haec dicens p. 217 E: τὸ τοῦ δηχθέντος ὑπὸ τοῦ ἔχεις πάθος καὶ ἔχει. φασὶ γὰρ πού τινα τοῦτο παθόντα οὐκ ἐθέλειν λέγειν οἷον ἦν πλὴν τοῖς δεδηγμένοις, ὥς μόνοις γνωστομένοις τε καὶ συγγνωστομένοις, εἰ πᾶν ἐτόλμα δρᾶν τε καὶ λέγειν ὑπὸ τῆς ὀδύνης· ἐγὼ οὖν δεδηγμένος τε ὑπὸ ἀλγεινοτέρου καὶ τὸ ἀλγεινότατον ὧν ἂν τις δηχθείη — τὴν καρδίαν γὰρ ἢ τὴν ψυχὴν ἢ ὅ τι δεῖ αὐτὸ ὀνομάσαι πληγεῖς τε καὶ δηχθεὶς ὑπὸ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ λόγων, οἳ ἔχονται ἐχίδνης ἀγριώτερον νέου ψυχῆς μὴ ἀφυοῦς, ὅταν λάβωνται, καὶ

ποιοῦσι δρᾶν τε καὶ λέγειν ὀτιοῦν. Quales sunt sermones illi, οἱ ἐν φιλοσοφίᾳ λόγοι, qui vipera acrius arripiunt et mordent animum adolescentis bona indole praediti, quique, ut paullo post dicit, mentes τῆς φιλοσόφου μανίας τε καὶ βακχείας implent? Non profecto pervulgatae illae quaestiones de rebus naturalibus, non disputationes de literis et syllabis, sed Socratica colloquia, quae juvenes boni et pulchri amore incendebant. Audiamus quid porro Alcibiades narrat se Socrati dixisse p. 218 D: ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι πρεσβύτερον τοῦ ὥς ὅτι βέλτιστον ἐμὲ γενέσθαι, τούτου δ' οἶμαί μοι συλλήπτορα οὐδένα κυριώτερον εἶναι σοῦ. Videturne hoc ad physicam an potius ad moralem philosophiam spectare? Putamusne mundi et naturae contemplationem eo valuisse atque hoc praecipue sibi propositum habuisse *ut homines quam optimos redderet*? Nemo est, credo, quin de Socratica morum doctrina hic agi statim agnoscat. Jam si quaerimus, ad quodnam tempus haec referenda sint, in promptu est responsio. Nam Alcibiades deinceps in sermone suo laudaturus intrepidam Socratis virtutem,

haec dicit p. 219 E: ταῦτά τε γάρ μοι ἅπαντα
προὔγεγόνει, καὶ μετὰ ταῦτα στρατεία ἡμῶν
εἰς Ποτίδαιαν ἐγένετο. Illa ergo facta erant
ante expeditionem in Potidaeam, quae suscepta
est Ol. 86, 3: vid. Thucyd. I, 57; urbs autem
capta est post trium annorum obsidionem, Ol.
87, 3: Thucyd. IV, 70; Nubes vero in scenam
productae Ol. 89, 1: unde patet hoc tempore
Socratem jam eam tenuisse viam, quam ad vitae
usque terminum persequutus est. Haec quae dixi
confirmant Rankii conjecturam, in *Vita Aristophanis*
p. 327 dicentis: »neque mirum foret, eo jam
»anno, quo Daetalenses docti sunt (Ol. 88, 1;
vid. Rankius p. 319, Clarissius Annot. ad Thucyd.
B. P. epoch. p. 25), si Socratem docentem Athe-
»nis reperiremus: quem ante Nubes diu inter
»Athenienses exsplenduisse, maxime est proba-
»bile.»

Quum igitur viderimus, non eo valuisse Nubes
ut Socrates novam philosophandi viam ingredere-
tur, quaeratur nullamne ergo vim in Socratem ha-
buerit haec fabula, vel qua mente tulerit se palam
coram tot spectatoribus irrideri?

Nullam omnino injuriam vel contumeliam gra-

vem Socrati ab Aristophane, pro illorum tempo-
rum licentia, fuisse illatam censet Reisigius,
praef. ad Nubb. p. IX; quem recte his verbis
refutavit Rankius l. c. p. 441: »At cur, quaeso,
»improbi homines largitionibus comicorum repre-
»hensiones a se avertere studuerunt? Vesp. vs.
»1025 seq. Cur Cleo, Babyloniiis doctis, vim
»comoediae infringere et delere voluit¹⁾? Cur
»Agyrrhius saepe a comicis proscissus eodem con-
»silio tractus fuisse traditur²⁾? Et, ut de viris
»civitatem gerentibus taceam, cur Cratinus, ab
»Aristophane paucis verbis reprehensus, se ul-
»cisci instituit? Cur Socratis discipuli semper
»comoediae nostrae mentionem injiciunt? Cur
»toties ab hac comoedia rumores servatos per

¹⁾ Huc refero Acharn. vs. 357: *οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἄλλο*

εἰσελκύνσας γὰρ μ' εἰς τὸ βουλευτήριον.

cf. Fritzschi Quæst. Aristoph. I, p. 302.

²⁾ Ran. vs. 367 seq:

ἢ τοὺς μισθοὺς τῶν ποιητῶν ῥήτωρ ὢν εἶτ' ἀποτρώγει,

κωμωδηθεὶς ἐν ταῖς πατρίαις τελεταῖς ταῖς τοῦ Λιονύσου.

Schol. ad vs. 367 ait: λέγει δὲ διὰ τὸν Ἀρχῖνον, ubi legendum
esse Ἀγύρριον docet Brunckius h. vs. coll. schol. ad Eccles. vs. 102.

»tantum temporis spatium deduxerunt.” Quum igitur caeteri comoediae telis se vulnerari graviter ferrent, quid de Socrate putandum est? E philosophi ingenio hac de re judicantibus, certum paene videatur, eum aequo animo irrisionem istam tulisse. Idemque veteribus visum esse, indicat Aeliani narratio, quae, sive vera sit sive ficta, optime certe illius animum nobis repraesentat. Narrat igitur haec in Var. Hist. II, 13: ἄτε ὄντων Διονυσίων, πάμπολύ τι χρῆμα τῶν Ἑλλήνων σπουδῇ τῆς θεᾶς ἀφίκετο· περιφερόμενου τοίνυν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Σωκράτους καὶ ὀνομαζομένου πολλάκις — οἷγε ξένοι, τὸν γὰρ κωμωδούμενον ἠγνόουν, θροῦς παρ’ αὐτῶν ἐπανίσταται, καὶ ἐζήτουν, ὅστις ποτε οὗτος ὁ Σωκράτης ἐστίν. Ὅπεροῦν ἐκεῖνος αἰσθόμενος (καὶ γὰρ τοι καὶ παρῆν οὐκ ἄλλως, οὐδὲ ἐκ τύχης, εἰδὼς δὲ, ὅτι κωμωδοῦσιν αὐτόν· καὶ δὴ καὶ ἐν καλῷ τοῦ θεάτρου ἐκάθητο), ἵνα οὖν λύσῃ τὴν τῶν ξένων ἀπορίαν, ἐξαναστάς, παρ’ ὅλον τὸ δρᾶμα, ἀγωνιζομένων τῶν ὑποκριτῶν, ἐστὼς ἐβλέπετο. Τοσοῦτον ἄρα περιῆν τῷ Σωκράτει τῆς κωμωδίας, καὶ Ἀθηναίων καταφρονεῖν. Haec tam luculenter tranquillum

et constantem Socratis animum pingunt, ut haud facile quis iis fidem denegaverit, praesertim suffragantibus Senecâ de Const. Sap. c. 18 sub fin., Plutarcho de Lib. Educ. § 14, Diogene Laërtio II, 36; quibus assentitur Fritzsche Quæst. Aristoph. I, p. 136.

VI.

ARISTOPHANIS ADVERSUS SOCRATEM INIMICITIA IN AMICITIAM CONVERSA.

Mutatam esse Aristophanis erga Socratem, quem in Nubibus tam acerbe perstrinxerat, voluntatem, vel ex eo colligere licet, quod in reliquis quae supersunt fabulis ter tantum leviter Socratis mentio fit, sine ulla acerbitate; bis quidem in Avibus, vs. 1280:

*πρὶν μὲν γὰρ οἰκίσαι σε τήνδε τὴν πόλιν,
ἐλακωνομάνουν ἅπαντες ἄνθρωποι τότε,
ἐκόμων, ἐπείνων, ἐρῥύπων, ἐσωκράτουν*

et vs. 1554:

ἄλουτος οὐ
ψυχαγωγεῖ Σωκράτης.

His versibus comice tangitur idem quod apud Xenophontem et Platonem legimus, Socratem corporis cultum parum curasse. In Ranis amicitia eius cum Euripide strictim notatur vs. 1487:

χαρίεν οὖν μὴ Σωκράτει
παρακαθήμενον λαλεῖν.

E posterioribus fabulis nullum versiculum vidi quod ad Socratem spectet, nec in comoediis illis, quas temporum invidia nobis negavit, eum memoratum fuisse credo, quandoquidem Socratis fama non facile sivisset id a posterioribus scriptoribus intactum omitti.

Miremur igitur quod Aristophanes tam leniter eum tractaverit, quem aliquando tanta acerbitate ut juventutis corruptorem et ἄθεον persequutus erat. Ne quis objiciat, eadem recoquere illius ingenio haud congruum fuisse; inde quidem explicetur, qui factum sit ut eum non crebrius, non vero, ut eum non acerbius perstrinxerit. Quo melius autem Aristophanis erga Socratem animum judicemus, non supervacaneum erit eognoscere,

quomodo Socratis familiares et discipuli erga Comicum fuerint affecti.

De Xenophonte mea facio quae scribit Fritzscheus Quaest. Ar. I, p. 195: »Xenophon, qui »Socratem unice amabat ac paene in parentis »loco habebat, passim ad Nubes ita alludit, ut »ne minima quidem ira adversus Aristophanem »subesse videatur. At contra idem quantopere Meletum odit Anytumque, quam assidue in Memorabilibus de obtreptatoribus Socratis sui queritur.”

Transeo ad Platonem, qui in duobus praesertim scriptis Aristophanis facit mentionem, primum in Apologia, deinde in Convivio: qualem utroque loco erga Aristophanem animum prodat, attendamus. In Apologia Socrates ab inimicorum criminationibus se defensurus coram iudicibus, duas accusatorum classes statuit, quorum primi, iique δεινότεροι sunt οἱ ὑμῶν τοὺς πολλοὺς ἐκ παίδων παραλαμβάνοντες ἐπειθὸν τε καὶ κατηγόρουν ἐμοῦ οὐδὲν ἀληθές, ὥς ἐστι τις Σωκράτης, σοφὸς ἀνὴρ, τὰ τε μετέωρα φροντιστὴς καὶ τὰ ὑπὸ γῆς ἅπαντα ἀνεξιτηκῶς, καὶ τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιῶν. addit: οὗτοι, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ταύτην τὴν φήμην κατασκε-

δάσαντες, οἱ δεινοί εἰσί μου κατήγοροι. Jam
quinam hi intelligendi sunt, cum ipsa verba haud
obscurè significant, quae in Aristophanis Nubes
plane quadrant, tum ipse paullo post indicat
dicens: ὁ δὲ πάντων ἀλογώτατον, ὅτι οὐδὲ τὰ
ὀνόματα οἷόν τε αὐτῶν εἰδέναι καὶ εἰπεῖν,
πλὴν εἴ τις κωμωδοποιὸς τυγχάνει ὦν.
Istud κωμωδοποιὸς τις dubitari quidem possit,
sitne ad unum Aristophanem, an ad alios item
comicos referendum, ut Stallbaumio placet;
Aristophanem tamen fuisse qui omnium maxi-
me talia de Socrate disseminavisset, nullus fa-
cile ambiget. Quid quod paullo post accusationem
illam redarguere incipiens, hunc ipsum nomina-
tim memorat dicens: ταῦτα γὰρ ἑωρᾶτε καὶ
αὐτοὶ ἐν τῇ Ἀριστοφάνους κωμῳδίᾳ, Σωκράτη
τινὰ ἐκεῖ περιφερόμενον, φάσκοντά τε ἀεροβα-
τεῖν καὶ ἄλλην πολλὴν φλυαρίαν φλυαροῦντα,
ὧν ἐγὼ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν περὶ
ἐπαῖω. Itaque hoc manifestum est, Aristophanem
aut solum aut praecipuum censeri inter eos, qui
olim iniquos illos rumores de Socrate in vulgus
sparsissent. Tamen advertite, quam strictim,
quam leviter eum memoret, ut potius, quia res

ita postulet, quam data opera illum tangere videatur. Immo vero ipsa illa commemoratio magis etiam ad accusatores et iudices quam ad ipsum Comicum perstringendum videtur valere. Apologiam enim legentes agnoscimus quam recte de Socrate dixerit Cicero: »Usus est libera illa contumacia, non a superbia sed a magnitudine animi ducta, eoque effecit ut non reus sed potius dominus et magister iudicum esse videretur.” Lysiae orationem coram iudicibus recitandam, pulchram quidem et eloquentem, at personae suae minus congruam respuit, turpe sibi putans, minitante capitis periculo, a consueta agendi et loquendi more recedere. Propriam sibi sermocinandi rationem, simplicem illam et εἰρωνεία praesertim conditam, etiam in iudicio retinuit, quam egregie in Apologia expressit Plato. Hic igitur ironiae color, qui per totum illum sermonem diffusus est, etiam his dictis subesse videtur, quibus non tam acriter comicos tangit quam accusatores qui obscuros istiusmodi rumores, quorum auctor videlicet reperiri vix posset, recoquerent, et iudices qui fabulam olim in scena actam pro re seria acciperent.

In Symposio Plato inducit Aristophanem cum Socrate et aliis convivis Agathonis epulis accumbentem; quin etiam sub dialogi finem, reliquis vino somnoque oppressis, Aristophanem et Socratem familiariter secum colloquentes videmus. Coecus sit qui non videat, Platonem merito in multorum reprehensionem incursum fuisse, quod hominem Socrati infestum tanquam sodalem ei adjunxisset, nisi pristina inimicitia deleta fuisset. Fuerunt tamen qui in Symposio vestigia quaedam sibi reperire viderentur quae arguerent, minus benigne de Aristophane Platonem sensisse. Huc referunt singultum, quo impeditur Aristophanes quominus sermonem de amoris origine ordiatur, quasi eo Aristophanis intemperantia notetur. Vid. Groen v. Pr. Prosop. Plat. p. 175. In quam opinionem inducti videntur verbo ὑπὸ πλεσμονῆς, quod de nimio cibi usu interpretarentur. Ego potius cum ampliss. Groen v. Pr. laudo Astium, verba ἢ ὑπὸ πλεσμονῆς ἢ ὑπὸ τινος ἄλλου, ad longiorem Pausaniae orationem irridendam referentem, quo etiam quinquies repetitum πᾶν et Πανσανίου δὲ πανσαμένον (p. 185 C, D) respicere videtur. Aristophani talia conveniunt, quem verborum lusu

delectari ex eius fabulis patet. Alcibiadis vero de Socrate dicta ad ipsum Aristophanem p. 221 B: ἔπειτα ἔμοιγε εἰδόκει, ὦ Ἀριστόφανες, τὸ σὸν δὴ τοῦτο, ἐκεῖ διαπορεύεσθαι, ὥσπερ καὶ ἐνθάδε, βρενθυόμενος, καὶ τῷ φθαλμῷ παραβάλλων (cf. Nubb. vs. 361), omni acerbitate carent, ut recte Groen v. Pr. p. 176 vidit; isque locus, ut mihi videtur, aperte mutatam Aristophanis erga Socratem mentem indicat. Sumamus enim Aristophanem eo tempore adhuc iniquius de Socrate cogitasse, condonari quodammodo Platoni posset, quod ambos ad communis amici coenam collocasset; sed Nubium mentionem injicere, hoc profecto fuisset sopitum inimicitiae ignem suscitare et convivii turbare laetitiam; quod tamen longe secus accidit; immo mox Socratem cum Aristophane placide disputantem animadvertimus. Ex his igitur videmus, Platonem in Socratis Apologia, quamquam recenti dolore e magistri morte percussum, Aristophanem leniter tantum perstrinxisse, in Convivio eundem tanquam Socratis familiarem honorifice commemorasse: quod profecto facere Plato vix potuisset, si ille in eadem perstitisset adversus Socratem sententia, quam in Nubibus tam

acriter prodidit. Caeterum quantopere Aristophanis ingenio et lepore delectatus sit Plato e multis indiciis potest intelligi. Nimirum quum ille, poëseos spiritum et ornatum cum philosophiae gravitate et acumine conjungens, dialogos suos ad dramaticae artis similitudinem componeret et sermonem Attica urbanitate expoliret, quaenam potius exempla intueretur quam comicorum et mimographorum fabulas? idque diligenter eum fecisse veterum testimonia nos docent. Alcinous apud Diog. Laërt. III, 9, ait: *πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἐπιχάρμου τοῦ κωμωδοποιοῦ προσωφέληται.* Idem Laërtius paullo post narrat III, 18: *Δοκεῖ δὲ Πλάτων καὶ τὰ Σώφρονος τοῦ μιμογράφου βιβλία ἡμελημένα πρῶτος εἰς Ἀθήνας διακομίσαι.* Quantum autem abfuerit ut negligeret Aristophanem, apparet ex Olympodoro (in Prolegg. ad Plat. Bekk. p. 43) *λέγεται δὲ οὕτως αὐτοῖς χαίρειν, ὥστε καὶ ἡνίκα ἐτελεύτησεν, εὐρεθῆναι ἐν τῇ κλίνῃ αὐτοῦ Ἀριστοφάνην, καὶ Σώφρονα* ¹⁾). Et quis ignorat

¹⁾ Cff. Diog. Laërt. l. l., Quintil. Orat. Instit. I, 10 § 17, Valer. Max. VIII, 7. Ext. 3.

pulchrum illud elogium Platoni tributum :

*Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν ὅπερ οὐχι
 πεσεῖται ,
 ζητοῦσαι , ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους.*

Sed quid opus est testimoniis? Comicorum, Aristophanis praesertim, elegantias saepius a Platone imitando expressas esse, plurima exempla ostendunt, quae occupavit jam Astius *Platon's Leben und Schriften*, passim; cf. Groen v. Pr. l. c. p. 117; Kangiesserus *Komische Bühne*, p. 419: quo circa in his diutius immorari non est necesse.

Ante vero quam ab hac quaestione desistamus, tentemus etiam tempus definire, quo Aristophanes cum Socrate in gratiam rediisse videtur. Etsi scriptores silent, id tamen satis accurate indicari posse opinor. *Nubes* doctae sunt Ol. 89. 1; *Aves* autem in didascaliiis ad Ol. 91. 1 referuntur. Socratis mentio in posteriore fabula tam levis est tamque acerbitate carens, ut inde de mutata Aristophanis mente conjecturam fecerim. *Platonis* autem *Symposium* nobis permittit, ut huic octo annorum intervallo unum annum demamus. Convivium enim, in hoc dialogo descriptum, celebratum est

in honorem victoriae quam Agatho tragoediâ (My-
sorum titulo inscripta, ut conjecit Clarissius dis-
sert. laud. p. 82) reportaverat, quae victoria in-
cidit in Ol. 90. 4. Vid. Stallb. ad Symp. p. 172 B.
Hoc tempore Socratem et Aristophanem ut fami-
liares secum confabulantes facit Plato. Qui tamen
quum majorem interdum sibi concedat fingendi
libertatem, hoc non urgeo. Alia sunt, quae tem-
pus illud arctioribus etiam finibus includere nos
sinunt.

Nubes enim, ut notum est, in scenam prodie-
runt infelici sane successu: hanc repulsam quum
aegre tulisset poëta, ut jam supra vidimus, con-
siliū cepit eandem comoediam emendandi, mu-
tandi et ad populi captum magis accommodandi,
sperans fore ut fabula retractata, iterum in cer-
tamen commissa, palmam ferret et pristinam obli-
teraret ignominiam. Vide Argum. V, VII, Parabasin
Nubium, Fritzscher. Quaest. Aristoph. I, p. 112,
Hermann. praef. ad Nubb. p. 14, 20. Hoc
igitur consiliū dum Aristophanes animo fovebat,
eum iniquius de Socrate judicasse perquam pro-
babile est. Quamdiu autem in altera hac Nubium
editione adornanda elaboraverit, ambigitur. Sunt

qui hanc statim sequenti anno (Ol. 89. 2) scenae commissam crediderunt, ut scriptor Argum. V: αἱ δὲ δεύτεραι Νεφέλαι ἐπὶ Ἀμεινίου ἄρχοντος ἐδιδάχθησαν. et schol. ad vs. 31. Sed serius demum elaboratam esse, indicant ipsius fabulae vestigia. In Parabasi enim memorat Eupolidis Maricantem vs. 545:

*Εὐπολὶς μὲν τὸν Μαρικᾶν πρῶτιστον παρ-
εἴλκυσεν.*

quam doctam esse Ol. 89. 4, ostendunt didascaliae in schol. Nubb. vs. 544. Unde Hermannus l. c. p. 22, 27, et Fritzsche l. c. p. 182, recte effecerunt, fabulam iterum doceri non potuisse nisi tribus annis post primam commissionem sive ante Ol. 89, 4. Quum autem in eadem parabasi vs. 549 seq. memorentur etiam Hermippus aliique poëtae Eupolin sequuti:

*εἶθ' Ἑρμιππος αὖθις ἐποίησεν εἰς Ὑπερ-
βολον,
ἄλλοι τ' ἤδη πάντες ἐρείδουσιν εἰς Ὑπερ-
βολον.*

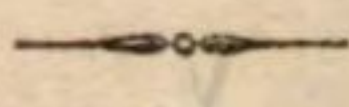
inde tuto satis colligi potest, hanc fabulae partem

serius esse scriptam; scribi tamen debuisse ante Ol. 91. 1, probabiliter e Nubb. vss. 547 seqq. collegit Fritzschi, quippe qui arguunt, ante Hyperboli exsilium, quod incidit in Ol. 91. 1, eam partem compositam fuisse. Restat igitur trium vel quatuor annorum spatium inter illud tempus quo in Nubibus limandis adhuc occupatus erat, et illud quo, in Platonis Symposio aut in Avibus, benigniori animo erga Socratem se affectum ostendit; hoc est inter Ol. 90, 1 et 90, 4 vel 91, 1. Quid vero accidit? Fabulam, cuius alteram editionem poëta tanta cura parare coeperat, non absolvit nec scenae commisit, ut docet scriptor Argum. VII: *διεσκεύασται δὲ ἐπὶ μέρους ὥς ἂν δὴ ἀναδιδάξαι μὲν αὐτὸ τοῦ ποιητοῦ προθυμηθέντος, οὐκέτι δὲ τοῦτο δι' ἥνποτε αἰτίαν ποίησαντος*. Mirum, quae caussa fuerit cur tam subito a proposito desisteret fabulam docendi, cuius successus poëtae tantopere cordi fuerat, quaeque merito victoriam sperare poterat; cur comoediam paene absolutam ita de repente de manibus deposuerit? Simplicem propono conjecturam; accipiamus, fabula paene perfecta necdum in scenam producta, Aristophanem ad meliorem

Socratis pervenisse cognitionem, eumque, quem ut argutum sophistam proposuisset, acerrimum agnovisse sophistarum adversarium, itaque odium suum in Socratem deposuisse et simul fabulam ad Kalendas Graecas distulisse. Mirumne, si ab hoc inde tempore Aristophanes Socraticae consuetudinis particeps factus et a pristino philosophiae odio in admirationem eius et amorem conversus fuerit, adeo ut jure tam ad illum quam ad reliquos convivas dicere in Symposio Alcibiades posset p. 218 B: πάντες γὰρ κεκοινωνήκατε τῆς φιλοσόφου μανίας τε καὶ βακχείας.

Hic scribendi finem facio, sperans fore ut haec mea scriptio non prorsus indigna habeatur virorum eruditorum comprobatione, qua, pro eo quo ardeo literarum amore, maxime incitarer, ut deinceps vel in Aristophaneo vel in alio quolibet argumento tractando et elaborando alacriter pergerem.

THESES.

I.
Quae disputavit FRITZSCHUS, Quaestt. Aristoph., vol. I, de
prioribus ARISTOPHANIS *Nubibus*, quasi a *posterioribus*
plane diversae et in Socraticos maximam partem composi-
tae fuissent, neutiquam probanda videntur.

II.

ARISTOPHANIS *Nubb.* vs. 628 tam ob leges metricas,
quam ob horum verborum cum sequentibus nexum, sic
est constituendus cum HERMANNO:

πότερον περὶ μέτρων ἢ ῥυθμῶν ἢ περὶ ἐπῶν;

III.

Contra ERNESTIUM aliosque probanda videtur Scholiastae
ad *Nubb.* vs. 700 interpretatio: Δέον οἱ κόρυς εἰπεῖν,
Κορίνθιοι εἶπεν, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Κορίν-

—

θιοι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πόλεμον εἶχον, καὶ οἱ Κορίνθιοι τὰ τῆς Ἀττικῆς ἐδῆουν.

IV.

ARISTOPHANIS *Ecclesiazusae* non compositae sunt ad PLATONIS *Rempublicam* irridendam.

V.

Quod ATHENAEUS *Deipnos.* I. IX, p. 505 F PLATONEM in *Parmenide* vituperat, dicens: τὸ δὲ πάντων σχετλιώτατον καὶ τὸ εἰπεῖν, οὐδεμιᾶς κατεπειγούσης χρείας, ὅτι παιδικὰ γέγονοι τοῦ Παρμενίδου Ζήνων ὁ πολίτης αὐτοῦ, non minorem inscitiam quam malevolentiam prodit.

VI.

HERODOTUS II, 123, quum de metempsychoseos doctrina ab Aegyptiis petita dicit: τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶν οἱ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν, πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἔοντι, *prioribus* illis ORPHICOS, *posterioribus* PYTHAGOREOS significasse videtur.

VII.

A. GELLII verba *Noct. Attic.* XV, 22: »*Ea cerva*
festinatione ac tumultu consternata in fugam se proru-

—
pit, *atque in palude proximo delituit*, emendatione egere non videntur.

VIII.

Dubitari potest num VINNIUS ASELLA apud HORATIUM, Ep. Lib. I, Ep. 13, fuerit infimae conditionis homo.

IX.

Non ausim e LIVIO, V, 50, et PLUTARCHO, Camill. c. 8, affirmare, errasse CICERONEM, *de Orat.* II, § 44 narrantem, POPILIAE primae inter mulieres laudationis honorem contigisse.

X.

In CICERONIS loco de Rep. IV, 10: »*sed Periclem violari versibus et eos agi in scena non decuit*»: non probanda est emendatio doct. COBET, *Obs. Crit. in Plat. Com. Reliq.* p. 13, eos delentis.

XI.

Recte HORATIUS Lucilium Romanae Satirae auctorem praedicat.

XII.

JUVENALIS Satiram penultimam eius ingenio indignam censeo.

XIII.

Jus Italicum non singulis hominibus, sed urbibus a Romanis concedi solebat.

XIV.

Ut rite de coloniis Romanorum statuatur, coloniae civium a coloniis Latinis probe distinguendae sunt.

Buchbinder-Lehrwerkstätte
Nikolausheim
Fürrlauringen bei Günzburg

23

Grothe, Jacobus Anne

Diss. liter. inaug. de Socrate Aristophanis

Traj. a. Rh. 1843

A.gr.a. 438

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10232615-6